

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΥΘΕΝΤΑ ΤΗΝ 24^{ην} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1974

ὑπὸ

ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1978 - ΤΕΥΧΟΣ 33 - 34

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΜΕ ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΝΑΥΜΑΧΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ 1821 - 1824

I. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

1. Είναι γνωστό ότι υπήρξε μεγάλη και πολύπλευρη ή συμβολή του ελληνικού ναυτικού στην ελληνική επανάσταση του 1821 και ιδιαίτερα των τριών ήρωικών νησιών, δηλαδή της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών. Για το θέμα τούτο υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία, παλιά και νέα, αν και λείπει και τώρα, ακόμα, μία ειδική, περιεκτική και αναλυτική μελέτη, που θα πρέπει να βασιστεί στο πλούσιο υλικό, που παραμένει ανέκδοτο, όπως και στα αρχεία, που εκδόθηκαν, και στο πλήθος των ήμερολογίων και των χρονικών - απομνημονευμάτων των αγωνιστών.

Οι Έλληνες ναυτικοί δεν συνέβαλαν στον αγώνα της ανεξαρτησίας μονάχα με τις ναυμαχίες, που έκαμαν, ενάντια στον τουρκικό στόλο στα ανοιχτά της θάλασσας, παρεμποδίζοντας έτσι τη μεταφορά εχθρικού στρατού και των εφοδίων του στις ελληνικές ακτές και απ' εκεί στην Ξηρά, αλλά βοήθησαν και ενεργά τους πεζικάριους συναγωνιστές τους, είτε πολεμώντας μαζί τους, είτε ενισχύοντάς τους με στρατιώτες, από άλλους τόπους της αγωνιζόμενης πατρίδας, είτε μεταφέροντας όπλα, πυρομαχικά και άλλα εφόδια, χώρια που τους ενίσχυαν και τους έτρεφαν και ψυχολογικά, με τη συνεχή παρουσία τους στους τόπους των μαχών.

Είναι, επίσης, παραδεκτό ότι το ελληνικό ναυτικό δοθήθηκε ουσιαστικά και τους Έλληνες αγωνιστές της Μακεδονίας, και ιδιαίτερα στις πολεμικές επιχειρήσεις της Χαλκιδικής¹ (ή, όπως είναι πιο γνωστό, της Κασσάνδρας ή του Άγιου Όρους ή του Άθωνα) και του Όλύμπου².

1. Βλ. την κυριότερη, σχετική, με την επανάσταση της Χαλκιδικής, βιβλιογραφία στη μελέτη μου, Οι «πάροικοι» της Σκοπέλου, που κατάγονταν από τη Χαλκιδική (1829), «Χρονικά της Χαλκιδικής», τεύχος 31 - 32 (1977) 3 - 15. Στις σημειώσεις των εκεί αναφερομένων διδίων και μελετών μνημονεύονται πολλά απ' όσα γράφτηκαν μέχρι τώρα.

2. Για τη συμβολή του ελληνικού ναυτικού στα γεγονότα του επαναστατημένου Όλύμπου αναφέρω στη μονογραφία μου, Η εκστρατεία και η επανάσταση εις τόν Όλυμπον κατά τὰ ἔτη 1821 - 1822, Θεσσαλονίκη 1975, κυρίως στη σελ. 59 κέ., 61 κέ., όπου

Γιά τη συμβολή τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν στὰ γεγονότα τῆς Χαλκιδικῆς δὲν ὑπάρχει εἰδική μονογραφία, ἀλλὰ ὅσα γνωρίζομε εἶναι κατεσπαρμένα σὲ διάφορες ἱστορικές ἢ ἱστοριοδιφικές μελέτες, γιὰ τὴν ἐλληνική ἐπανάσταση γενικά, ἢ σ' ἄλλες τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἢ, ἀκόρια, τὰ σχετικά στοιχεῖα καὶ τὰ δεδομένα παραμένουν ἀνεκμετάλλευτα καὶ ἀχρησιμοποίητα, ἂν καὶ περιέχονται σὲ τυπωμένες κίολας συλλογές ἐγγράφων ἢ σὲ ἀπομνημονεύματα ἢ σὲ ἡμερολόγια ναυάρχων ἢ πλοιάρχων³.

2. Στὰ τελευταῖα χρόνια ἀσχολήθηκα καὶ με τὴν ἀξιοποίηση τῶν ἐγγράφων, ποὺ διασώθηκαν καὶ ἀποτελοῦν τὸ «Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν» τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν⁴. Πιὸ συγκεκριμένα, στὰ χρόνια 1975-1976, μελέτησα ὁλόκληρο τὸ ἀρχεῖο τοῦτο (ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 200.000, περίπου, ἔγγραφα), με σκοπὸ νὰ ἀποδελτιώσω κ.τ.λ. τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται με τοὺς Μακεδόνες ἀγωνιστές, γιὰ νὰ τὰ ἐκδώσω, ὅπως ἔχουν ἢ καὶ σὲ περίληψη, ἀνάλογα με τὴν ἀξία καὶ τὴ σπουδαιότητά τους.

Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ἔρευνας ἐξέτασα καὶ ὅσα ἔγγραφα ὑπέδωκαν ἀγωνιστές, ποὺ (ἂν καὶ δὲν ἦσαν Μακεδόνες) ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας. Ὁ καρπὸς τῆς σχετικῆς προσπάθειάς μου ἦταν ἀπογοητευτικός, με μιά ὅμως ἐξαίρεση, ποὺ τελικὰ με ἀποζημίωσε, γιὰ τὸν κόπο μου: Ἀνακάλυψα στοιχεῖα γιὰ πολλοὺς ναυτικούς, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὶς ἀλλεπάλληλες ναυμαχίες στὴ Χαλκιδική, στὰ χρόνια 1821-1824. Ἀντέ-

μνημονεύεται καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Με τὸν δημοσιευμένο πιὸ κάτω κατάλογο προστίθενται καὶ καινούργια στοιχεῖα καὶ γι' αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση. Νεώτερα στοιχεῖα περιέχονται σὲ μελέτη μου, ποὺ θὰ δημοσιευθεῖ στὰ «Μακεδονικά», τόμ. 20 (1980), με τίτλο: «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, με ἀγνωστα στοιχεῖα γιὰ τοὺς κλεφταρματολοὺς καὶ τὴν ἐπανάσταση (1821 - 1822) στὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα στὸν Ὀλύμπο».

3. Ὅπως γράφω καὶ πιὸ κάτω, ἐτοιμάζω διεξοδικὴ μελέτη γιὰ τὶς ναυμαχίες στὴ Χαλκιδική στὰ χρόνια ἐκεῖνα, ποὺ θὰ ἐκδοθεῖ, ὅταν θὰ τελειώσω τὴν ἔρευνά μου στὰ ἀνέκδοτα ἀρχεῖα. Ἐκεῖ θὰ κἀμω καὶ κριτικὴ παρουσίαση - χρησιμοποίηση καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

4. Προῖον τούτης τῆς προσπάθειάς μου ἦσαν (μέχρι τώρα) οἱ ἐξῆς μελέτες μου: α) Σχεδιάγραμμα περὶ τοῦ Γέρο Καρατάσου καὶ τῆς οἰκογενείας του, Μακεδονικά 9 (1969) 295 - 316, β) Οἱ εἰς τὰ μητρώα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ἀναφερόμενοι Μακεδόνες, Μακεδονικά 12 (1972) 39 - 65, γ) Ἐγγραφα τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, συλλογὴ πρώτη, Μακεδονικά 14 (1974) 85 - 122, δ) Οἱ Μακεδόνες πρόσφυγες τῆς Σκοπέλου στὰ 1829, Μακεδονικά 17 (1977) 124 - 138 καὶ ε) Οἱ «πάροικοι» τῆς Σκοπέλου, ποὺ κατὰγονταν ἀπὸ τὴ Χαλκιδική (1829), Χρονικά Χαλκιδικῆς, τεῦχος 31 - 32 (1977) 3 - 15. Ἐξ ἄλλου, ἔγγραφα καὶ τοῦ ἀρχείου τούτου χρησιμοποίησα καὶ στὸ προαναφερμένο βιβλίο μου γιὰ τὴν ἐπανάσταση στὸν Ὀλύμπο καὶ ἰδιαίτερα ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου - Ὀλύμπιου.

γραφα, λοιπόν, από τις αιτήσεις-αναφορές τους (που υπέβαλαν στην αρμόδια επιτροπή εκδουλεύσεων του αγώνα, κυρίως του 1865, και ζητούσαν, οι ίδιοι ή οι κληρονόμοι τους, οικονομική αποκατάσταση) τα αποσπάσματα εκείνα, που αναφέρονται στη συμμετοχή τους στις πολεμικές επιχειρήσεις του 'Αγίου Όρους, ή, σπάνια, και δλοκλήρα αξιοσημείωτα πιστοποιητικά, και έτσι προέκυψε ένας κατάλογος με στοιχεία για 261 ναυτικούς, που παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί είναι χρήσιμος και για όρισμένες, πιο γενικές, παρατηρήσεις και ωφέλιμα συμπεράσματα. 'Ακόμα, στο κείμενο του καταλόγου τούτου ανάκαλύπτει ο μελετητής αρκετές, αξιοσημείωτες πληροφορίες και για τις ναυμαχίες, που έγιναν στη Χαλκιδική.

3. 'Η έπεξεργασία και ή αξιολόγηση του ύλικού, που αποδελτίωσα, δεν ήταν εύκολη δουλειά, γιατί προϋπόθετε ειδικές γνώσεις, που δεν είχα. Χρειάστηκε, λοιπόν, δυσανάλογος κόπος, πολλή προεργασία και μελέτη ειδικών και γενικών μονογραφιών κ.τ.λ., για να προκύψει ή εργασία αυτή, που κρατάει στα χέρια του ο αναγνώστης της.

Πρέπει να τονιστεί όμως ότι ο κατάλογος, που κατάρτισα, δεν εξαντλεί, βέβαια, τον όπωσδήποτε μεγαλύτερο αριθμό των ναυτικών, που έλαβαν μέρος σε εκείνες τις ναυμαχίες, γιατί καταστράφηκαν ή χάθηκαν τα αρχεία των πρώτων ανάλογων επιτροπών, που θα ήσαν, άσφαλως, πολύ πιο πλούσια και πιο αξιόλογα⁵.

4. Στην αρχή, έστρεψα τη μελέτη μου προς άλλη κατεύθυνση: 'Αποδελτίωσα και όσα βιβλία περιέχουν ύλικό, σχετικά με τη συμβολή του ναυτικού στην έλληνική επανάσταση, με σκοπό να γράψω (με αυτή την ευκαιρία) δλοκληρωμένη μονογραφία για τις ναυμαχίες της Χαλκιδικής, αλλά, στην πορεία της έρευνας, διαπίστωσα ότι μια τέτοια προσπάθεια δεν μπορούσε να έχει τό επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και να είναι τέλεια και πλήρης, γιατί υπάρχουν πολλά αρχεία, που είναι ακόμα ανεξερεύνητα και πολλά έγγραφα τους ή και όλα άδημοσίευτα, στα μοναστήρια του 'Αγίου Όρους, στα Γενικά 'Αρ-

5. Σώθηκαν (1935) όμως τα «Πρακτικά της επί των ναυτικών εκδουλεύσεων εξέταστικής επιτροπής» (1833), που είχε πρόεδρό της το ναύαρχο Μιαούλη, άλλ' όμως δεν δημοσιεύτηκαν (άπ' όσα μπόρεσα να μάθω), εκτός από ένα πολύ σύντομο μητρώο τους, που είναι, βέβαια, χρήσιμο, όχι όμως για τό θέμα, που μάς απασχολεί, γιατί δεν μνημονεύονται, σε τούτο, όσα αναφέρονται στη δράση των 'Ελλήνων ναυτικών και στη Χαλκιδική. Βλ. σχετικά τό πάντοτε αξιόλογο βιβλίο του Ι. Λαζαροπούλου, Τό παλαιόν ναυτικόν της 'Ελλάδος, από της ανεξαρτησίας μέχρι (της) βασιλείας (του) 'Οθωνος, Ιστορική μελέτη (ναυτική - στρατιωτική - πολιτική, 1821 - 1823), ('Αθήναι) 1936, ιδιαίτερα τίς σελ. 350 κέ., όπου (σελ. 463 κέ.) καταχωρίζεται και περιληπτικός πίνακας του περιεχόμενου των πρακτικών.

χεῖα τοῦ Κράτους, στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν κ.ἄ., καὶ ἔτσι ἦταν προκαταβολικὰ βέβαιη ἡ ἀποτυχία καὶ ἡ μὴ πληρότητα μιᾶς παρόμοιας προσπάθειας.

Τοῦτο τὸ ἀντιλήφθηκα, ἀφοῦ, προηγούμενα, εἶχα κοπιᾶσει πολὺ καὶ εἶχα καταρτίσει εἰδικὸ τμήμα στὴ βιβλιοθήκη μου, γύρω ἀπὸ τὴ ναυτικὴ ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδος ἢ μελέτησα καὶ ἀποδελτίωσα πολλὰ βιβλία, συλλογές ἐγγράφων καὶ εἰδικές μελέτες καὶ ἄρθρα. Ἔτσι, ἀνέβαλλα, συνεχῶς, τὸ ὀριστικὸ γράψιμο τῆς μελέτης. Τελικὰ ὅμως σκέφθηκα ὅτι δὲν ἦταν σωστὸ νὰ ἀφήσω ἀδημοσίευτο τὸν κατάλογο, ποὺ ἐφτιαξα, γιατί φοβήθηκα, πὼς περιέχει, πραγματικὰ, πολλὴ ἀλήθεια ἢ γνώμη ὅτι «τὸ καλύτερο εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ καλοῦ». Τοῦτο, ἄλλωστε, ἐπιβεβαιώνει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ δεκάδα ἄλλων ἱστορικῶν ἐργασιῶν μου μένει ἀδημοσίευτη, γιατί ἔκρινα. ὅτι «δὲν εἶμαι ἔτοιμος, ἀκόμα».

5. Στὶς «Παρατηρήσεις - συμπεράσματα», ποὺ δημοσιεύονται μετὰ τὸν κατάλογο (στὸ ΙΙΙ μέρος), περιέχονται ὅσα νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπισημανθοῦν. Ἐδῶ θὰ σημειώσω προκαταβολικὰ τὰ ἑξῆς:

Α. Στὸν κατάλογο δὲν συμπεριέλαβα τοὺς ναυτικούς, ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ Χαλκιδική, γιατί ἐτοιμάζω γι' αὐτοὺς ἰδιαίτερη μελέτη, μιὰ καὶ ἦσαν πολλοὶ καὶ ἀξιόλογοι⁶.

Β. Δὲν κάμνω τὴ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση καὶ τὴ σύγκριση τῶν στοιχείων, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸν κατάλογο, μὲ τὰ γνωστὰ δεδομένα⁷, γιατί ὁ σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι ἀπλῶς ἱστοριοδιφικός, ἐλπίζω ὅμως ὅτι θὰ μπορέσω, τελικὰ, νὰ ολοκληρώσω τὴ σχετικὴ προεργασία, ποὺ ἄρχισα - ὅπως

6. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι: στὰ 1829 ὑπῆρχαν, μονάχα στὴ Σκόπελο, 232 οἰκογένειες Μακεδόνων προσφύγων («παροίκων»), καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς (194) κατάγονταν ἀπὸ τὴ Χαλκιδική. Βλ. σχετικὰ τίς πιὸ πάνω 8 καὶ 9 μελέτες μου, ποὺ ἀναφέρονται στὴν 4η σημείωσή. Ἐξ ἄλλου, ἀρκετὸ ὕλικό δημοσιεύτηκε κιόλας στὰ μέχρι τώρα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς». Γιά τοὺς κάτοικους τῆς Σκοπέλου καὶ τοὺς ἐκεῖ Μακεδόνες βλ. καὶ Κ ω ν / ν ο υ Ἀ π. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο υ, Ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, Ἡπειρωτικὴ καὶ Αἰγαῖο μεταξὺ 1826 - 1829, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 152 - 158.

7. Ἀξιόλογα στοιχεῖα γιὰ ἀρκετοὺς Χαλκιδικιώτες ἀγωνιστὲς καὶ ἰδιαίτερα ναυτικούς δημοσίεψε τελευταῖα καὶ ὁ Ἰ ω. Ν. Φ ρ α γ κ ο ὕ λ α ς, στὶς μελέτες του: α) Ἀγωνιστὰ τοῦ 1821 ἐκ τῆς νήσου Σκοπέλου, Ἀρχεῖον Θεσσαλικῶν Μελετῶν 3 (1974) 75 - 115 καὶ σὲ ἰδιαίτερο ἀνάτυπο καὶ β) Σκιαθίτες ἀγωνιστὲς τοῦ 1821, Ἀρχεῖον Εὐδοικῶν Μελετῶν 21 (1978) 75 - 124, ἐπειδὴ ἔγιναν, ὅσοι, τοῦτοι κάτοικοι τῶν δύο τούτων νησιῶν. Ἔτσι, στὸν κατάλογο (ποὺ ἀκολουθεῖ), γιὰ τοὺς ναυτικούς, ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὴ Σκόπελο καὶ ἀπὸ τὴ Σκιαθό, περιορίστηκα στὴν καταχώριση μονάχα τῶν ἐγγράφων, ποὺ δὲν δημοσίεψε ὁ πιὸ πάνω ἐρευνητής, ἢ σὲ περιεκτικὲς περιλήψεις τοὺς καὶ στὰ ἀπαράτητα ἀποσπάσματά τους (ἰδιαίτερα στὴν περίπτωσι 58).

σημείωσα, πιό πάνω— και ότι θα δημοσιέψω, «έν καιρῷ», και την αρχική μελέτη, που σκόπευα, για τις ναυμαχίες στη Χαλκιδική, αφού, πρώτα, τελειώσω ολότελα την έρευνα και των ανεκδότων πηγών.

Γ. Έχω όμως την έλπίδα ότι και όπως δημοσιεύεται ο κατάλογος του-τος θα είναι χρήσιμος για τους μελετητές και για τους φίλους της ιστορίας. όποτε θα έχει έπιτευχθεί και ο σκοπός, για τον όποιο γράφτηκε.

Δ. Τέλος, σημειώνω ότι διόρθωσα, σιωπηρά, ορθογραφικά λάθη και σε παρενθέσεις έκκμα όρισμένες προσθήκες.

II. Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1. Ἀγαπούσης Δημήτριος, από τὰ Ψαρά. Έλαβε μέρος σε διάφορες ναυμαχίες, μεταξύ των οποίων και «...εις Χασάνδραν μετά του πλοίαρχου Ί. Σκανδάλη...».

2. Ἀγγελῆς Γεώργιος, από τις Σπέτσες, πυροβολιστής Αῆς τάξεως. Έλαβε μέρος το «1823, κατά τον Μάιον, εις την ναυμαχίαν Ἀγίου Ὁρους», με το πλοιο «Ὁ Ἀλέξανδρος», με πλοίαρχο τον Γεώργιο Χατζηανδρέου.

3. Ἀλέξανδρος Γεώργιος, από την Ὑδρα, ἄκκληρος, Ἀ' τάξεως ναύτης πυρπολικού. Συμμετείχε το «...1824, Ἰουλίου 21, ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν Ἀγίου Ὁρους, Τρίκερι».

4. Ἀναγνώστης Ἀνδροῦτσος, από την Κύθνο, ναύκληρος. Πολέμησε στα χρόνια 1822 - 1827 «...παρευρεθείς εις τὰς ναυμαχίας, τὰς γενομένας κατά του ἑχθρικοῦ στόλου... εις Ἀγιον Ὀρος και εις τὰς Σπέτσας...».

5. Ἀναστασίου Στάμος, από τὴ Σκιάθο, ναύκληρος. Εἶχε πεθερό τον Ἰωάννη Μπούρα, που ἦταν ιδιοκτήτης του πλοίου «Κλεόδουλος». Οἱ γιοί του ονομάζονταν Γεώργιος και Νικόλαος.

Α. Με ἔγγραφό τους (Ἀθήνα, 26.9.1839), ο Νικηφόρος Χαρτοφύλαξ Ἰδρίτης, ο Δ. Τζάμης Καρατάσος, ο Κ. Δουμπιώτης κ.ἄ. βεβαιώνουν ότι: «...ὁ πλοίαρχος Στάμος Ἀναστασίου ἐκ Σκιάθου, ἔχων ιδιόκτητον πλοῖον, ὠπλισμένον με κανόνια και ψιλὰ ὅπλα, ὑπηρέτησεν εις ὅλον τὸ διάστημα του ἁγῶνος τὴν πατρίδα, με ἴδια αὐτοῦ ἑξοδα, διατροφὰς και πολεμοφόδια, παρευρεθείς εις διαφόρους ναυμαχίας και πολιορκίας, δηλ. του Ὁρους του Ἀθωνος, τῆς Κασσάνδρας, τῆς Καρύστου...».

Β. Οἱ ἔφοροι τῆς Σκιάθου ὑπογράφουν (15.5.1823) ἔγγραφο, από τὸ ὁποῖο προκύπτει ότι ἀνατέθηκε και σε τούτον ἡ φύλαξη των πλοίων τῆς Σκοπέλου και των Τρικέρων και ἡ πραγματοποίηση ἐπιδρομῶν στο Θερμαϊκὸ κόλπο.

Γ. Ὁ Δ. Τζάμης Καρατάσος ὑπόγραψε (Ναύπλιο, 22.5.1828) καὶ τὸ ἐξῆς πιστοποιητικό:

«Ὁ ὑποφαινόμενος βεβαίω ὅτι ὁ πλοίαρχος καπετάν Στάμιος Ἀναστασίου, ἐκ Σκιάθου, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος μέχρι σήμερον ὅσαις ἐκστρατεῖαις ἐγιναν εἰς Ὀλυμπον, Ἐγρυπονήσι καὶ Τρίκερα καὶ ἄλλοις, πάντοτε μετέφερεν, εἰς αὐτάς τὰς ἐκστρατείας, μὲ τὸ ἰδιόκτητόν του πλοῖον, στρατεύματα, ὅπου ἦταν ἀνάγκη, ἐξόδευον ἰδικὰ του χρήματα, τόσον διὰ τὰς τροφὰς τῶν ναυτῶν τοῦ πλοίου καὶ μισθοὺς αὐτῶν, ὅσον καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα πολεμοφόδια. Ἐδειξε πάντοτε προθυμίαν μεγίστην, ζῆλον εἰς τὴν πατρίδα ἀνήκοντα, πίστιν εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἐδούλευσε πιστῶς, ἀλλὰ ἐμετακόμισε καὶ ἀπὸ Ὀλυμπον (καὶ ἐγλύτωσεν) ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἕως δύο χιλιάδας ψυχὰς (ἄρσεν:κοὺς καὶ θηλυκοὺς Ἑλλήνες) καὶ τὰς μετέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ χρησιμεύοντες εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἑθνους...».

Δ. Οἱ ἔφοροι τῆς Σκιάθου τοῦ ἔδωσαν (3.7.1824) καὶ ἄλλη βεβαίωση, ἀπὸ τὴν ὁποία βγαίνει ἡ πληροφορία, ὅτι ὁ ἀγωνιστὴς αὐτὸς ἦταν στὶς διαταγὰς τοῦ καπετάνιου Διαμιαντῆ Νικολάου Ὀλύμπιου, σχεδὸν ἓνα χρόνον, καὶ ἔλαβε μέρος σὲ ὅλες τὶς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις του, χωρὶς νὰ πάρει ἀποζημίωση καὶ πῶς χρειάστηκε ἡ μεσολάβηση τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως γιὰ νὰ ἀποδεσμευτεῖ τὸ καράβι του, μετὰ τὴν ἀρόδο τρίμηνου διαστήματος, στὴ διάρκειά τοῦ ὁποίου τὸ κατακρατοῦσε ὁ Διαμ. Νικολάου.

6. Ἀ ν ὀ ρ ῖ α ν α ς Θ. Ἀ ν ὀ ρ έ α ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, γραμματέας τοῦ Νικολάου Ἀργύρη, στὸ βρίκι «Ὁ Λεωνίδας». Στὰ χρόνια 1821 - 1824 «...παρευρέθη εἰς τὰς κατὰ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ γενομένας ἐκστρατείας καὶ ναυμαχίας, ἥτοι εἰς παρεμπόδισιν τῶν στρατευμάτων, τῶν εἰς Πελοπόννησον ἐπερχομένων, εἰς Ἐρεσσόν, Σάμιον, Κασάνδραν...».

7. Ἀ π ο σ τ ὀ λ ο υ Δ ῆ μ ο ς, ἀπὸ τὴν Εὐβοία. Μὲ τὸ πλοῖο τοῦ πλοιάρχου Γεωργίου Κουτσούκου ἔλαβε μέρος «... εἰς τὴν τοῦ Ἀγίου Ὁρους...» ναυμαχία.

8. Ἀ ρ ά π η ς Ἀ ν ὀ ρ έ α ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Μετεῖχε «... εἰς τὴν τοῦ Ἀγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μὲ τὸ πυρπολικόν τοῦ Χαντζῆ Ἰωάννου Ἀργύρη, πλοιάρχουντος τοῦ Γεωργίου Νικολάου».

9. Ἀ ρ ά π η ς Ν ι κ. Δ η μ ή τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος, μὲ τὸ βρίκι τοῦ θείου του Κωνσταντίνου Χατζῆ Ἀγγελῆ, σὺν ἀξιωματικῶς, στὴν ἐκστρατεία «... Κασσανδρείας...», μὲ πλοίαρχον τὸν Φιλίγγη (αἵτησή του, τῆς 14.5.1846). Σὲ πιστοποιητικὸ τοῦ Ἀργυρίου

Χατζη Ἀγγελῆ (24.7.1863) ἀναφέρεται ὅτι ὑπηρέτησε σὺν ἀξιωματικός, κατὰ τὸ 1823, στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ στὴν ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας, γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων.

10. Ἀράπης Ζαχαρίος, ἀπὸ τὰ Ψαρά. Ὑπαξιωματικός Β' τάξεως, ναύκληρος. Ἐλαβε μέρος σὲ διάφορες ἐκστρατείες, «Κατὰ δὲ τὸ 1822 καὶ ἐφεξῆς... Μὲ τὸ (πλοῖο) τοῦ Νικολάου Γιάνναρη εἰς Ὀλυμπον καὶ Κασσάνδραν».

11. Ἀράπης Δημ. Ἰωάννης, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος. Μετείχε σὲ ναυμαχίες «...ὡς καὶ εἰς Κασσάνδραν, μῆνα 7θριον τοῦ Ἰδίου ἔτους (1821), μὲ τὸ ἴδιον πλοῖον (= «Μινέρβα»), διευθυνόμενον παρὰ τοῦ Δημητρίου Χ. Ἰω. Κοντζιά».

12. Ἀρθανίτης Ἀνδρέας, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ἀξιωματικός, ναύκληρος πυρπολικοῦ. Μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἰωάννη Καλάρη ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ «... γ' εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κασσάνδρειαν, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖσε στρατευμάτων, ἐκστρατείαν».

13. Ἀργύρης Νικ. Νικόλας, ἀπὸ τὰ Ψαρά. Σώθηκε αἴτηση τοῦ γιοῦ του καπετὰν Δημήτρη (23.10.1825), μὲ τὴν ὁποία ζητάει τὴν ἀπόδοση τῶν 2.400 γροσίων, ποὺ πλήρωσε ὁ πατέρας του στὸ κοινὸ γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας. Προφανῶς, ὁ Νικόλας, ἔλαβε μέρος καὶ σὲ σχετικὴ ἐκστρατεία.

14. Ἀρετῆς Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποκελευστής Βας τάξεως (:). Μὲ τὸ βρίκι «Ἡ Πολωνία» ἔλαβε μέρος σὲ ἐκστρατείες τῆς Χίου, τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς Τενέδου.

15. Ἀρμυράντας Ἡ Ἀρμυράντας Ἡ Αἰρμυράντης Ἰω. Παρασκευᾶς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος πυρπολικοῦ. Ἀξιωματίεωτο εἶναι τὸ ἐξῆς ἀσύνταχτο πιστοποιητικόν, ποὺ τοῦ ἔδωκε (στὴν Ὑδρα, στίς 4.1.1844) ὁ πλοίαρχος Ἀνδρ. Πιπίνος:

«Ὁ ὑποφαινόμενος πλοίαρχος πυρπολικοῦ πλοίου πιστοποιῶ ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1823, ὁ κ. Παρασκευᾶς Ἰω. Ἀρμυράντας, ὢν μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου (πλοῖον), ὑπηρετῶν πηδαλιούχος, ἐπὶ τὰς ἐκστρατείας, λαμπρὰς ναυμαχίας Ἀγίου Ὁρους πεισματικὴν διὰ νὰ πυρπολήσωμεν τὰ ἐχθρικά θωμανικά πλοῖα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν καὶ ἀνάγκην μᾶς ἐπερίζωσαν ὅλα τὰ θωμανικά πλοῖα καὶ ἐμβάντες εἰς τὴν λέμβον τοῦ πυρπολικοῦ καὶ ἐπυρπολήσωμεν τὸ πυρπολικόν καὶ μετὰ πολὺν κίνδυνον ἐσώθημεν παρὰ τοῦ πλοιάρχου πολεμικοῦ ἐλληνικοῦ πλοίου, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ Γκίκα Κολοιμανιάτη»⁸.

8. Ὅμοια περιγράφονται τὰ γεγονότα καὶ στίς περιπτώσεις 85, 229 καὶ 244.

16. Ἀστράω Ἰω. Δημήτριος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγης τάξεως. Στὴν αἴτησή του (13.4.1865) γράφει: «...μὲ τὸ πλοῖον τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννου Ἀποστόλη, Ψαριανοῦ, μὲ τὸ ὁποῖον ὑπηρέτησα εἰς τὸν πολιορκισμὸν τῆς Κασσάνδρας, μῆνας πέντε».

17. Βάμβας Δημήτριος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ναύκληρος. Ὑπηρέτησε «...μὲ τὰ ἀκόλουθα πλοῖα καὶ ἀξιωματικούς, τῶν πλοίαρχων Δημητρίου Ἀντωνίου Βώκου καὶ Γεωργίου Σαχίνη, ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1824, καὶ παρעυρέθη μὲ αὐτὰ εἰς τὰς ἐκστρατείας... τοῦ Ἁγίου Ὁρους...».

18. Βαρβαρέσος Ἀνδρέας, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγης τάξεως. Πιστοποιεῖ (Ἐριούπολη Σύρου, 26.4.1865) ὁ πλοίαρχος Α. Κεφάλας ὅτι ὑπηρέτησε σὰν πηδαλιούχος στὸ πλοῖο τοῦ Νικολάου Καρακωνσταντῆ σὲ διάφορες ἐκστρατείες καὶ συγκεκριμένα καὶ «Εἰς τὴν τῆς Χίου, εἰς τὴν τῆς Κασσάνδρας, κατὰ τὸ 1823».

19. Βαρβαρέσος Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Ὑπηρέτησε σὰν ὑποπλοίαρχος τοῦ πλοίου «Μινέρβα» τοῦ Δημητρίου Χατζῆ Κοντζιά, ὁ ὁποῖος ἦταν ἰδιοκτήτης καὶ πλοίαρχος «...εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν Χασάνδρας, κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (=1821)».

20. Βάρσος Ἰωάννης, ἀπὸ τῆς Σπέτσας (;), ναύκληρος καὶ πυροβολιστής. Οἱ πλοίαρχοι τῶν Σπετσῶν βεβαιώνουν (13.6.1835) ὅτι ἔλαβε μέρος σὲ διάφορες ἐκστρατείες, ὅπως: «Γ'. 1823, μῆνα Μάιον, εἰς τὴν κατὰ Ἁγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μὲ τὸ πλοῖον «ὁ Ξενοφών» τοῦ Δαμ. Ν. Σκληῆ, πυροβολιστής».

21. Βάσης Φραντζέσκος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος. Ὁ πλοίαρχος Γ. Σαχτούρης βεβαιώνει (4.9.1836) ὅτι ἦταν πηδαλιούχος σὲ διάφορες ἐκστρατείες - ναυμαχίες, ὅπως καὶ στὸν Ἀθῶνα.

22. Βασιλείου Γεωργ. Νικόλαος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγης τάξεως. Ὁ ναύαρχος Κ. Κανάρης πιστοποιεῖ (20.9.1840) ὅτι ὁ πιὸ πάνω «...ὑπηρέτησεν ὡς εἰς ἐκ τοῦ πληρώματος τῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου πυρπολικῶν πλοίων, παρעυρέθη (δὲ) εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀθῶνα ναυμαχίαν...».

23. Βελισσάριος Κ. Βελισσάριος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑπαξιωματικὸς Α' τάξεως, ὑπηρέτησε σὰν ναύκληρος. «Κατὰ δὲ τὸ 1822... εἰς τὴν τῆς Κασσάνδρας μὲ τὸν πλοίαρχον Ἀποστόλην Γ. Ἀποστόλην... εἰς τὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους μὲ τὸν πλοίαρχον Ἰω. Ν. Χατζῆ Ἀλεξανδρῆ». Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἦσαν βρίκια, καὶ εἶχαν ἰδιοκτήτες τους τὸν Ἀποστόλη Ἀποστόλη καὶ τὸν Νικόλαο Χατζῆ Ἀλεξανδρῆ.

24. Βελωτᾶς Ἀργ. Ἰωάννης, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ὑπαξιωματικὸς Βας τάξεως, ὑποναύκληρος. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείες. Ἔτσι, τὸν Αὐγουστο τοῦ 1823 μετεῖχε στὴν ἐκστρατεία «...κατὰ Ὁρους Ἀθῶνος, μὲ τὸ (πλοῖο) τοῦ Νικολάου Δ. Ὁρλώφ, ὡς ναύκληρος», ὅπως βεβαιώ-

νει (10.11.1835), ὁ ἰδιοκτήτης καὶ «διευθυντής» τοῦ πολεμικοῦ βρικίου «Ἡ Γκράν Ἀλεάντζα» Σπεταιιώτης Νικόλαος Δ. Ὁρλώφ, ὁ ὁποῖος πιστοποιεῖ, ἀκόμα, ὅτι ὁ συμπατριώτης του «...εἰς ταύτην δὲ τὴν ἐποχὴν ἔδειξε γενναίотητα καὶ ζῆλον ἀτρόμητον, ἐκτελέσας δὲ τὸ ἐμπιστευθὲν χρέος του μὲ ἄκραν προθυμίαν».

25. Βενιαμὶν Εὐστάθιος, ἀπὸ τὴ Σύρο. Οἱ Γ. Μυτάρας, Ἰω. Γ. Σκανδάλης καὶ Ν. Γ. Κυπαρίσσης βεβαιώνουν (Σύρος, 1.5.1865) ὅτι μὲ τὸ ἰδιόκτητο πλοῖο τοῦ Ἰω. Σκανδάλη «...παρευρέθη εἰς ναυμαχίας... Χασάνδρας».

26. Βέσης Ἀλ. Φραντζέσκος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυρπολιστής. Ὁ πλοίαρχος Γ. Σαχτούρης βεβαιώνει (4.7.1835) ὅτι χρημάτισε, στὸ ἰδιόκτητο πολεμικὸ πλοῖο του, πηδαλιούχος καὶ ἔλαβε μέρος (στὰ χρόνια 1822 - 1825) σὲ ναυμαχίες, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ στὸν Ἀθωνα.

27. Βοβολίνης Γ. Ἀναστάσιος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑπαξιωματικός, πυροβολιστής. Χρημάτισε ναύκληρος στὸ πολεμικὸ βρίκι «Ἀθηνᾶ» τοῦ Ἰωάννη Τσάπελα, Ἀγῆς τάξεως πηδαλιούχος, μὲ πλοίαρχο τὸν Γ. Σαχτούρη, σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

28. Βρέσης Κυρ. Γεώργιος, ἀπὸ τὸν Πόρο, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Στὶς 5 Νοεμβρίου τοῦ 1823 ἔλαβε μέρος «...εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ψαρῶν, (εἰς) πόλεμον εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ εἰς τὰ Τρίκερα, μὲ τὸν κ. Ἀνδρέα Μιαούλην».

29. Βώκος Θ. Ἀναστάσιος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑποναύκληρος Βας τάξεως. Στὴν αἴτησή του ἀναφέρει ὅτι: «...μὲ γολέττα τοῦ Δημητρίου Θ. Βώκου 1821—5 παρευρέθη εἰς ἀποκλεισμὸν Κασσάνδρας... καὶ Ἀγίου Ὁρους».

30. Γάργαλος Σταμάτης, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποναύκληρος. Ὑπηρέτησε σὰν ὑπαξιωματικὸς στὸ πολεμικὸ πλοῖο τοῦ πλοίαρχου Ἀποστόλη Γ. Ἀποστόλη. Ὁμοῖα στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους, μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο τοῦ ναύαρχου Νικολάου Ἀποστόλη, ὅπως γράφεται σὲ πιστοποιητικό, τῆς 10.5.1865. Σὲ ἄλλο πιστοποιητικὸ (25.5.1865) ὁ ναύαρχος Κωνσταντῖνος Κανάρης βεβαιώνει ὅτι παραῶρέθηκε πράγματι μὲ τὸν ναύαρχο Νικόλαο Ἀποστόλη στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ ὅτι «...ἐχρημάτισε καὶ μὲ τὸν Ἀνδρέαν Γιαννίτζην πλοίαρχον, ὅταν ἀπέκλεισαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς Κασσάνδραν».

31. Γερακίτης Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τὶς Σπέτσες, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Σὲ πιστοποιητικὸ ἀναφέρεται, μεταξύ ἄλλων, ὅτι ὑπηρέτησε: «1823, μῆνα Αὐγούστου, εἰς τὰς κατὰ τοῦ ὅρους Ἀθωνος ναυμαχίας... μὲ τὸ ἴδιον ἄνω πολεμικὸν πλοῖον ὁ Φωκίων τοῦ κυρίου Ν.Δ. Σύριμα».

32. Γεροκομῆς Ζαφ. Νέστωρ, ἀπὸ τὶς Σπέτσες, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Ἐλαβε μέρος, μὲ τὸ βρίκι «Τιμολέων» (πλοίαρχος δ' Ἀνα-

γνώστης Γ. Κυριακός), σὲ διάφορες ἐκστρατείες, ὅπως καὶ «...εἰς τὸ ἔτος 1823, τὸν Αὐγούστον, εἰς ναυμαχίαν, γενομένην κατὰ τοῦ ὅρους ἙΑθωνος...».

33. Γεωργαντάς ἡ Διαμαντέσσας Σπυρίδων, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ναύτης Αἰὸς τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Γεώργιος Κλήσσας βεβαιώνει (15.7.1865), ὅτι ἔλαβε μέρος, μὲ τὸ πλοῖο (στὸ ὁποῖο ὑπηρετοῦσε καὶ ὁ πιὸ πάνω) «...ἡ Σκαρδαμύλη, εἰς τὴν ἐκστρατείαν Ἁγίου Ὁρους, κατὰ τὸ ἔτος 1823, μῆνα Αὐγούστον».

34. Γεώργιου Μυρτήρη, ἀπὸ τὴν Ἑδρα, πηδαλιούχος. Ὁ πλοίαρχος Ἀντώνιος Ἀ. Μιαούλης βεβαιώνει (17.5.1835) ὅτι ἦταν πηδαλιούχος στὸ πλοῖο (τοῦ Μιαούλη), ὅπως καὶ ὅτι «...παρευρέθη κατὰ τὸ ἔτος 1823 εἰς τὰς ναυμαχίας τοῦ ὅρους ἙΑθωνος, τῶν Τρικέρων, καὶ τὴν τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, καθ' ἣν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐκυρίευσαν κορβέτια, τέσσερα βρῖκια καὶ μίαν γαλιώταν ἐχθρικήν...».

35. Γιάνναρης Ν. Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά. Σὲ αἴτησή του γράφει ὅτι στὰ 1821 «...ἀπεπλεύσαμεν τῶν Ψαρῶν κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἰδίου ἔτους ὑπὸ τὴν πλοιαρχίαν τοῦ Δ. Κουτζούκου, ἐκστρατεύσαντες πρὸς διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κασσάνδρας...», πολὺ πιθανὸ μὲ τὸ πλοῖο τοῦ πατέρα του Νικολάου Γιάνναρη.

36. Γιαννέσης Νικόλαος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Ὑπηρέτησε στὸ πολεμικὸ πλοῖο τοῦ Γ. Καλαφάτη καὶ ἔλαβε μέρος καὶ σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ὁρους.

37. Γιαννίτσης Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τὰ Ψαρά. Ὁ ναύαρχος Κ. Νικόδημος βεβαιώνει ὅτι, ἀπὸ τὸν Αὐγούστο μέχρι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1823, ἔλαβε μέρος «...μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου πυρπολικὸν εἰς τὰς ναυμαχίας ἙΑθωνος...».

38. Γκιόκος Νικόλαος, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως (;). Ὑπηρέτησε σὲ διάφορα πυρπολικά πλοῖα. Μεταξὺ ἄλλων, τὸν μῆνα Μάϊο τοῦ 1823, ἔλαβε μέρος «...εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ναυμαχίαν», μὲ τὸν Λάζαρο Μουσιῶ καὶ τὸν Βάθρο (;), ὑποπλοίαρχο.

39. Γκιούρης Γεώργιος, ἀπὸ τὴν Ἑδρα, πυροβολιστὴς πυρπολικῶ. Ἐλαβε μέρος (μὲ τὸν Ἰωάννη Α. Λαλεχοῦ) καὶ στίς ἐπιχειρήσεις στὸ Τρίκερι καὶ στὸ Ἁγιον Ὁρος.

40. Γκίνης Γ. Β., ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείες, μεταξὺ τῶν ὁποίων: «...Εἰς τὸν 1823, μῆνα Αὐγούστον, εἰς τὴν κατὰ Ἁγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μὲ τὸ πλοῖον «Γκράν Ἀλεάντζα» τοῦ κ. Νικολάου Δ. Ὁρλώφ, ἀξιωματικὸς, ὡσαύτως...».

41. Γκιώνης Ν. Πέτρος, ἀπὸ τὴν Ἑδρα, ναύκληρος πυρπολικῶ. Ὁ Δημήτριος Θεοφ. Βώκος βεβαιώνει ὅτι ἦταν ἀξιωματικὸς στὴν πολεμικὴ γολέτα «Πηνελόπη», ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ ἔλαβε

μέρος (μαζί του) σ' όλες τις εκστρατείες και στις πολιορκίες, όπως και στην Κασσάνδρα.

42. Δαρδανός ή Δαρνανός Δημήτριος, από την Ύδρα, ναύκληρος. Έλαβε μέρος, υπηρετώντας κάτω από τις διαταγές του πλοίαρχου καπετάν Κοσμά Αθροινού, στην εκστρατεία του Αγίου Όρους, το 1822.

43. Δασκαλόπουλος Δ. Ίωάννης, από τον Πλάτανο της Κυνουρίας. Έλαβε μέρος σε εκστρατείες, με το πλοίο «Αχιλλεύς», που πλοίαρχοί του διατέλεσαν οι Ήλιος Θερμισιώτης, Ανάργυρος Λεμπέσης, Αναγνώστης Κυριακού, Α. Ανδροῦτσος και Δημήτριος Ν. Σκληός «... και παρομοίως εις την κατά του θρους Ἀθωνος εκστρατείαν του 1823, Αὔγουστον...».

44. Δεληγιάννης Νικόλαος, από τη Σύρο, πυροβολιστής. Έλαβε μέρος σε πολλές εκστρατείες, όπως, σάν πυροπολιστής, με το πυροπολικό του Δημ. Παπανικολή και σάν πυροβολιστής, με το πλοίο του Ανδρέα Γιαννίτση, στην Κασσάνδρα και στη Σάμο.

45. Δεληγιάννης Νικόλαος, από τις Σπέτσες, πυροβολιστής πυροπολικού. Έλαβε μέρος σε πολλές επιχειρήσεις. Έτσι, και: «Το 1823, τὸν Αὔγουστον, εἰς τὴν κατά θρους Ἀθωνος, με τὸ πλοῖον ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Ἰωάννου Χριστοδοῦλου Κούτση», σάν ναύκληρος.

46. Δεστίνης Γεώργιος, από τὰ Ψαρά, πλοίαρχος. Στά 1823, ἔλαβε μέρος καὶ σὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἀθωνα, με τὸ βρῖκι «Ἐπαμεινώνδας».

47. Δημητρίου Δ., από τη Σκόπελο, υποναύκληρος. Συμμετείχε σε αρκετές επιχειρήσεις, όπως σε εκστρατεία του Αγίου Όρους, με το πλοίο του καπετάν Νικολή Αποστόλη, όπως βεβαιώνει ο Ανδρέας Ν. Αποστόλης.

48. Δημητρίου Ζαχαρίας, από τη Σκόπελο, πλοίαρχος. Έλαβε μέρος (με το ιδιόκτητο πλοίο του) στις εκστρατείες της Κασσάνδρας, του Αγίου Όρους, Ἀθωνα. Ἀπὸ τὸν Βόλο κατὰπλευσε σὴν Κασσάνδρα, ὅπου (ἐπὶ 15 ἡμέρες) πραγματοποιοῖσε συνεχεῖς κανονιοβολισμοὺς κατὰ τῶν Τούρκων, με τὸ πλοῖο του «καὶ ὕστερα ἐξέπλευσεν εἰς Ἀγίον Ὀρος, διατηρήσας αὐτὸ εἰς δῖμηνγον ἀποκλεισμένην».

49. Διαμαντάρης Ἀναγνώστης, από τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Οἱ πλοίαρχοι Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης, Γ. Μυτάρης καὶ Γ. Κ. Διασάκης βεβαιώνουν ὅτι ἔλαβε μέρος σὲ ναυμαχία τῆς Κασσάνδρας.

50. Διαμαντάρης Ἰω. Δημήτριος, από τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ἦταν ὑπαξιωματικὸς στὸ πλοῖο (βρῖκι) «Λεωνίδας» τοῦ πεθεροῦ του Γιώργη Σαρρή καὶ στὸ πλοῖο (βρῖκι) «Ἐλσων» (= Νέλσων) τοῦ Παπανικολή, σὲ ἐκστρατείες τῆς Ἑρεσσοῦ καὶ τῆς Κασσάνδρας.

51. Δ ι α σ ά κ η ς Κ., από τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ἐλαβε μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ Ἐθνα, μὲ τὸ πλοῖο «Ὁ Ξενοφῶν», τοῦ Νικολάου Καρακωνσταντή, σὺν ὑποπλοίαρχος.

52. Δ ι ο μ α τ ά ρ η ς ἢ Φ ι λ ί ν η ς Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Αἰας τάξεως. Συμμετείχε μὲ τὸν Ἀναγνώστη Βουρέκα σὲ ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας καὶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Χατζηαγγελῆ στὸ Ἅγιον Ὅρος.

53. Δ ι π λ ά ρ η ς⁹ Ἰ ω. Ν ι κ ό λ α ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Αἰας τάξεως. Ἐλαβε μέρος σὲ ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Νικολάου Καρακωνσταντή.

54. Δ ό λ ε τ ζ α ς Γ., ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Τὸ 1823, τὸν μῆνα Αὐγούστου, ἔλαβε μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ ὅρους Ἐθνα μὲ τὸν Γ. Ἀνδρουτσο, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ἐκστρατείες, μὲ τὸ βρῖκι «ὁ Παγκρατίων».

55. Δ ο ύ κ α ς Ἰ ω ά ν ν η ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ὁ Ἀνδρέας Ν. Ἀποστόλης βεβαιώνει ὅτι ὑπηρέτησε, σὺν ὑπαξιωματικός, στὸ πολεμικὸ βρῖκι του καὶ ἔλαβε μέρος καὶ σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

56. Δ ρ α π α ν ι ώ τ η ς Β. Ἀ δ ρ ι α ν ό ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος καὶ σὲ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἐθνα, στὸ πλοῖο «ἡ Ἱερὰ Συμμαχία», τοῦ Νικολάου Δ. Λαζάρου, «... ὅστις ἦτο καὶ ναύαρχος τῆς σπεταιωτικῆς μοίρας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην...».

57. Δ ρ α π α ν ι ώ τ η ς Σ τ α ὕ ρ ο ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Συμμετείχε σὲ πολλὰ ἐκστρατείες. Ἔτσι, τὸν Μάϊο τοῦ 1823, ἔλαβε μέρος στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μὲ τὸ πλοῖο «Διομήδης» τοῦ Δημητρίου Καλαφάτη «... πλοίαρχου τοῦ Ἀργύρου Στεμιταϊώτη...».

58. Ἐ γ γ λ έ ζ ο ς¹⁰ Ν ι κ ό λ α ο ς, ἀπὸ τὴ Σκόπελο, ναύτης.

Α. Ἡ Δημογεροντία τῆς Σκοπέλου βεβαιώνει ὅτι τὸ πολεμικὸ βρῖκι «Ἁγιοι Τεσσαράκοντα» κατασκευάστηκε στὴ Σκόπελο, τὸ 1818, ὅτι ἦσαν συνιδιοκτήτες τοῦ ὁ Νικόλαος Ἰωάννου καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀναγνώστη Ἐγγλέζος καὶ ὅτι ἡ ἀξία του ἦταν 6.000 δίστηλα. Στὸ πιστοποιητικὸ, ποὺ ἔδωσε στοὺς κληρονόμους του, γράφονται καὶ τὰ ἑξῆς:

9. Ἐπῆρχε καὶ ἄλλος ναύτης, μὲ τὸ ἐπίθετο Διπλάρης καὶ κύριο ὄνομα Βαρσάμης, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Γλώσσα Σκοπέλου καὶ πολέμησε, μετὰ ἄλλων, καὶ μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ν. Καρακωνσταντή.

10. Τὸ ἐπίθετο Ἐγγλέζος ἢ Ἐγκλέζης-ος, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ κατάληξε σὲ Ἰγγλέσης. Γνωστὸ εἶναι ὅτι καὶ ὁ Νικόλαος Ἰγγλέσης (ποὺ ἔγραψε τὸ μικρὸ βιβλίο «Τὰ ἀρματοπλοῖα καὶ ὁ ἥρωας Νικοτζάρας», φυλλάδιο Α', Ἀθήνα 1884) καταγόταν ἀπὸ τὴ Σκόπελο. Προφανῶς, ἦταν συγγενὴς τοῦ πῦρ ἀγωνιστοῦ. Στὴ Σκιάθου κατοικοῦσε στρατιώτης μὲ τὰ στοιχεῖα Δημήτριος Ἐγγλέζος, ποὺ καταγόταν ὁμοῦ ἀπὸ τὴ Θεσσαλία.

«...φιλογενεία φερόμενος (=ό Ν. Ἰωάννου) ἐξέπλευσε κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ μὲ τὸ αὐτὸ πλοῖον του, ἀρματαωμένον καλῶς, μὲ ἀνθρώπους, κανόνια, παρούτια καὶ λοιπά, καὶ ἔτρεξε πρὸς βοήθειαν τῶν γειτνιαζόντων ἡμᾶς ἀδελφῶν Ἑλλήνων, τούτέστιν Ὀλύμπου, Ἀγίου Ὁρους, Κασσάνδρας, Μαγνησίας καὶ Εὐβοίας καὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸν ὑπὲρ Πατρίδος Ἱερὸν ἀγῶνα ἀμισθί.

Τὸ αὐτὸ πλοῖον, κατὰ τὸ 1823, ληφθὲν παρὰ τῶν δύο ναυάρχων κ. Ἀνδρέα Μιασούλη καὶ Νικολῇ Ἀποστόλῃ, ἐλθόντων εἰς τὰ μέρη ταῦτα μὲ τὰ ὑπ' αὐτοὺς ἐλληνικὰ πλοῖα, τὰ συνιστώντα τότε τὸν Ἑλληνικὸν Στόλον, ἐχρησίμειυσεν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ Ἔθνους ὡς πυρπολικόν, καθὼς εἶναι γνωστὸν καὶ εἰς τὴν (σεβαστὴν) Κυβέρνησιν», χωρὶς νὰ λάβει βοήθεια, γι' αὐτὸ καὶ ζοῦσε ὁ ἐνδιαφερόμενος σὲ «ἔσχατη ἔνδεια».

Β. Ἀπὸ τὴν αἴτηση τῆς χήρας τοῦ Κωνσταντίνου Ἐπιφανίου (τῆς 10. 5. 1846) προκύπτει ὅτι εἶχε τὸ μισὸ τοῦ πλοίου τούτου («Ἅγιοι Τεσσαράκοντα»), ποῦ ὕστερα μετονομάστηκε ἐπανειλημμένῃ, σὲ «Ἀλκιβιάδης» καὶ σὲ «Ἀριστείδης». Στὴν ἴδια αἴτηση γράφονται καὶ τὰ πῶς κάτω:

«...Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπέπλευσεν εἰς Κασσάνδραν, βοηθῶν τοὺς κατὰ τὴν ξηρὰν ἡμετέρους πολεμιστάς, καὶ ἐκφοβίζων διὰ τῶν κανονιοβολισμῶν του καὶ τὴν εἰς τὴν ξηρὰν ἀποβίβασιν τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων, τῶν κατὰ τὴν παραλίαν ἐκείνην ἀντιμαχομένων τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον, παραμένων δὲ ἐκεῖ ἀρκετοὺς μῆνας, μετέβη ἔπειτα, προσκληθεὶς, εἰς τὰ τοῦ Ἀθωνος παράλια, καὶ παραπλέων δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς χερσονήσου ἐκείνης, εἰς μὲν τοὺς ἡμετέρους ἐνέπνεε θάρρος καὶ δύναμιν, εἰς δὲ τοὺς πολεμίους φρίκην καὶ τρόμον, διὰ τῶν νυχθημερινῶν του περιοδεύσεων καὶ κανονιοβολισμῶν του, μετὰ ταῦτα δὲ ἐπανῆλθεν αὐθις εἰς Κασσάνδραν, ὅπου, μὴ δυνάμενος ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐπιπεσούσας μυριάδας ἐχθρικῶν στρατευμάτων, κατώρθωσε νὰ διασώσῃ εἰς τὰς νήσους μας πολλοὺς τῶν χριστιανῶν, διαφυγόντας τὴν ἐχθρικὴν σπάθην. Μόλις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν νῆσον μας, μεταφέρων, ὡς εἴρηται, τὰς ὅσας ἠδυνήθη νὰ σώσῃ χριστιανικὰς ψυχὰς καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐξοπλίσας ἐκ νέου τὸ πλοῖον, μετέβη εἰς τὸν κόλπον τῆς Εὐβοίας...».

Γ. Σὲ ἄλλο πιστοποιητικὸ τῆς Δημογεροντίας τῆς Σκοπέλου (τοῦ 1832) βεβαιώνεται ὅτι πλοίαρχος στὸ πλοῖο (βρίκει) «Ἅγιοι Τεσσαράκοντα» ἦταν ὁ

Γεώργιος Καμπούρης. Ἀκόμα, ὅτι ἔλαβε μέρος στήν πολεμική ἐπιχείρηση τῆς Κασσάνδρας, ὅτι ὕστερα βοήθησε στή φύλαξη τῶν παραλίων τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ὅτι τελικά πάλι πῆγε στήν Κασσάνδρα.

Δ. Γιά τὸ 1822 γράφονται τὰ ἑξῆς:

«Ἐπιγενομένου δὲ τοῦ δευτέρου ἔτους 1822, ἔγινε χρεια νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ διὰ θαλάσσης ἐκστρατεῖαν τοῦ καπετάν Διαμαντῆ Ὀλυμπίου, γενομένην ἐκ διαταγῆς τῆς τότε Ὑπερτάτης Διοικήσεως, ἐπὶ σκοπῷ νὰ καταφοβίσῃ τὰ παράλια τοῦ Ὀλύμπου...».

59. Ἐ λ ε υ θ ε ρ ί ο υ ἢ Λ ε υ τ ε ρ ί ο υ Γ ε ω ρ γ. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τῆ Σκόπελο (;), πυροβολιστής. Ἔλαβε μέρος σὲ πολλές ἐπιχειρήσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ «...6. Εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους μὲ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη, ἀμισθί... 11. Εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν τῆς Κασσάνδρας μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Νικολάου Ἀργύρη, ἀφ' ὅπου μετεκομίσθη εἰς τὸ πυρπολικόν, τὸ ὁποῖον ἐρρίφθη κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων».

60. Ἐ μ μ α ν ο υ ἢ λ (Π α π ᾱ), φροντιστής. Στὰ 1821 ἔλαβε μέρος στήν ἐκστρατεία τῆς «Χασάνδρας» καὶ τὸ 1823 μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἰω. Κ. Χατζηαλεξανδρῆ (ὀνομαζόμενο «Ἀλέξανδρος») στὸ Ἁγιον Ὄρος.

61. Ε ὕ γ ε ν ι κ ο ὺ Κ. Ἀ ν ὄ ρ έ α ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποναύκληρος. Στὰ 1821 παραδρέθηκε καὶ στή ναυμαχία τοῦ Ἁγίου Ὁρους, σάν ὑπαξιωματικὸς τοῦ πολεμικοῦ βρικόου «Ξενοφών», τοῦ πλοίαρχου Νικολάου Καρκαώσαντη.

62. Ζ α χ α ρ ί α ς Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Μοσχονήσια, πυρπολιστής. Κατὰ τὸ 1823 ἔλαβε μέρος στήν ἐκστρατεία - ναυμαχία τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μὲ τὸ βρικό «Ἡ Ἀμερικάνα», μὲ πλοίαρχο τὸν Ψαριανὸ καπετάνιο Κωνσταντῖνο Χατζηαγγελεῖ Φιλίνη.

63. Ζ α χ α ρ ί ο υ Δ. Γ ι α λ ῆ ς¹¹, ἀπὸ τῆ Σκόπελο, ναύκληρος - ὑποπλοίαρχος. Διοικοῦσε τὴ γολέτα «Ἀρτεμισία», ποὺ εἶχε χωρητικότητα τριῶν περίπου χιλιάδων «κοιλῶν» καὶ μῆκος 26 πῆχων. Σὲ ἀναλυτικὴ ἀναφορά-ἐκθεσὶ τοῦ, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς, γιὰ τὴν προσφορά τοῦ:

«...Μετὰ δὲ ταῦτα, τὸ αὐτὸ ἰδιόκτητόν μας πλοῖον, ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου, ὡς ὑποπλοίαρχου, ἔδραμεν εἰς ὑποστήριξιν ἐκεῖσε δι' ἐξαμηνίαν ὅλην, ἐνὸςφ ἢ ἄμυνα τῶν ἐκεῖσε πολιορκουμένων Μακεδόγων ὑφίστατο. Τὰ πολεμοφόδια, αἱ τροφαί, ὡς καὶ αἱ ἀποζημιώσεις τῶν πενήντα

11. Τὸ ἐπίθετο Γιαλῆς ἐμφανίζεται καὶ σάν κύριο ὄνομα, ναυτικοῦ ἀπὸ τῆ Σκιάθου, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὑπῆρχε καὶ ὁ καπετάν Νικόλας Γιαλῆς, ἀπὸ τὰ Ψαρά.

πολεμιστῶν τοῦ πληρώματος, τὰ πάντα κατέβαλον ἐξ ἰδίων μου, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ αὐτὸ τὸ στήθος μου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, δὲν ἐφείσθην· ἀφοῦ ὅμως ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἀπέβη ἐναντίον τῶν προσπαθειῶν μας, καὶ οἱ καταπληκτικοὶ στρατοὶ τοῦ ἐχθροῦ κατετρόπωσαν τὴν Κασσάνδραν, δὲν ἔλπεισα μὲ τὴν ἀξιόμαχον ταύτην γολέτταν μου νὰ δώσω πᾶσαν σπουδαίαν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν εἰς τὸν καταδιωκόμενον ἐκεῖσε χριστιανικὸν λαόν, ἀφοῦ πεντάκις ἐπεδίδασα εἰς Κασσάνδραν καὶ ἀπεδίδασα εἰς Σκόπελον τοὺς διασωθέντας προεμάχους μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, χωρὶς παρ' οὐδενὸς οὐδὲν ἔλαβον ὡς ἀποζημιώσιν μου. Μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ τὰ στρατεύματα τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἐγκατεστάθησαν εἰς Σκόπελον καὶ Σκιάθον, τὸ πλοῖόν μας ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ὀπλαρχηγῶν Καρατάσου, Γάτζου, Δουπιώτου, Λιακοπούλου καὶ ἄλλων, ὡς τοῦ Διαμαντῆ Ὀλυμπίου καὶ λοιπῶν...».

64. Ζέχας Ἰωάννης, ἀπὸ τῆ Σύρο (:), ὑπαξιωματικός (:). Ἐλαβε μέρος στὴν «πολεμικὴν ἐπίδειξιν τοῦ Ἀθῶ κατὰ τὸν ὄριον 1821», μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἀναγνώστη Καλημέρη, τοῦ ὁποῦ πλοίαρχος ἦταν ὁ γιὸς του Δημήτριος. Τὸ πλοῖο τοῦτο, μετὰ τὸν Ἀθῶνα, μετέφερε στρατὸν, ἀπὸ τῆ Σκιάθου εἰς Ψαρά.

65. Θεόδωρος Ἰω. Λάζαρους, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ὑπαξιωματικός Ἀγῆς τάξεως. Μετεῖχε σὲ διάφορες ἐκστρατεῖες. Ἔτσι καὶ: «Γ'. Κατὰ τὸ 1823, εἰς τὴν τοῦ Ἀγίου Ὀρους, μὲ τὸ πολεμικὸν πλοῖον πολάκη. τοῦ πλοίαρχου Δημητρίου Χρ. Κούτζη, μὲ βαθμὸν ἀξιωματικοῦ».

66. Θερίακοπουλος Μιχαήλ, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Μὲ τὸ βρῖκι «Ὁ Τηλέμαχος», ποῦ πλοίαρχός του ἦταν ὁ Γκίκας Μανιάτης καὶ ἰδιοκτήτης του ὁ Σταυμάτης Μπουτούρης, ἔλαβε μέρος καὶ «...εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀθῶνος, κατὰ τὸ ἔτος 1822, εἰς τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ διεκρίθη μὲ πολλὴν γενναϊότητα, ἐπρότρεπε πολὺ καὶ τὸ πλήρωμα εἰς τὴν μάχην, ἐξοδεύων ἐξ ἰδίων του, τόσον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καθὼς καὶ διὰ πολλοὺς ἐκ τῶν ἀξίων ναυτῶν, εἰς ποτὰ καὶ λοιπά...».

67. Κалаμίτζης Σταμάτης ἢ Νικόλαος (:), ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδاليούχος. Ὁ Δημήτριος Τσάπελας, πλοίαρχος πυρπολικοῦ, βεβαιώνει ὅτι ὁ Νικόλαος (καὶ ὅχι ὁ Σταυμάτης) ἦταν πηδاليούχος του σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὀρους.

68. Καλάρης Δημ. Ἀνδρέας, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἀνδρέα Ἰωάννου Κουτζούκου Δομεστίνη πῆρε μέρος σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἀθῶνα.

69. Κ α λ ά ρ η ς Δ η μ. Ν ι κ ό λ α ς, από τὰ Ψαρά, πηδαλιούχος. Ὁ Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης βεβαιώνει (Σύρα, 24.2.1837) ὅτι, μὲ τὸ βρίκι του «ὁ Νουμῆς Μιλτιάδης», χρημάτισε ἀξιωματικός του, σὲ ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας. Ὁ Κ. Νικόδημος πιστοποιεῖ (Πόρος, 8.10.1835) ὅτι, μὲ τὸ πυρπολικό του, ἔλαβε μέρος καὶ αὐτὸς σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

70. Κ α λ ά ρ η ς Ἰ ω. Ν ι κ ό λ α ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Μὲ τὸ πλοῖο τοῦ πατέρα του παραδρέθηκε καὶ στὴ ναυμαχία τῆς Κασσάνδρας «...γενομένην τὸν 7/θρίον τοῦ 1823 ἔτους...».

71. Κ α λ η μ έ ρ η ς Ἀ ν α γ ν. Δ η μ ή τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πλοίαρχος. Συμμετείχε στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους (μὲ τὰ πλοῖα «Θεμιστοκλῆς» καὶ «Λεωνίδα»), κατὰ τὸ 1821, ποὺ διάρκεσε ἕνα μῆνα, «ὡς ἔγγιστα».

72. Κ α λ η μ έ ρ η ς Ἰ ω. Δ η μ ή τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Ἀῆς τάξεως. Ὑπηρέτησε, σὺν ἀξιωματικὸς Ἀῆς τάξεως, στὸ πλοῖο τοῦ θεῖου του Ἀναγνώστη Καλημέρη, τὸ ὁποῖο, μαζί μὲ ἄλλα, ἔλαβε μέρος σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

73. Κ α λ έ ρ γ η ς Ν ι κ ό λ α ο ς, ἀπὸ τὴ Χίο, πλοίαρχος. Ἡ Βουλὴ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν βεβαιώνει (29.3.1822) τὰ ἑξῆς γι' αὐτόν: «... Φιλοτιμηθεὶς ὁ καπετὰν Νικόλαος Καλέργης Χίος καὶ ἐμπαρνήρησεν ἀδωροδοκίῳ μέσα εἰς τὸ φλογιστικὸν πλοῖον εἰς τὸ μπορλέττο τρία βιάντζα... καὶ ἄλλην φορὰν εἰς τὴν Κασσάνδραν...».

74. Κ α λ ο γ ε ρ ο γ ι ά ν ν η ς Κ. Ν ι κ ό λ α ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης πυρπολικῶ. Ἐλαβε μέρος «...Μὲ τὸ πολεμικὸν βρίκιον τοῦ καπετὰν Νικολάου Γιάνναρη εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀἰθαλίου. Ἐπειτα εἰς τὴν Χίον καὶ τρίτον εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους...».

75. Κ α μ π ι έ ζ ο ς Ἀ ν α σ τ ά σ ι ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ἱπποναύκληρος. Ὁ Ὑδραῖος πλοίαρχος Γ. Γκιούρης «τοῦ πολεμικοῦ πλοίου νάβη τρικατάρτου ὁ Θεμιστοκλῆς», βεβαιώνει ὅτι ἦταν ὑποναύκληρος στὶς ναυμαχίες τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κρήτης, τῆς Χίου²² (...καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, συγκροτηθεῖσης περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1822...).

76. Κ α μ π ο ύ ρ η ς Δ η μ ή τ ρ ι ο ς, ὑπαξιωματικός Ἀῆς τάξεως, ἀπὸ τὰ Ψαρά (:) . Ὁ πλοίαρχος Α. Κεφάλας βεβαιώνει (26.4.1865) ὅτι ὑπηρέτησε σὺν ναύκληρος στὸ συντροφικὸ πλοῖο «Ὁ Ξενοφῶν» τοῦ θεῖου του Νικολάου Κεφάλα Καρακωνσταντῆ, στὶς ναυμαχίες τῆς Ἑρεσσοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, κατὰ τὸ 1821.

77. Κ α π α ρ ι ώ τ α ς Π. Ἀ ν ά ρ γ υ ρ ο ς, ἀπὸ τὶς Σπέτσες, ναύτης Ἀῆς τάξεως καὶ ὁ πατέρας του πηδαλιούχος. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείες. Ἔτσι, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823, μετείχε στὴ ναυμαχία τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μὲ τὸ πυρπολικὸ τοῦ Λάζαρου Μουσιῶ.

78. Κ α ρ α γ ι ά ν ν η ς Ν ι κ ό λ α ο ς, ἀπὸ τὶς Σπέτσες, ναύτης

-πυρπολιστής. Μεταξύ τῶν ἄλλων συμμετείχε καί: «ε' τὸ 1823, τὸν Αὔγουστον, εἰς τὴν κατὰ ὅρους Ἰθωνος, μετὰ τὸ πλοῖον ὁ Ἡρακλῆς, τοῦ Χριστοδοῦλου Κούτση...».

79. Καρκατζάνης Ἀντ. Σταμάτης, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Ὁ πλοίαρχος πολεμικοῦ πυρπολικοῦ Λάζαρος Μουσιοῦς βεβαιώνει ὅτι ὑπηρετήσε σὲ πυρπολικὸ βρῖκι, ὡσὰν ναύτης Ἀγίας τάξεως καὶ ὅτι «...μετὰ τὸν ἴδιον περὶ τὰ 1823 Ἰουνίου 15 (25;) Ἀγίου Ὁρους κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ὁ ρηθεὶς Σταμάτης Ἀντων. Καρακατζάνης ἐδείχθη πρόθυμος, γενναῖος, μετὰ ζῆλον πατριωτικὸν καὶ εὐπειθῆς εἰς τοὺς ἀνωτέρους του...».

80. Καρκαβαντής Νικόλαος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πλοίαρχος Α'. Ἐλαβε μέρος, μετὰ τὸ πολεμικὸ βρῖκι «Ξενοφῶν», στὴν ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας, τῆς Ἑρεσσοῦ (ὅπου κἀκεῖ ὀθωμανικὸ δίκροτο), ὅπως καὶ στὴν πολεμικὴ ἐπιχείρησιν ἐναντίον τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

81. Καραουλάνης Γεωργ. Νικόλαος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Μετὰ τὸ πλοῖο τοῦ Γεωργίου Σκανδάλου, σὺν ἀξιωματικῷ, ἔλαβε μέρος καὶ σὲ ἐπιχειρήσεις τῆς Κασσάνδρας καὶ τοῦ Ἰθωνοῦ, ὅπως βεβαιώνει ὁ τότε πλοίαρχος τοῦ πυρπολικοῦ Κ. Νικόδημος.

82. Καρδάσης Δημήτριος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείας, ὅπως: «Ε' 1823, μῆνα 8θριον, εἰς τὴν ναυμαχίαν Ἀγίου Ὁρους, μετὰ τὸν ἴδιον Ν.Δ. Ὁρλώφ, μᾶλλον μετὰ τὸ πλοῖο «Ἡ Γκρῆν Ἀλεάντζα».

83. Καρδάσης Νικόλαος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Μετὰ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «ὁ Παγκρατίων» ἔλαβε μέρος καί: «Βον 1823, μῆνα Αὔγουστον, εἰς τὴν κατὰ Ἀγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μετὰ τὸ ἴδιον πολεμικὸν «Ὁ Παγκρατίων» τοῦ κυρίου Γ. Ἀνδρούτσου, πλοιαρχουμένου παρὰ τοῦ Κυριάκου Ἀνδρούτσου».

84. Καρδήμιπelas Ἀνδρ. Κυριάκος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. «Τὸ 1823, μῆνα Ἰούνιον, εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ ὁρους Ἰθωνοῦ (Ἀγίου Ὁρους), μετὰ τὸ πλοῖον τοῦ Ἡλίου Θερμισιώτου, πλοιαρχοῦντος τοῦ ἰδίου Θερμισιώτου».

85. Καρίτζης Α. Γεώργιος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαιουχός. Ὁ Ἀνδρ. Πιπίνος πιστοποιεῖ (Ὑδρα, 21.2.1846), ὅτι:

«Ὁ ὑποφαινόμενος πλοίαρχος τοῦ πυρπολικοῦ πλοίου πιστοποιῶ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1823 Νοεμβρίου 5, ὁ ἐξ Ὑδρας συνδημότης μου Γεώργιος Α. Καρίτζης, ὃν μετὰ τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου (πλοῖον), ὑπηρετῶν Α' τάξεως ναύτης, ἄνευ μισθοῦ, ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν Ἀγίου Ὁρους, ὅπου ἡ ἀνάγκη θέλοντες νὰ πυρπολήσωμεν τὸν ὀθωμανικὸν στόλον, νυκτὸς οὕσης ἐπερικυκλώθημεν παρὰ τῶν ὀθωμανι-

κῶν πλοίων, μὴ δυνάμενοι τοῦ κινδύνου ἐδώσαμεν πῦρ τὸ πυρπολικόν μας καὶ ἐσώθημεν, ὅλον τὸ πλήρωμα, μὲ τὴν λέμβον, παρὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πλοίου, πλοιαρχουμένου παρὰ τοῦ Γκίκα Κολομανιάτη...»¹².

86. Κ α ρ ὕ δ α ς Ἰ ω. Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πηδαλιούχος. Ὑπηρετήσε «...ὡς ναύκληρος καὶ παρευρέθη εἰς πολλές κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ναυμαχίας, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὴν τῆς Χασάνδρας μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Δημητρίου Χ. Ἰωαν. Κοντζιά, εἰς τὴν τοῦ Ἱμπριζέ, τῶν Πατρῶν μὲ τὸν Ἀποστόλην Γ. Ἀποστόλην, ὡς πυροβολιστής, εἰς τὴν τοῦ Ἀγίου Ὁρους μὲ τὸν Κωνσταντῖνον Χ. Ἀγγελῆν, ὡς πηδαλιούχος» (πιστοποιητικὸ τῆς 19.6.1865).

87. Κ α σ ι ὡ τ η ς Γ. Μ ι χ., ἀπὸ τίς Σπέτσες, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλές ἐπιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, τοὺς μῆνες Αὐγούστο καὶ Σεπτέμβριο τοῦ 1823, μετείχε στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀθωνα, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Γκίκα Τζούπα.

88. Κ α τ ᾶ ζ α ν η ς Ζ α ν ῆ ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Αἰῶ τάξεως. Σὲ πιστοποιητικὸ τῶν Δημητρίου Χ. Ι. Κοντζιά, Ἀποστόλη Γ. Ἀποστόλη καὶ Γ. Μυτάρα γράφεται ὅτι μὲ τὸ πλοῖο «Μινέρδα» (ποὺ εἶχε πλοίαρχο, μᾶλλον, τὸν Κοντζιά), ἔλαβε μέρος στὶς ἐκστρατείες τῆς Ἑρεσσοῦ, τῆς Σάμου, τῆς Κασσάνδρας, τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Χίου, στὰ χρόνια 1821 καὶ 1822.

89. Κ α τ ε ρ τ σ ῆ ς Δ ι α μ α ν τ ῆ ς, ἀπὸ τίς Σπέτσες, πυροβολιστής. Σὲ πιστοποιητικὸ τῶν πλοίαρχων-πλοιοκτητῶν τῶν σπετσιωτικῶν πλοίων Ἠλία Θερμισιώτη καὶ Ἀναργύρου Λεμπέση καὶ τοῦ ὑποπλοίαρχου Γκίκα Παντούλα θεσπιάζεται ὅτι πολέμησε, σὺν πυροβολιστής, μὲ τὸ πλοῖο «ὁ Ἀχιλλεύς», τοῦ Ἠλία Θερμισιώτη, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823. στὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἀθωνα.

90. Κ α τ ζ ο κ ὀ λ α ς ῆ Κ α τ ζ ὁ κ ω λ ο ς Γ. Ἀ ν τ ὡ ν ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος - πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος σὲ διάφορες ἐπιχειρήσεις, ὅπως στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Κασσάνδρας, τὸ 1821, μὲ τὸ πλοῖο «Μιλτιάδης» καὶ πλοίαρχο τὸν Ἀποστόλη Γ. Ἀποστόλη καὶ σὺν πυροβολιστής, στὶς διαταγές τοῦ Κ. Νικοδήμου, ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823 μέχρι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1824, ὅποτε ἔλαβε μέρος καὶ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀθωνα.

91. Κ α τ ζ ο κ ὀ λ α ς Ν ι κ. Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής πυρπολικῶ. Ἐλαβε μέρος καὶ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Κουτζούκου, τοῦ ὁποῖου πλοίαρχος ἦταν ὁ Γεώργιος Κουτζούκος.

12. Ὅμοια ἀναφέρονται τὰ γεγονότα καὶ στὶς περιπτώσεις 15 (πρὸ πάνω) καὶ 229 καὶ 244 (πρὸ κάτω).

92. Κατζουλιέρης (ἢ Κατσουλιέρης;) Ἰ. Δημήτριος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Ὁ ὑποπλοίαρχος Δημήτριος Διαβάκης, πού ἦταν πλοίαρχος στὸ βρίκι «ὁ Ἅγιος Νικόλαος», βεβαιώνει ὅτι ἔλαβε μέρος «... εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Χασάνδρας μὲ τὸ πλοῖον βρίκιον τοῦ Ἀναγνώστη, διευθυνομένου παρὰ τοῦ Ἰωάννου Μάκτρα, κατὰ τὸ ἔτος 1822... μὲ τὸ πλοῖον τοῦ πλοιάρχου Νικολάου Καρακωνσταντή, ὃν βρίκιον, ὀνομαζόμενον «ὁ Ξενοφῶν», κατὰ τὸ 1822, εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀξιωματικὸς» (κανονιέρης).

Σὲ πιστοποιητικὸ τῶν Α. Κεφάλαι, Γ. Γιάνναρη καὶ Ἀ. Γ. Ἀποστόλη, γράφεται ὅτι ἦταν ναύτης Ἀγῆς τάξεως «... Εἰς τὴν (ἐκστρατείαν) τῆς Κασσάνδρας μὲ τὸν πλοίαρχον Κ. Φιλίγγη», ἐνῶ μὲ τὸν Α. Κεφάλαι ἔλαβε μέρος καὶ στὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ Μαλιακοῦ Κόλπου, κατὰ τὸ 1827.

93. Κατσαοῦάτης Δημήτριος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Στὴν αἴτησή του γράφει, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἔλαβε μέρος: «Τὸ 1823, μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Ἰωάννου Δ. Ζάκα εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, καὶ τοῦ Μεσολογγίου».

94. Κατσουλιέρης Ἰω. Ἀνδρέας, ἀπὸ τὸ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Ἔλαβε μέρος σὲ διάφορες ἐπιχειρήσεις, ὅπως τοῦ Πειραιᾶ «ὡς μετ' αὐτὴν εἰς τὴν τῆς Κασσάνδρας μὲ τὸν Κωνσταντῖνον Φιλίγγη, καὶ τέλος εἰς Ἅγιον Ὄρος μὲ τὸν Γεώργιον Χατζῆ Μικέ...».

95. Κατσουλιέρης Ἰω. Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Ἔλαβε μέρος καὶ σὲ ναυμαχία τῆς Κασσάνδρας, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Κωνσταντῖνου Χατζῆ Ἀγγελῆ Φιλίγγη.

96. Καφαντάρης Γεωργ. Μαθαῖος, ἀπὸ τὴ Σκόπελο, γραμματέας πυρπολικοῦ. Στὴν αἴτησή του γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὑπηρετῶν εἰς τὸ πλοῖον τοῦ πλοιάρχου Μανόλη Κατζίκογιάννη, παρευρέθη εἰς ναυμαχίας, συμπάσας εἰς Βόλον καὶ Κασσάνδραν καὶ διατελέσας ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Διαμαντῆ Ὀλυμπίου ἐπολέμησα τὸν ἐχθρὸν» καὶ ἐφθάσε στὴν Κατερίνη. Κατὰ τὸ 1822 πολέμησε καὶ ἄλλοι.

Τὰ ἴδια βεβαιώνουν (Ἀθήνα, 20.3.1844) καὶ ὁ συμπολίτης τοῦ πλοιάρχου Μανόλης Κατζίκογιάννης καὶ ὁ Κ. Ζορμπᾶς, «ἀρχηγός», καὶ προσθέτουν, ὅτι «... παρευρεθείς εἰς τὰς ναυμαχίας Βόλου καὶ Κασσάνδρας... ἐπολέμησε καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης καὶ εἰς Κατερίνην τοῦ Ὀλύμπου, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ καπετὰν Διαμαντῆ Ὀλυμπίου», ὅπως καὶ σὲ ἄλλες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ἀπὸ τὸ 1822 καὶ ὕστερα.

97. Καψόπουλος (ἢ Κατζόπουλος;) Ἰω. Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Ἔλαβε μέρος καὶ σὲ ἐπιχειρήσῃ τῆς Κασσάνδρας.

98. Κεφάλας¹³ Ίω. Γεώργιος, από τὰ Ψαρά, ύπαξιωματικός Βας τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Ἄ. Κεφάλας βεβαιώνει (1865) ὅτι ὑπηρέτησε «...ὡς ὑπαξιωματικός καὶ παρευρέθη, μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Νικολάου Καρακωνσταντή, Ξενοφῶν, εἰς τὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐκστρατεῖαν, ὅπου ἔκαυσε δύο γολέττας ὀθωμανικὰς» (τὸ 1821 ἢ ἀρχὴς τοῦ 1822), ἐνῶ ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα προκύπτει, ὅτι ἦταν ἀξιωματικός στὰ χρόνια 1821 - 1827 καὶ ὅτι ἔλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς «Χασσάνδρας», ὅπως καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ Μαλιακοῦ κόλπου, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Κωλέττη.

99. Κεφαλλωνίτης (Κεφαλονίτης) Ἰωάννης, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ναύκληρος. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι: «7. Τὸ 1823 Αὐγούστου, εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μὲ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Παντελῆ Σπύρου, πηδاليούχος». Ὑποπλοίαρχος ἦταν ὁ Μανόλης Σπύρου.

100. Κηλιξής Γρηγ. Χρήστος, ναύτης. Ἐλαβε μέρος στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς Ἐρεσσοῦ, τῆς Χίου καὶ τῆς Σάμου, ὅπως καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μὲ τὸ βρίκι τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννη Χατζῆ Ἀλεξάνδρου.

101. Κιοσές Α. Μανώλης, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑποναύκληρος. Τέσσερες πλοίαρχοι - ὑποπλοίαρχοι βεβαιώνουν ὅτι: «Βον. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1822 ἕως τέλους τοῦ 1823... μὲ πολεμικὸν πλοῖον ὁ Θεμιστοκλῆς, διοικουμένου ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου Ἀντωνίου Ραφαήλ καὶ μετὰ ὑπὸ Κυριάκου Σκούρτη...» καὶ ἔλαβε μέρος «... εἰς τὰς ναυμαχίας Ἀθωνος, Τρικέρων καὶ Πατρῶν...».

102. Κιούσης Στυρσου Γεώργιος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πηδاليούχος Αἰης τάξεως. Μεταξὺ ἄλλων, ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι: «βον. Τὸ 1823, Μάϊου, εἰς τὴν κατὰ Ἁγίου Ὁρους ναυμαχίαν μὲ τὸ πλοῖον ὁ Ἡρακλῆς, τῶν Ἰωάννου καὶ Δημητρίου Χριστοδούλου Κούτση...».

103. Κόκκινος Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης. Ἐλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς «Χασσάνδρας», κατὰ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1821.

104. Κόκκινος Δημήτριος, ἀπὸ τὴ Σκιάθου, ὑπαξιωματικός Βας τάξεως. Σὲ πιστοποιητικὸ (Ἀθήνα, 1865), ποὺ ὑπογράφουν ὁ Δημ. Τζάμης Καρατάσος καὶ ὁ Διαμαντῆς Ν. Ὀλύμπιος, γράφεται ὅτι ἦταν πολὺ πρόθυμος καὶ γενναῖος ὑπαξιωματικός τους, ὅτι εἶχε στίς διαταγές του 50 στρατιῶτες καὶ πολέμησε στὴν Κασσάνδρα, στὴν Εὐβοία, στὸ Τρίκιερι, στὴν Ἀταλάντη κ.ἄ., ἐνῶ ἀπὸ ἄλλο ἔγγραφο μαθαίνομε ὅτι πλήρωνε μὲ δικά του χρήματα τοὺς στρατιῶτες του καὶ ὅτι ὑπαγόταν στίς διαταγές τοῦ Γέρο Καρατάσου.

13. Ὑπῆρχε καὶ ἄλλος ναυτικός, καὶ συγκεκριμένα πηδاليούχος, μὲ τὰ στοιχεῖα Ἰωάννης Γ'. Κεφάλας ἢ Ρομπάδης, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Σκόπελο.

105. Κ ο τ ζ ι ᾱ ς, ἡ Κ ο ν τ ζ ι ᾱ ς Ἰ ω. Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Τὸ 1823 ἔλαβε μέρος καὶ στὴ ναυμαχία, τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

106. Κ ο ν τ ζ ι ᾱ ς Χ. Ἰ ω. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος. Ὁ Δημήτριος Χ. Ἰω. Κοντζιάς γράφει: «... Ὑπηρετήσεν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ὡς ὑποπλοίαρχος, μὲ τὸ πατρικὸν μας πλοῖον εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν... Πατρῶν, Κασσάνδρας, Ἀθωνος καὶ Τρικέρων...», στὸ πλοῖο («Μινέρβα»), ποῦ διεύθυνε τοῦτος (ὁ Δημήτριος).

107. Κ ο τ ζ ι ᾱ ς, Χ. Β. Ν ι κ ο λ ᾱ ο υ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά. Τὸ 1821 μετεῖχε καὶ στὴν ἐκστρατεία τῆς «Χασάνδρας».

108. Κ ο τ ζ ι ᾱ ς Χ. Γ. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πλοίαρχος Γῆς τάξεως. Πῆρε μέρος σὲ πολλές ἐκστρατείες. Ἔτσι, στὰ 1821 συμμετεῖχε καὶ στὴν ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας, ἐνῶ τὸ 1823 στοῦ Ἀγίου Ὁρους.

109. Κ ο τ ρ ὅ ζ ο ς Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Α' τάξεως. Πῆρε μέρος καὶ σὲ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς «Χασάνδρας», μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Νικολάου Γιάνναρη.

110. Κ ο υ μ π ῆ ς Δ. Γ ε ὡ ρ γ ι ο ς, ἀπὸ τὴ Σκόπελο, ὑποναύκληρος. Ὑπηρετήσε στὸ πλοῖο «Λεωνίδα», μὲ «μοίραρχο» τὸν Ἀλέξανδρο Δ. Κριεζῆ καὶ μὲ πλήρωμα 60 ἱκανοὺς ναυτικούς καὶ ἔλαβε μέρος καὶ στίς ἐκστρατείες τοῦ Βόλου, τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ τῆς Κασσάνδρας, ἐνῶ ὁ δήμαρχος Σκοπέλου πιστοποιεῖ ὅτι συμμετεῖχε καὶ στίς ἐπιχειρήσεις «... εἰς παράλια Θετταλομαγνησίας καὶ Μακεδονίας...».

111. Κ ο υ ρ κ ο ῦ τ α ς Μ ι κ έ ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Ἀῆς τάξεως. Πῆρε μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀγίου Ὁρους (1821 ἢ 1822).

112. Κ ο ῦ τ ζ η ς Χ ρ. Ἰ ω., ἀπὸ τῆς Σπέτσας. Μὲ τὸ πλοῖο «Ηρακλῆς» (ιδιοκτησίας τοῦ πατέρα του Χριστοδούλου, μὲ ναύαρχο τὸν Νικ. Ὁρλώφ καὶ πλοίαρχο τὸν Δημ. Χ. Κούντζη) ἔλαβε μέρος (31 Αὐγούστου 1823) στὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ποῦ κράτησε ἓνα μῆνα καὶ ἔντεκα μέρες. Στὴ σχετικὴ ἔκθεση γράφονται καὶ τὰ ἐξῆς «... εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ἐπολεμήσαμεν καὶ τέλος διαμειναντες εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐκστρατείας, ἐπιστρέψαντες εἰς Σπέτσας».

113. Κ ο υ τ ζ ο γ ι ᾱ ν ν η ς¹⁴ Ε. Μ α ν ὡ λ η ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα ναύκληρος. Μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Τηλέμαχος» (μὲ πλοίαρχο τὸν Γκίκα Κολομανιάτη) ἔλαβε μέρος, τὸ 1823, στίς ἐπιχειρήσεις στὸν κόλπο τοῦ Βόλου καὶ στὴν πολιορκία τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

14. Ὑπῆρχε —ὡς γνωστὸ— ἀγωνιστὴς μὲ τὸ ἐπίθετο Κατζικογιάννης (ἢ Ἰωάννου) Μανώλης - Μανόλης, ὑποπλοίαρχος Ἀῆς τάξεως, ποῦ ἔλαβε μέρος καὶ στίς πρὸς πάνω ἐπιχειρήσεις, ποῦ καταγόταν δὲ ἀπὸ τὴ Σκόπελο.

114. Κουτζομαρίας Μαρίνης, από τις Σπέτσες, ναύκληρος. Μεταξύ των πολλών επιχειρήσεων, που συμμετείχε, έλαβε μέρος, το Μάιο του 1823, και στη ναυμαχία του 'Αγίου Όρους, με το πλοίο «ό Διομήδης» του Θ. Γ. Μπότσαρη.

115. Κουτζομπας (ή Κουτουπας;) Κωνσταντίνος, από τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Διατέλεσε και υποπλοίαρχος, στο πολεμικό πλοίο «Σωκράτης», με πλοίαρχο τὸν Ἀποστόλη Γ. Ἀποστόλη, στις ἐκστρατείες του Καφηρέα και τῆς Κασσάνδρας, ὅπως βεβαίωσε και ὁ Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης.

116. Κούτουκας Κ. Ἀναγνώστης, από τὰ Ψαρά, υποπλοίαρχος Ἀγς τάξεως. Ὁ Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης βεβαιώνει (Σύρος, 21.1.1863) ὅτι ἦταν υποπλοίαρχός του στο βρίκι «Μιλτιάδης», από τὸ 1821 μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1822 στις ἐκστρατείες τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Ἐρεσσού, τῆς Κασσάνδρας, τῶν Πατρῶν και τῆς Χίου. Σὲ ἄλλο ἔγγραφο (Σύρος, 23.1.1837) ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρέτησε στο βρίκι τοῦ Ψαριανοῦ Ἀναγνώστη Κοντοῦ, στὰ 1823, στη ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀγίου Όρους.

117. Κουτσοδόντης Δημ. Γεώργιος, από τὰ Ψαρά, ναύκληρος πυρπολικῶ. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλές ἐκστρατείες, ὅπως και στοῦ Ἀγίου Όρους και Τρικέρων, με πλοίαρχο τὸν Κ. Νικόδημο, σὺν ἀξιωματικῶς πυρπολιστῆς, μᾶλλον στὰ 1823.

118. Κουτσοῦκος ἢ Κοτζοῦκος ἢ Δομestίνης Ἰω. Γεώργιος. Ἦταν πλοίαρχος, με τὸν ἀδελφό του, σὲ ἰδιόκτητο πολεμικό πλοίο και στὰ 1823 ἔλαβαν μέρος στις ἐκστρατείες τοῦ Ἀθῶνα και τῶν Τρικέρων, ὅπως βεβαιῶνουν ὁ Κ. Νικόδημος κ.ἄ. Πολέμησαν και οἱ ἀδελφοί του, Θεόδωρος και Νικόλαος.

119. Κουφός Π. Γεώργιος, από τὴν Ὑδρα, πυρβολιστῆς. Ὁ Δημήτριος Θεοφ. Βῶκος, διοικητῆς τῆς γολέτας «Ἡ Πηνελόπη», βεβαιῶνει ὅτι ἦταν ἀξιωματικός, από τὸ 1821 ἕως τὸ 1823, στὴν πολιορκία τῆς Κασσάνδρας και τῆς Εὐβοίας.

120. Κουφοῦ Ἰωάν. Πέτρου Δημήτριος, από τις Σπέτσες, πυρβολιστῆς. Βεβαιῶνει ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ πολεμικοῦ βρικίου «Ὁ Ἐπαμεινώνδας» (τὸ ὅποιο διοικοῦσε ὁ Ἀργύριος Ἰω. Στεμνιζιώτης), ὅτι ἦταν πυρβολιστῆς και ὅτι ἔλαβε μέρος στις επιχειρήσεις «πὲρὶ Ἀγίου Όρους», τὸν Ἰούλιο τοῦ 1823.

121. Κυπαρίσης Α. Ἰωάννης, από τὰ Ψαρά, ὑποναύκληρος. Ὁ Δημ. Χη Ἰ. Κοντζιάς βεβαιῶνει (2.6.1865) ὅτι ὑπῆρέτησε «...ὡς ἀξιωματικός, με τὸ πολεμικὸν πλοῖον, ὀνομαζόμενον Μινέρβα, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ ὑποφαινομένου Δημητρίου Χη Ἰωάννου Κοτζιά, κατὰ τὸ ἔτος 1821 εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν Χασάνδρας».

122. Κυπαρίσης Ἰω. Κυπαρίσης, από τὰ Ψαρά,

πυροβολιστής. Ἔλαβε μέρος καὶ σὲ ἐκστρατεία τῆς «Χασάνδρας», μὲ τὸ πολεμικὸ τοῦ Νικολ. Γιάνναρη.

123. Κυριώτης Κων/νος, ἀπὸ τὰ Ψαρά. Ὁ Κ. Κανάρης πιστοποιεῖ (10.5.1865) ὅτι ὑπηρέτησε: «...μὲ τὸ ἴδιον πυρπολικόν μου καὶ παρευρέθη εἰς ὅλας τὰς κατὰ καιρὸν λαβούσας χώραν ἐκστρατείας κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὰ 1821 παρευρέθη καὶ μὲ τὸ πλοῖον τοῦ κυρίου Γιαννιτζί, πρώτης τάξεως ναύτης καὶ μάγειρας εἰς τὴν πυρπολίαν τῆς Κασσάνδρας καὶ μετὰ τῆς ἐκστρατείας ἔπεσεν ἀπὸ τὸ πλοῖον εἰς τὴν λέμβον μέσα καὶ ἀπεβίωσε».

124. Κυριακοῦ Χατζῆ Νικολάου Ἰωάννη, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Συμμετεῖχε, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ πατέρα του, μὲ πλοίαρχο τὸν Νικόλαο Κοντζιά, στὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ ὕστερα ἔγινε ὑποπλοίαρχος, μετὰ τὴν πτώση τῶν Ψαρῶν.

125. Κυριάκου Νικ. Κωνσταντίνος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πλοίαρχος. Ἔλαβε μέρος, σὺν ἀξιωματικός, καὶ μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Δημητρίου Χη Ἰωαν. Κοντζιά, στίς ἐκστρατείες τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῶν Πατρῶν, μετὰ τὸ 1822.

126. Κωνστάλας Ἰω. Κωνσταντίνος, ἀπὸ τὴ Χίο, πυροβολιστής. Ἔλαβε μέρος καὶ στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀθωνα, μὲ τὸ πυρπολικὸ τοῦ Λάζαρου Μουσιῶ, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823.

127. Λαζάρου Δ. Γ., (Σπέτσες), ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ὑπηρέτησε στὸ πλοῖο «Ἀχιλλεύς», μὲ πλοίαρχο τὸν Θεόδωρο Δ. Λαζάρου, καὶ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823 ἔλαβε μέρος στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, «...ἔπου, ἐκεῖ, συνέπλεεν ὁ ἐχθρικός στόλος...».

128. Λαλεγιώργης Ν., ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυρπολιστής, ναύτης Αἰς τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Ἀναστάσιος Ρομπότζης βεβαιώνει (Ναύπλιο 8.7. 1833) ὅτι ἔλαβε μέρος καὶ «...εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, κατὰ τὸ 1823, ὁποῦ τὸ ἐκαύσαμεν εἰς τὸ ἴδιον μέρος».

129. Λαπατάς Δ. Ἀνδρέας, ἀπὸ τίς Σπέτσες, γραμματέας - ναυτοπυροβολιστής Αἰς τάξεως. Ἔλαβε μέρος σὲ πολλές ἐπιχειρήσεις ἔτσι, καὶ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823, μετεῖχε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ ὄρους Ἀθωνα, μὲ τὸ πλοῖο «ὁ Διομήδης», τῶν Χ. Καλαφάτη καὶ Ἀργύρη Στεμνισιώτη.

130. Λεβαντίνος Δ. Ν., ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης. Ἔλαβε μέρος «...μὲ τὸ βρίκιον τὸ πολεμικόν τοῦ Κόχραν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης».

131. Λεβέντης Ἀνδρ. Δημήτριος, κάτοικος Σπετσῶν, πυροβολιστής. Πῆρε μέρος σὲ πολλές ἐκστρατείες. Ἔτσι: «9. Τὸ 1823, Αὐγούστον, εἰς τὴν κατὰ τοῦ ὄρους Ἀθωνος», μὲ τὸ πλοῖον «ὁ Τιμολέων» τοῦ Ἀναγνώστη Γ. Κυριακοῦ.

132. Λεκριβίδης Ν. Ἀνδρέας, ἀπὸ τὴς Σπέτσες, πυροβολιστής. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς ναυμαχίες, ὅπως καί, τὸν Μάιο τοῦ 1823, στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀγίου Ὁρους, μὲ τὸ πλοῖο «Ἡ γκράν ἀλεάντζα», τοῦ Ν. Δ. Ὁρλώφ.

133. Λεοντής Νικ. Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποναύκληρος. Σὲ πιστοποιητικὸν (11.5.1846), ποὺ ὑπογράφουν οἱ Ἀναγνώστης Δομεντίνης, Γ. Μυτάρης καὶ Γεώργιος Χηλᾶς βεβαιώνεται ὅτι:

«Κατὰ τὸ 1822, ἔτος, μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Ἰωάννου Μάκρα, ὑποπλοίαρχος ἤμισθος εἰς δύο ἐκστρατείας τῆς Σάμου καὶ μίαν τῆς Κῆς.

Ἐπομένως, ὡς πηδαλιούχος, μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Γεωργίου Χατζῆ Μικέ, ἤμισθος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπειτα, μὲ τὸ αὐτὸ πλοῖον εἰς τὴν ἐκστρατείαν Μυτιλήνης, ὡσαύτως πηδαλιούχος, ἤμισθος.

Ἐπομένως, πηδαλιούχος, μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Νικολάου Γιάνναρη, εἰς τὰς μάχας τοῦ ὄρους Ἀθωνος καὶ Κασσάνδρας, ἤμισθος».

134. Λιγνός Δημ., ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος καὶ πυροβολιστής. Σὲ βεβαίωση (Ὑδρα, 20.2.1846) τῶν Λάζαρου Τζώρτζου, Ἑμμ. Ἀ. Μιαούλη κ.ἄ. γράφεται, ὅτι πῆρε μέρος «...καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸ Ἀγίον Ὅρος καὶ τὰ πέριξ αὐτοῦ γενομένην φρικτὴν ναυμαχίαν, εὐρισκόμενος μὲ τὸ πλοῖον τοῦ μακαρίτου πλοιάρχου Θεοδώρου Γκιώνη, ἐφονεύθη ἐν καιρῷ μάχης ἀπὸ ἐχθρικῆν βολήν, γεμίζων τὸ κανόνιον».

135. Λίτζας Γ. Γκίκας, ἀπὸ τὴς Σπέτσες, πυροβολιστής. Σὲ πιστοποιητικὸν (5.5.1834) τῶν πλοιάρχων Πέτρου Δ. Γουδῆ, Δημ. Γ. Κούτζη, Ἀναργ. Νικολάου καὶ Γκίκα Τζούπη ἀναφέρονται πολλὰς συμμετοχὰς τοῦ σὲ ἐκστρατείες, ὅπως: «6ον. 1823, μῆνας Μάιον καὶ 8τόβριον, εἰς τὴν κατὰ Ἀγίου Ὁρους ναυμαχίαν καὶ Μεσολογγίου, μὲ τὸ πολεμικὸν πλοῖον πολάκα Ἡρακλῆς τοῦ Ἰωάννου Χρ. Κούτζη, πυροβ.».

136. Λούμης Ἰωάννης, ἀπὸ τὴς Σπέτσες, πυροβολιστής Ἀγρ. τάξεως πυρπολικῆς. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, τὸν Αὐγούστον τοῦ 1823, παραδρέθηκε σὲ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «ὁ Διομήδης», τοῦ Ἀργυρίου Στεμνιτζιώτη.

137. Λυμπέρης Δ. Γ., ἀπὸ τὴς Σπέτσες, Βας τάξεως ὑπαξιωματικός, ὑποναύκληρος. Συμμετείχε σὲ πολλὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι, τὸν Μάιο τοῦ 1823, πῆρε μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀγίου Ὁρους, μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Παγκρατίων», τοῦ Ἀναστασίου Ἀνδρούτσου, σὺν πυροβολιστής.

138. Λύρας Θεόδ. Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τῆς Σκιάθου, πηδαλιούχος Ἀγρ. τάξεως. Πρόκειται γιὰ ἐνδιαφέρουσα περίπτωσις ἀγωνιστῆ ἀπὸ τῆς Σκιάθου. Στὸν φάκελό του σώζονται ἀρκετὰ ἐγγραφα:

Α. Στην έκθεσή του (ἀπὸ 29.1.1846) «περὶ ἐκδουλεύσεων καὶ θανάτου κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας Ἱερὸν ἀγῶνα» γράφονται καὶ τὰ ἑξῆς:

«...ἐφώπλισα πλοῖον ἰδιοκτητὸν μου, μίστικον, ἰδίαις μου δαπάναις...

Παρευρέθην μὲ τὸ πλοῖόν μου τοῦτο εἰς διαφόρους κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μάχας, γενομένας εἰς Ὀλυμπον, Εὐριπον, Τρίκερι, Κασσάνδραν, Ἄγιον Ὄρος, Ἀταλάντην καὶ ἀλλαχόσε, δεικνύων πάντοτε γενναιότητα καὶ καρτερομαχίαν, ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος...

Ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφοδία, αἱ τροφαὶ καὶ μισθοδοσίαι τῶν ἐν τῷ πλοίῳ μου ναυτῶν ἐπληρώνοντο ἐξ ἰδίων μου χρημάτων, χωρὶς νὰ καταβληθῇ παρ' οὐδενὸς ἄλλου μῆτε λεπτόν!...».

Β. Σὲ πιστοποιητικὸ (Ναύπλιο, 1 Ἰουλίου 1828), ποὺ ὑπογράφουν οἱ Τσάμης Καρατάσος, Ἰωάννης Βελέτζας, Κ. Δρίζογλος καὶ Α. Σ. Χιμευτός, ἐπιβεβαιώνονται τὰ πρὸ πάνω καὶ προστίθεται ὅτι γλύτωσε καὶ πολλοὺς Ἕλληνες (γυναικόπαιδα καὶ ἄντρες) ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, ποὺ τοὺς μετέφερε στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ πληρωθεῖ.

Γ. Πιστοποιητικὸ τοῦ δήμαρχου Σκιάθου Ἀ. Ἀποστολίδη, τῆς 28.1. 1846, τοῦ ἴδιου περιεχομένου.

139. Μ α γ ν η σ ι ὡ τ η ς Θ ε ὅ δ ω ρ ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης πυρπολικοῦ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἔλαβε μέρος (μετὰ τὴν ἐπιχείρηση στὴν Ἐρεσσό) σὲ ἐκστρατεία μὲ τὰ πλοῖο «Μινέρθα» τοῦ «...Χατζῆ Δημητράκη... καὶ τὸν καιρὸν ὅπου εἶχαν πλόκον τὴν Κασσάνδραν καὶ ἐφύλαττον τὰ Πόντια παρὰ τοὺς ἐχθροὺς...», μᾶλλον στὰ 1821, γιατί ἡ κατοπινὴ δράση του (ὅπως περιγράφεται στὸ σχετικὸ πιστοποιητικὸ) ἀνάγεται στὸ 1822.

140. Μ α θ ι ὅ ς Π έ τ ρ. Ἰ ω ά ν ν η ς, ἀπὸ τίς Σπέτσες, πυροβολιστής. Σὲ πιστοποιητικὸ (ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ πολλοὺς πλοίαρχους) τοῦ 1844, ἀναφέρεται, μεταξὺ ἄλλων: «Γον). Κατὰ τὸ 1823, τὸν Μάϊον, εἰς τὴν τοῦ Ἀγίου Ὄρους ναυμαχίαν, μὲ τὸ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ Βασιλείου Ν. Ὀρλώφ, πλοιαρχουμένου παρὰ τοῦ Θεοδώρου Σάντου...».

141. Μ α θ ι ὅ ς Β. Π α ν τ ε λ ῆ ς, ἀπὸ τίς Σπέτσες, ναύκληρος. Μετεῖχε σὲ πολλὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823, ἔλαβε μέρος καὶ στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀθωνα, μὲ τὸ πλοῖο «ὁ Διομήδης», τοῦ Δ. Καλαφάτη, σὺν ἀξιωματικὸς καὶ πυροβολιστής.

142. Μ α μ ά η ς Λ ι ν ά ρ δ ο υ Ν ι κ ὀ λ α ς, ἀπὸ τὴν Ἀποικία τῆς Ἀνδρου, πυρπολιστής. Ἡ Βουλὴ τῶν Ψαρῶν βεβαιώνει (16.11. 1823) ὅτι ἦταν μὲ τὸν στόλο τῶν Ψαρῶν, ἀπὸ 10.8.1823, μὲ «ἡφαίστειον πλοῖον», σὲ διάφορα μέρη. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1823, ὅλος ὁ στόλος βρισκόταν στὴ Βολισσὸ (Χίου), στις 10 Σεπτεμβρίου στὴ Μυτιλήνη καὶ στις 11 Σε-

πετιμόριου οί "Ελληνες ἄλλαξαν πορεία πλεύσεως «...ζητοῦντες τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ μὴ εὐρόντες ἐκεῖ ἡκολούθησαν μεθ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς τὸν "Αἴγιον Εὐστράτιον. Περιέμειναν ἐκεῖ δύο ἡμέρας, καὶ ἐκεῖθεν περιεφέροντο ἀπέναντι τοῦ "Αγίου Ὄρους. Τὸ πρῶν εἰς τὰς 15 Σεπτεμβρίου ἐφάνησαν τὰ ἐχθρικά πλοῖα «26», ἐξ ὧν 19 μεγάλα, ἄλλ' οὔτε ὁ ἀήρ, οὔτε ἡ περίστασις τοὺς ἐσυγχώρησε, καίτοι προθυμοποιούμενοι νὰ ἐκτελέσουν τὸν σκοπὸν των. Ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς Σκιάθον καὶ ἐκεῖθεν ἐνταῦθα καὶ πάλιν εἰς Σκιάθον καὶ εἰς Σκόπελον...».

143. Μανιάτης Ι. Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Ὁ Κ. Κανάρης βεβαιώνει (19.5.1865) ὅτι ἦταν ναύκληρος στὸ πυρπολικό του, στίς ἐκστρατεῖες τῆς Κασσάνδρας, τῆς Ἐρικοῦ καὶ τῆς Χίου, ὅπου κήκε τὸ τουρκικὸ δίκροτο.

144. Μανιάτης Ε. Ἰωάννης, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Συμμετεῖχε σὲ πολλὰς ναυτικές ἐπιχειρήσεις καί, μετὰξὺ ἄλλων, τὸ 1823 ἔλαβε μέρος στὴ ναυμαχία ἐναντίον τοῦ "Αθωνα, μὲ τὸ πλοῖο «ἡ μεγάλη συμμάχια», τοῦ Νικολάου Δ. Ὁρλώφ.

145. Μανιάτης Ὁ γάλλος Γεώργιος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Πῆρε μέρος στὴ ναυμαχία τῆς Ἐρικοῦ (ὅπου πυρπολήθηκε τὸ τουρκικὸ δίκροτο) καὶ «...εἰς τὴν ἐκστρατείαν Κασσάνδρας», μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Νικολάου Γιάνναρη.

146. Μαντάς II. Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Συμμετεῖχε, μετὰξὺ ἄλλων, τὸν Αὐγούστο καὶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1823, στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ "Αθωνα καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ ναύαρχου Γ. Ἀνδρούτσου «Ὁ Παγκρατίων».

147. Μανωλοῦδης Δ. Ἰωάννης, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Ἀγῆς τάξεως. Μετεῖχε «...περὶ τὰς ἀρχὰς ὡς τέλος τοῦ αὐτοῦ ἔτους τοῦ 1822 εἰς τὴν ναυμαχίαν Κασσάνδρας, ὡς ναύκληρος». Τὸν ἴδιο χρόνο βρισκόταν στίς διαταγὰς τοῦ Κ. Κανάρη, στὴ ναυμαχία τῶν Σπετσῶν, ἐνῶ στήν αἴτησή του (4.6.1865) γράφει ὅτι ἔλαβε μέρος στίς ναυμαχίες τῆς Ἐρικοῦ καὶ τῆς Κασσάνδρας, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἰωάννη Καλάρη.

148. Μανωλοῦδης Ἐμμ. Ἰωάννης, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Μὲ τὸ πλοῖο «Ἡρακλῆς», τοῦ Ἀνδρέου Χ. Ἐμμανουήλ Γιαννίτση πῆρε μέρος στὴ ναυμαχία τῆς Ἐρικοῦ καὶ «...μὲ τὸ ἴδιον εἰς Κασσάνδραν».

149. Μανωλοῦδης Δημ. Μανώλης, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ὁ Κ. Νικόδημος πιστοποιεῖ (4.6.1865) ὅτι πῆρε μέρος στήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κασσάνδρας, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἰω. Καλάρη, σὺν ὑπαξιωματικός.

150. Μαραγκὸς Δ. Ἀνδρέας, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ναύτης.

Πήρε μέρος και στην εκστρατεία του Ἁγίου Ὁρους και τῶν Τρικέρων, με τὸ πλοῖο (βρίκι), πού διεύθυνε ὁ Ἀναστάσιος Τσαμαδός.

151. Μαρκής Γ. Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τῆ Σύρο, ὑποναύκληρος. Ἐλαβε μέρος στὴ ναυμαχία ἐναντίον τῆς Κασσάνδρας, με τὸ βρίκι τοῦ Κωνσταντίνου Χατζῆ Ἀγγελῆ και με τὸ πλοῖο τοῦ Ἀποστόλη στὴ ναυμαχία τῆς Χίου «...κατὰ τὸ α' ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως», ὅπως πιστοποιοῦν (29.4.1846) οἱ Δημ. Ι. Κοντζιάς, Ἀγαγνώστης Δομιεστίνης και Δ. Ν. Καβέλιας. Ὁ Δημ. Ι. Κοντζιάς βεβαιώνει, ἀκόμα, ὅτι ἦταν ἀξιωματικὸς στὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ἡ Ἀθηνᾶ» και συμμετεῖχε στίς ναυμαχίες τῆς Σάμου (1821) και τῶν Παλ. Πατρῶν (1822).

152. Μαρὸύκης Ἰωάννης, ἀπὸ τὰ Ψαρά (ὑποπλοίαρχος - πλοίαρχος). Οἱ Δ. Παπανικολῆς, Κ. Κανάρης, Α. Γ. Ἀποστόλης, Ι. Μ. Μηλαίτης και Α. Γιαννιτῆς ὑπογράφουν πιστοποιητικὸ, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο ὑπῆρξε ὑποπλοίαρχος σὲ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀθωνα, με τὸ πλοῖο τοῦ Ἀγαγνώστη Καλημέρη και πλοίαρχος στὴ ναυμαχία τῆς Κασσάνδρας, με τὸ πλοῖο τοῦ Δημητρίου Μαρούκη.

153. Μασώρης Ν. Γεώργιος, ἀπὸ τίς Σπέτσες, πυροβολιστής. Μετεῖχε σὲ πολλὰς πολεμικὰς ἐκστρατεῖες, ὅπως, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823, στὴ ναυμαχία ἐναντίον τοῦ Ἀθωνα, με τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ὁ Θεμιστοκλῆς», τοῦ Ἰω. Γ. Κούτζη.

154. Μάτσης Ἰωάννης, ἀπὸ τίς Σπέτσες (πυροβολιστής). Μεταξὺ τῶν ἄλλων, συμμετεῖχε, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823, και στὴ ναυμαχία ἐναντίον τοῦ Ἀθωνα, με τὸ πλοῖο «Ὁ Ἡρακλῆς», τοῦ Ἰωάννου Χριστοῦ. Κούτση, σὰν πυροβολιστής.

155. Μαχούτας Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Ὁ Κ. Νικολῆμος βεβαιώνει ὅτι ὑπηρέτησε στὸ πυρπολικὸ του (ἀπὸ τὸν Αὐγούστο ἕως τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1824) στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀθωνα, ἐνῶ ὁ ἴδιος γράφει στὴν ἔκθεσή του ὅτι ἦταν ναύτης στὸ πυρπολικὸ τοῦ Κ. Νικολήμου, στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τοῦ Ἀθωνα, στὰ 1822.

156. Μενεξῆς Λάμπρος, ἀπὸ τίς Σπέτσες, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος τὸ «1823 εἰς τὴν ἐκστρατείαν Ἁγίου Ὁρους και λοιπῶν μερῶν, ὡς πυροβολιστής Ἀῆς τάξεως, με τὸ πολεμικὸν πλοῖον ὁ Τιμιoléων, πλοιάρχουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀγαγνώστου Γ. Κυριακοῦ».

157. Μενεξῆς Πέτρος, ἀπὸ τίς Σπέτσες, ναύκληρος. Στὰ 1823 παραβρέθηκε στὴ ναυμαχία ἐναντίον τοῦ Ἁγίου Ὁρους, με τὸ πλοῖο τοῦ πλοίαρχου Δημητρίου Ὁρλώφ, με τὸν βαθμὸ τοῦ ναύκληρου. Στὰ 1824 (μετὰ τὸν Ἰούνιο - Ἰούλιο) πήρε μέρος στὴ ναυμαχία ἐναντίον τοῦ Ἁγίου Ὁρους, σὲ πολεμικὸ πλοῖο, πού διεύθυνε ὁ Δημήτριος Χριστ. Κούτζης, με τὸν βαθμὸ τοῦ πυροβολιστή.

158. Μητσάτσος ἤ Μιτζάτσος Ἀντ. Νικό-

λας, από τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Ὁ πλοίαρχος Νικολῆς Χατζῆ Δημήτρη Κοτζιάς πιστοποιεῖ (Χαλκίδα, 16.5.1835) ὅτι ἦταν ἀξιωματικός στό πλοῖο τοῦ «Δημοσθένους», στίς ἐκστρατεῖες ἐναντίον τῆς Ἑρισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καί Πατρῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος Χατζῆ Ἀγγελῆς Φιλίνη βεβαιώνει ὅτι ὑπηρέτησε στό πλοῖο τοῦ, μέ τὸν βαθμὶ τοῦ τροφодότη, στίς ἐκστρατεῖες «...Ιδριτζε, Χασάνδρας καί Χίου, εἰς συντρόφουσιν τῶν πυρπολικῶν πλοίων...».

159. Μίκαρος Ἀνδρέας, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Ἐλαβε μέρος καί στήν ἐκστρατεία τῆς «Χασάνδρας», μέ τὸ πλοῖο τοῦ Γ. Θ. Καράλη.

160. Μίκαρος Μικέας, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Μεταξὺ ἄλλων, ἔλαβε μέρος «...εἰς τὴν ναυμαχίαν Ἑρισσοῦ καί Ἀγίου Ὁρους, μέ τὸ πλοῖον τοῦ πλοιάρχου Νικολάου Ἀποστόλη, εἰς τὴν τῆς Χίου καί Σάμου πρῶτος ἀξιωματικός εἰς τὴν πολιορκίαν Κασσάνδρας καί Εὐβοίας, εἰς τὴν μεταξὺ Σκιάθου καί Τρικέρων, κατὰ τὸ 1823».

161. Μινιέστρης Ἀντ. Ἰωάννης, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής. Στὰ 1821, ὑπηρέτησε στὴ γολέτα «Ἡ Πηνελόπη», σὺν πηδاليούχος, στίς ἐκστρατεῖες καί στίς μάχες τῆς πολιορκίας τῆς Κασσάνδρας καί στὰ 1823 στήν πολιορκία τῆς Εὐβοίας, ὅπως βεβαιώνει (Πειραιάς, 13.10.1842) ὁ πλοίαρχος Δημ. Θ. Βώκος.

162. Μόρτης Δημ., ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος: «Εἰς τὴν ἐκστρατείαν Χασάνδρας, μέ τὸ πλοῖον Ἀνδρέα Γιαννίτζη, πλοίαρχος ὁ Νικόλαος Γιαννίτζης, ὡς πυροβολιστής. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν Ἀγίου Ὁρους, μέ τὸ πλοῖον τοῦ Νικολάου Καρακωνσταντή, πλοιάρχουμένου ἀπὸ τὸν Ἰδιον, ὡς ἀξιωματικός ὑπηρεσιῶν».

163. Μοσχολίτης Μιχαήλ, ἀπὸ τίς Σπέτσες (πυροβολιστής). Τὸ 1823 πῆρε μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀγίου Ὁρους, σὺν πυροβολιστής, μέ τὸ πλοῖο τοῦ Γεωργίου Χατζῆ Ἀνδρέου.

164. Μουνάκας Ἀνδρέας, ἀπὸ τὴν Ἑρμούπολη τῆς Σύρου, πυροβολιστής. Ἐλαβε μέρος καί σὲ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κασσάνδρας, μέ τὸν πλοίαρχο Νικόλαο Γιάνναρη, ὅπως βεβαιώνουν οἱ Α. Κεφάλας, Ἀποστόλης Ἀποστόλης καί Γεώργιος Γιάνναρης.

165. Παλάσκας Ἰωάννης, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής πυρπολικῶ. Ὁ πλοίαρχος Γ. Βατικιώτης πιστοποιεῖ (11.3.1846) ὅτι ὑπηρέτησε στὰ δύο πυρπολικά «Κεραυνός» καί «Ἀστραπή», καί συγκεκριμένα ὅτι παραδρέθηκε στίς ναυμαχίες ἐναντίον τοῦ Ἀθωνα καί τοῦ Γέροντα, στίς ὁποῖες καί ἀρίστευσε.

166. Παλάσης Ν. Δημήτριος, ἀπὸ τὴν Ἀνδρο, ναύτης Αἰς τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Δημήτριος Χ(ατζῆ) Ι. Κοντζιάς βεβαιώνει (Σύρος, 18.10.1864) ὅτι ὑπηρέτησε στό πλοῖο «Μινέρβα» καί τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1821 ἔλαβε μέρος στὴ ναυμαχία τῆς Κασσάνδρας, ἐνῶ τὸν Σεπτέμ-

δριο τοῦ 1823 συμμετεῖχε στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἐθνοῦ καὶ τῶν Τρικέρων.

167. Μπαρδάκος Δημήτριος, ἀπὸ τίς Σπέτσες, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Ἀναγνώστης Κυριακοῦ βεβαιώνει (24.3.1846) ὅτι ἦταν ὑποπλοίαρχος στὸ πλοῖο «Ὁ Τιμολέων» καὶ ὅτι ἔλαβε μέρος «...Τῷ 1823, κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον, εἰς τὴν ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐναυμαχήσαμεν παρὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος».

168. Μπαρμπάρης Ἀνδρέας, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, αὐτῆς Ἀγῆς τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Λ. Λαλεχὸς πιστοποιεῖ (Ὑδρα, 2.9.1836) ὅτι ὑπηρέτησε στὸ πολεμικὸ πλοῖο «Μιλτιάδης» (ποῦ διεύθυνε τοῦτος) καὶ στὰ 1824 συμμετεῖχε στίς ναυμαχίες τῶν Ψαρῶν, τῆς Χίου, τοῦ Ἀγίου Ὄρους κ.τ.λ.

169. Μπαρμπάρης Ἀνδρέας, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος. Ὁ πλοίαρχος Ἀνδρέας Κοσιᾶ Μανιακῆς (Ερμούπολη, 2.3.1836) βεβαιώνει ὅτι χρημάτισε πηδαλιούχος στὸ βρῖκι «Ὁ Ἀλέξανδρος», στὰ 1823, καὶ ἔλαβε μέρος σὲ δύο ἐκστρατείες, ποὺ ἐγίναν στὰ παράλια τοῦ Ἀγίου Ὄρους καὶ τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου.

170. Μπαρμπιρῆς (Μπαρμπάρης;) Ἀνδρέας, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής. Σὲ αἴτησή του (Πειραιάς, 9.6.1865) γράφει ὅτι εἶχε ὑποβάλει προηγούμενα πιστοποιητικὰ στὸ Ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ἕνα ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέκυπτε ὅτι πολέμησε μὲ τὸν πλοίαρχο Ν. Κούτζη, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὸν Ἐθνοῦ.

171. Μπατσογιάννης Ἀγγελῆς, ἀπὸ τίς Σπέτσες, ὑποναύκληρος. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823, μετεῖχε στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀγίου Ὄρους, μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ἀχιλλεύς», τοῦ Ἡλία Θεμισιώτη.

172. Μπελόκας Ἀντώνιος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυρπολιστής. Μὲ τὸ πλοῖο «νᾶβος ὁ Θεμιστοκλῆς» συμμετεῖχε στίς ἐκστρατείες τῶν Πατρῶν, τοῦ Ἀγίου Ὄρους, τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Κῆ, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ ἰδιοκτήτη Ἐμμανουὴλ Τουμπάζη, ποῦ πλοίαρχός του ἦταν ὁ Γκίκας Γκίκουρης.

173. Μπογαζιανὸς Δημ. Γεώργιος, ὑπαξιωματικὸς Βας τάξεως. Ὁ ἴδιος γράφει στὴν αἴτησή του (27.3.1865): «Ἐγὼ ὁ ὑπογεγραμμένος Γεώργιος Δημητρίου Μπογιαζιανὸς ἦλθον εἰς τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ 1821. Ἐπολέμησα εἰς Ἅγιον Ὄρος, ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Ρήγα Λέκκην ἐπὶ ἑξ μῆνας. Εἰς τὰ 1822 ἦλθον εἰς Κόρινθον...».

174. Μπούζας Κωνσταντῖνος, πηδαλιούχος. Ἡ κόρη του ἐκθέτει τὴ δράση του (αἴτηση τῆς 2.6.1865) καὶ γράφει ὅτι ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείες «...καί, ἰδίως εἰς τὴν ἐν Κασσάνδρᾳ ἡρωϊκὴν ναυμαχίαν...». Ὑπάρχει καὶ τὸ ἐξῆς πιστοποιητικὸ (Ἀθήνα, 2.6.1865) τοῦ Κ. Κανάρη:

«Πιστοποιῶ ὁ ὑποφαινόμενος, ἐπὶ τῇ ὀριζομένῃ ἀπὸ τὸν ποινικὸν νόμον ποινῇ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τῆς ἀνηκούσης πολιτικῆς ἀποζημιώσεως, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Μπούζαρας καθ' ἑλὴν τὴν διάρκειαν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος παρευρέθη καὶ ἔλαβε μέρος, μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Γεωργίου Χατζῆ Δημητράκη Πατζωλήνου, ὡς ὑπαξιωματικός, εἰς τὴν ναυμαχίαν ἐν Κασσάνδρᾳ εἰς τὴν Ἀμμουλιανήν, ἐνθα δύο πλοῖα Ψαριανά διεκινδύνευσαν, πολέμου ἔχοντα κατὰ πολλῶν τουρκικῶν πλοίων...».

175. Μ π ο υ λ η μ ᾱ τ ζ η ς Β α ς. Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ναύτης. Ἐλαβε μέρος καὶ στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀγίου Ὄρους, τὸν μῆνα Μάϊο τοῦ 1823, μὲ τὸ πλοῖο «...τρικάρτερον πολάκι Ἡρακλῆς τοῦ Ἰωάννου Χριστοδούλου Κούτζη».

176. Μ π ο υ λ ο υ γ ο ὕ ρ α ς¹⁵ Δ. Ἀ ν τ ῶ ν ι ο ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ναύκληρος, ὑπαξιωματικὸς Ἀγῆς τάξεως. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι: «Εὐν. Κατὰ τὸ ἔτος 1823, τὸν μῆνα Ἰούλιον, παρευρέθη εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀγίου Ὄρους περίξ ναυμαχίαν, μὲ τὸ πολεμικὸν πλοῖον «Θεμιστοκλῆς» τοῦ Ἰωάννου Γ. Κούτζη, πλοίαρχος ὁ ἴδιος, τῆς τάξεως ναύκληρος», ὅπως βεβαιώνουν 9 πλοίαρχοι τῶν Σπετσῶν.

177. Μ π ο υ λ ο ὕ μ π α σ η ς Δ η μ. Π α ν α γ ι ῳ τ η ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος. Σὲ πιστοποιητικὸ (13.12.1839) γράφονται καὶ τὰ ἑξῆς:

«...κατὰ τὸ ἔτος 1824 εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἡμῶν ἐπανάστασιν, ὁ κ. Παναγιώτης Δ. Μπουλουμπάσης, ὢν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ποτὲ πλοίαρχου Ἐλευθερίου Σουσσάνα, μὲ τὸ ἐλληνικὸν καὶ πολεμικὸν βρῖκιον, ὀνομαζόμενον «Λεωνίδα», διοικουμένου παρ' αὐτοῦ, ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν Ἀγίου Ὄρους, ὅπου ἀντιπαρατάξαιεν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ φρεγάττας, βρῖκια, τὸ ἕλιν τριάντα ἑξ...».

178. Μ π ο υ ν τ ο ὕ ρ η ς Γ. Φ ρ α γ κ ῆ σ κ ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Σὲ πιστοποιητικὸ (15.5.1846), ποῦ ὑπογράφει ὁ Γ. Γκίκουρας, διευθυντῆς τῆς πολεμικῆς κορβέτας «Ὁ Θεμιστοκλῆς», βεβαιώνεται ὅτι ἦταν ἀξιωματικὸς, στὰ χρόνια 1823 - 1824, καὶ ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅπως «...εἰς τὴν περὶ τὴν Κάρυστον, εἰς τὴν περὶ κάτωθεν τοῦ Ἀθωνος, εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ψαρῶν...».

179. Μ π ο ὕ ρ α ς Ἰ ω ἄ ν ν η ς, βλ. Ἀναστασίου Στάμιος.

180. Μ π ο υ ρ ν ο ὕ Ἀ ν τ ῶ ν ι ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποναύκληρος, ὑπαξιωματικὸς Βας τάξεως. Συμμετείχε σὲ πολλὰς ἐκστρατείας. Ἔτσι, ἀφοῦ

15. Σὲ ἄλλον κατάλογο, ἀναφέρεται συγγενικὸ ἐπίθετο μὲ τὸν τύπο «Μπουλγοῦρης».

ήταν παρών στίς επιχειρήσεις τῆς Χίου, πήρε μέρος καί σέ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Κασσάνδρας, μέ τὸ πλοῖο τοῦ καπετάν Γεωργίου Σκανδάλη, σὺν ναύτης. Ὑστερα, ἐγίναν οἱ πολεμικὲς επιχειρήσεις στὴ Μυτιλήνη, στὴν Πάτρα κ.ά.

181. Μυτίλιας¹⁶ ἢ Μετύλιας Μ. Μιχαήλ, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης Α' τάξεως. Μεταξὺ ἄλλων βεβαιώνεται (Ἑρμούπολη, 22.2.1846) ὅτι μετείχε: «2. Εἰς τὴν μάχην τῆς Κασσάνδρας, ὅπου ἐπῆγαν γὰ διαλύσουν τὸν πολιορκισμὸν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς Κασσάνδραν, μέ τὸ πλοῖον τοῦ Ἀποστόλη Γ. Ἀποστόλη». Προηγούμενα ἔλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Ἑρεσσοῦ καί ὕστερα στὰ γεγονότα τῶν Τρικέρων.

182. Μωροῦς Παύλος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστῆς. Οἱ πλοίαρχοι Σπετσῶν πιστοποιοῦν (11.6.1835) ὅτι ἀγωνίστηκε σὲ πολλὰ μέρη. Ἔτσι: «Ζ'. 1823, μῆνα Μάιον, εἰς τὴν κατὰ Ἀγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μέ τὸ πλοῖον ὁ Λυκοῦργος, τοῦ Ἰωάννου Σάντου...».

183. Νέγκας Σταύρος, πηδαλιούχος. Οἱ πλοίαρχοι Ι. Δ. Ζάκας καί Δ. Γ. Κριεμάδης βεβαιώνουν (10.6.1865) ὅτι ἔλαβε μέρος σὲ πολλές ἐκστρατείες, στὰ χρόνια 1821 - 1827, μέ τὸ πλοῖο τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, μεταξὺ δὲ τούτων καί στὴν τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

184. Ντάσης ἢ Τάσης Σωτήριος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστῆς. Μέ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ὁ Κόντε Μπένιξ», τοῦ πλοίαρχου - ἰδιοκτήτη Γκίκα Τσοῦπα, ἔλαβε μέρος σὲ διάφορες πολεμικὲς επιχειρήσεις. Ἔτσι: «...Τὸν Μάιο τοῦ 1823 κατὰ τοῦ εἰς ὄρος Ἀθωνος πλέοντος ἐχθρικοῦ στόλου...».

185. Ντόσας (Γκίκα) ἢ Γκι κοντόσας Βασ. Δήμας, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστῆς πυρπολικοῦ. Σὲ πιστοποιητικὸ (10.11.1843) τοῦ Δημητρίου Θ. Βώκου, ποῦ διεύθυνε τὴν πολεμικὴ γολέτα «Ἡ Πηνελόπη», βεβαιώνεται ὅτι ἦταν ναύκληρος καί στὴν πολιορκία τῆς Κασσάνδρας καί τοῦ Ἀγίου Ὁρους, κατὰ τὸ 1821.

186. Παλαϊολόγος Α. Μιχαήλ, ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, κάτοικος Σπετσῶν, φροντιστῆς πυρπολικοῦ. Ὑπηρέτησε στὸ πολεμικὸ βρῖκι «Τιμολέων». Ὁ πλοίαρχος Σπετσῶν Ἀναγνώστης Γ. Κυριακὸς βεβαιώνει (15.3.1846) ὅτι ἔλαβε μέρος: «Α'. Τὸ 1823, κατὰ τὸν μῆνα Αὐγούστου, εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν Ψαρῶν ἐκστρατείαν, ὅπου διευθύνθημεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καί συναντηθέντες μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου συνεκροτήθη ναυμαχία πεισματώδης, μεταξὺ τοῦ Ἀγίου Ὁρους Ἀθωνος καί τῆς νήσου Λήμνου...».

187. Πανᾶς Πέτρος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Οἱ πλοίαρχοι Δημήτριος Ι. Κοντζιάς καί Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης βεβαιώνουν (Ἑρμούπολη, 22.6.1865) ὅτι ὑπηρέτησε στὸ πολεμικὸ πλοῖο τοῦ Ἀνδρέα Ἰω. Δομεστίνη (ἢ Κουτζούκου) καί ἔλαβε μέρος σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἀθωνα καί τῶν

16. Σὲ ἄλλον κατάλογο, τὸ ἐπίθετο γράφεται: «Μιτήλιας».

Τρικέρων και στὸν ἀποκλεισμό τῆς Εὐβοίας. Καὶ ὁ Κ. Κανάρης ἐπιβεβαιώνει καὶ πιστοποιεῖ τὰ ἴδια καὶ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ἦταν συμπολίτης του.

188. Πάνοζας Ἰω. Γεώργιος, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πυροβολιστής. Οἱ πλοίαρχοι Παντελῆς Δ. Καλαφάτης, Ἀναγνώστης Γ. Κυριακοῦ καὶ Νικόλαος Α. Γουδῆς βεβαιώνουν, μετὰξὺ ἄλλων, ὅτι ἔλαβε μέρος καί: «Γ'. Κατὰ τὸ 1823 μὲ τὸ πλοῖον ὁ Τιμολέων, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ κ. Ἀναγνώστου Γ. Κυριακοῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ ὅρους Ἀθωνοῦ ναυμαχίαν...».

189. Πανοῦτζος Κώστας, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, πηδαλιούχος. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅπως βεβαιώνουν (14.4.1846) οἱ πλοίαρχοι Γεώργιος Πάνου, Δημήτριος Ν. Σκληρὸς καὶ Ἠλίας Θερμισιώτης, ὅπως: «ζ'. Τὸ 1823, Μάϊον, εἰς τὴν κατὰ τοῦ ὅρους Ἀθωνοῦ ναυμαχίαν, μὲ τό... πλοῖον ὁ Ἀχιλλεὺς (τοῦ) Ἠλίας Θερμισιώτου...».

190. Παντελέσκης Γ.Ι., ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ἀξιωματικός. Ὁ πλοίαρχος Δημήτριος Θεοφ. Βώκου βεβαιώνει (Ἀθήνα, 19.5.1835) ὅτι ὑπηρέτησε «...ὡς ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου γολέτταν ἢ Πηνελόπη, κατὰ τὸ 1821, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κασσάνδρας καὶ εἰς ἐκείνην τῆς Εὐβοίας κατὰ τὸ 1823...». Σὲ ἄλλο ἐνδεικτικὸν (Ὑδρα, 1.1.1844) τοῦ πλοιάρχου Δημητρ. Τσάπελα πιστοποιεῖται ὅτι διατέλεσε πηδαλιούχος στὶς ἐκστρατεῖες καὶ στὶς μάχες τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῶν Τρικέρων καὶ τοῦ Γαρδικιοῦ. Σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὰς τῶν ἐκστρατεῖων συνάντησαν τουρκικὴ κορβέτα μὲ χριστιανούς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπελευθέρωσαν.

191. Παντελή¹⁷ (Νικόλαος) Κ. Γεώργιος, ὑποπλοίαρχος Ἀγῆς τάξεως. Οἱ Ὑδραῖοι πλοίαρχοι Ἀντώνιος Βώκου καὶ Νικόλαος Ζάκος βεβαιώνουν ὅτι ὑπηρέτησε (ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1824) ἐν πλοῖα τῶν Σταμάτη Φώκα καὶ Γεωργίου Νέγκα καὶ ἔλαβε μέρος καὶ στὶς ναυμαχίες τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Γέροντα κ.ά.

192. Παπαδόπουλος Μπενιζέλος, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Δημήτριος Τσάπελας βεβαιώνει (Ὑδρα, 1.8.1844) ὅτι, τὸ 1823, ἔλαβε μέρος στὶς ἐκστρατεῖες τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῶν Τρικέρων καὶ τοῦ Γαρδικιοῦ, ὅπου συνάντησαν τουρκικὴ κορβέτα μὲ αἰχμαλώτους χριστιανούς καὶ τοὺς ἀπελευθέρωσαν.

193. Παπαθεοδώρου Ἀντ., ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Ἐλαβε μέρος καὶ στὴ ναυμαχία τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὸν Μάϊο, τοῦ 1823, μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ἡ Γκράν Ἀλεάντζα» τοῦ Νικολάου Δ. Ὀρλώφ, σὺν πυροβολιστής.

194. Παπαμιχαήλ Ἰω. Θεόδωρος, ἀπὸ τὰ Ψάρα, πυρπολιστής. Βεβαιώνουν (Σύρος, 27.7.1863) οἱ Γεώργιος Μυτάρης, Δημ.

17. Μὲ τὸ ἐπίθετο Παντελῆ ἢ Παντελῆς εἶναι γνωστοὶ ναυτικοί, ποὺ κατάγονταν καὶ ἀπὸ τὰ τρία νησιά. Ὁ πῶς πάντω ἦταν, μᾶλλον, ἀπὸ τὰ Ψάρα.

Καλάρης κ.ά. ότι έλαβε μέρος και στις έκστρατείες των Δαρδανελλίων, της Ίμβρου, της Σαμοθράκης και του Άγίου Όρους, σάν ναύκληρος (χωρίς να πληρωθεί), με το πλοίο του Δημητρίου Παπανικολή.

195. Παπαμιχαήλ Σαραντης, από τη Χίο, πηδαλιούχος. Ο πλοίαρχος Δημήτριος Χηΐω. Κοντζιάς βεβαιώνει ότι υπηρέτησε στο ιδιόκτητο πλοίο του «Μινέρβα», στις έκστρατείες Έρεσσού, Σάμιου, Κασσάνδρας, Πατρών, Χίου, Άγίου Όρους, Ναυπλίου και Χαλκίδος.

196. Παπα Άνδρέας Γεώργιος, από τα Ψαρά, ναύτης. Ο Κ. Κανάρης βεβαιώνει (Άθήνα, 19.5.1865), μεταξύ άλλων, ότι: «... και εις την της Κασσάνδρας εύρέθη με τον Κωνσταντίνον Χατζή Άγγελη Φιλίνη, πρώτης τάξεως ναύτης...».

197. Παπανικολής Κ. Ν., από τα Ψαρά, ύποπλοίαρχος Βας τάξεως. Οί πλοίαρχοι Ίωάννης Μάκρας και Νικόλαος Κων)νου Παπα Νικολής (δηλαδή ο ίδιος) βεβαιώνουν με συμβολαιογραφικό αποδεικτικό έγγραφο (26.3.1837) ότι, με το πολεμικό πλοίο (βρίκι) του Άναγνώστη Κοντού και με πλοίαρχο τον Ίωάννη Μάκρα, ήταν αξιωματικός, στα χρόνια 1821 - 1824, και έλαβε μέρος στις ναυμαχίες της Έρεσσού, της Σάμου, των Πατρών της Χίου, της Κασσάνδρας, του Άγίου Όρους και της Τενέδου.

198. Παπανικορτζής Ίω. Άνδρέας, από τα Ψαρά, πυρπολιστής. Ο πλοίαρχος πυρπολικού Κ. Νικόδημος πιστοποιεί (Άθήνα, 15.6.1865) ότι συμμετείχε σε πολλές έκστρατείες «... από τον Αύγουστον του έτους 1823 μέχρι τα μέσα 8δρίου του έτους 1824 και παρευρέθη εις τας ναυμαχίας Άθωνος, Τρικέρου... Ψαρών και Γέροντος...».

199. Πατρογιάννης Κωνσταντίνος, από τα Ψαρά, ναύτης Αης τάξεως. Οί πλοίαρχοι Άποστόλης Γ. Άποστόλης, Δημήτριος Ίω. Κοντζιάς και Γεώργιος Ν. Γιάνναρης βεβαιώνουν ότι, μεταξύ άλλων, έλαβε μέρος και στις έκστρατείες της Έρεσσού και Άγίου Όρους «... με το πλοϊον του ναυάρχου Άποστόλη...».

200. Παύλου Ίωάννης, από τις Σπέτσες, πυρπολιστής. Οί πλοίαρχοι και ιδιοκτήτες πλοίων Νικόλαος Γ. Κούτζης, Δημήτριος Ν. Σκληάς και Γεώργιος Πάνου βεβαιώνουν, ότι, μεταξύ άλλων, έλαβε μέρος: «7. Το 1823, Αύγουστον και Σεπτέμβριον, εις την κατά του θρους Άθωνος και λοιπά μέρη ναυμαχίαν, με το προμνησθέν πλοϊον ό Άγαμέμνων, της Μπουμπουλίνας...».

201. Περάνης ή Μπερντάνης Σταμάτης, από τη Γλώσσα της Σκοπέλου, πυρπολιστής. Οί αγωνιστές Κ. Δουμπιώτης και Ίω. Βελέντζας βεβαιώνουν (30.6.1845) ότι, στα χρόνια 1823 - 1829, πήρε μέρος στις μάχες «... Τρικέρων, της Όρμουλιάς, του Πολυγύρου και Άθωνος...».

202. Περόγλους Γεωργ. Κωνσταντίνος, εκ Σύ-

ρου, πυροβολιστής πυρπολικού. Ὁ Κ. Κανάρης βεβαιώνει (Ἀθήνα, 18.5.1844) ὅτι ἔλαβε μέρος μὲ τὸ πυρπολικό, ποὺ διεύθυνε ὁ ναύαρχος, καὶ σὲ ναυμαχίες τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῆς Σούδας, τῆς Σάμου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας.

203. Π ε τ ζ ι ὡ τ η ς Π. Ἰ ω ἄ ν ν η ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής. Σὲ ἔγγραφο (Ὑδρα 4.6.1844) ἐνδεικτικὸ ὁ πλοίαρχος πυρπολικοῦ Δημήτριος Τσάπελας βεβαιώνει ὅτι, στὰ 1824, ἦταν πηδαλιούχος στὶς ἐκστρατείες τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῶν Τρικέρων καὶ τοῦ Γαρδικίου.

204. Π ε τ ρ ο π ε τ ζ ι ὡ τ η ς Π έ τ ρ. Γ ε ὡ ρ γ ι ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ναύτης Ἀγίας τάξεως. Ἡ Δημογεροντία τῆς Ὑδρας πιστοποιεῖ (8.2.1834), μετὰξὺ ἄλλων, ὅτι πληρώθηκε στὸ πλοῖο τοῦ Καπετὰν Ἀναστασίου Τσαμιδοῦ, σὲ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ὁπότε καὶ πέθανε.

205. Π ε τ ρ ο σ π ε τ ζ ι ὡ τ η ς Κυ ρ ι ἄ κ ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής. Ὁ Ὑδριώτης ναύκληρος Γ. Καβελὸς κ.ἄ. βεβαιώνουν (12.2.1846) καὶ τὰ ἐξῆς: «Οἱ ὑποφαινόμενοι πιστοποιοῦμεν ἀκριδῶς, ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1823, Νοεμβρίου 5, ὁ ἐξ Ὑδρας συνδημότης μας Κυριάκος Πετροσπετζιώτης, ὢν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιναύαρχου Ἀνδρέα Μιαούλη, διοικητῆς τοῦ ἐλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου βρικίου ὁ Ἀρης, ὑπηρετῶν Ἀ' τάξεως πυροβολιστής εἰς τὰς ἐκστρατείας Ἀγίου Ὁρους, Τρικέρων, Σάμου, Γαρδικίου...».

206. Π ι τ ζ ᾱ ς Ἀ ν δ ρ έ α ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος, ξυλουργός. Ὁ Ἀ. Πιπίνος βεβαιώνει (Ὑδρα, 10.2.1844) ὅτι ἦταν ὑπαξιωματικὸς (ξυλουργός) σὲ πυρπολικὸ καὶ ἔλαβε μέρος στὶς ναυμαχίες τῆς Χίου, τῶν Σπετσῶν, τοῦ Ἀθωνα, τῆς Μεθώνης, τῆς Ἀλεξάνδρειας κ.ἄ.

207. Π ι τ ζ ο ὗ ν η ς Ν. Κο μ ν., ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑπαξιωματικὸς Βας τάξεως, ὑποναύκληρος. Ὁ πλοίαρχος Γεώργιος Χατζῆ Μικὲς πιστοποιεῖ (19.1.1840) ὅτι ὑπηρέτησε στὸ πλοῖο «ὁ Λεωνίδα» (ποὺ διεύθυνε) καὶ ἔλαβε μέρος καὶ στὴν ἐκστρατεία τῆς Κασσάνδρας, κατὰ τὸ 1822.

208. Π ι τ ι γ κ ὅ ς Δ., ὑπαξιωματικὸς Βας τάξεως (ὑποναύκληρος), ἀπὸ τὶς Σπέτσες (:). Ὁ πλοίαρχος Λάζαρος Μουσιῶ (Σπέτσες, 28.2.1836) βεβαιώνει ὅτι, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1822, ἔλαβε μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ Γέροντα «...ἀκολούθως καὶ εἰς τὰς ναυμαχίας τῶν Ψαρῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους...».

209. Π λ ο ὗ σ α ς Π α ν α γ. Σ τ α μ ἄ τ η ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής πυρπολικοῦ. Στὴν αἵτησή του (22.5.1865) γράφει ὅτι, τὸ 1822, ἦταν ἀξιωματικὸς Ἀγίας τάξεως, στὴν κορβέτα τοῦ Ἰάκωβου Τουμπάζη καὶ ναυμάχησαν στὴν Πάτρα, στὸ Ἀγιον Ὄρος κ.ἄ. Ὁ Γ. Γκίκουρας (πλοίαρχος τοῦ ἴδιου πλοίου, ποὺ εἶχε τὸ ὄνομα «ὁ Θεμιστοκλῆς») ἐπιβεβαιώνει τὰ ἴδια, ὅτι δηλαδὴ ἦταν ἀξιωματικὸς Ἀγίας τάξεως, στὰ 1822, στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

210. Π ν ε υ μ α τ ι κ ὅ ς Ἀ ν τ ὡ ν ι ο ς, ἀπὸ τὶς Σπέτσες, πυρο-

βολιστής. Οί πλοίαρχοι Λάζαρος Κουτρομπής, Παντελής Γ. Τσούπας, Γεώργιος Πάνου και Δημήτριος Καρκιγγελής πιστοποιούν (29.4.1846) ότι έλαβε μέρος: «1823, μῆνα Ὁκτώβριον, εἰς τὴν κατὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος ναυμαχίαν, μετὸ πολ. πλοῖον ὁ Τιμολέων, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ Ἀναγνώστου Κυριακοῦ».

211. Π ο δ ά ρ α ς Ἰ ω ά ν ν η ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύκληρος. Οἱ πλοίαρχοι Δημήτριος Χῆ Ἰ. Κοντζιάς καὶ Ἀργύριος Χῆ Ἀγγελῆς πιστοποιοῦν (Σύρος, 4.5.1865) ὅτι ἔλαβε μέρος μετὸ πλοῖο «Ἀμερικάνα» τοῦ πλοίαρχου Κωνσταντίνου Χ. Ἀγγελῆ, στίς ἐκστρατεῖες τῆς Σάμου (Ἰούλιος - Αὐγούστος τοῦ 1821) καὶ Κασσάνδρας, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἴδιου χρόνου.

212. Π ο δ ά ρ α ς Γ. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρέ, ναύτης Ἀγῆς τάξεως. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατεῖες καὶ —ὅπως γράφει ὁ ἱδιος— «...εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ Κασσάνδρας ἤμουν μετὸν Χῆ Μικέ, ναύκληρος». Προηγούμενα ἔλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀἰθαλίου καὶ ὕστερα στῆς Σάμου.

213. Π ο λ ῖ τ η ς Ν ι κ ὀ λ α ο ς, καταγόταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἦταν δημότης τῆς Ἀνδρου, πηδालιοῦχος. Ὁ Κ. Νικόδημος βεβαιώνει (Ἀθήνα, 28.10.1844) ὅτι ὑπηρέτησε, στὰ 1823 - 1824, σὲ διάφορες ἐκστρατεῖες καὶ ναυμαχίες, ὅπως στὸ Ἅγιον Ὅρος, στὸ Τρίκερι, στὴν Κῼ, στὸ Κανταλή, στὴ Σάμο κ.ά.

214. Π ο λ ῖ τ η ς Σ ω τ ῆ ρ ι ο ς, ἀπὸ τίς Σπέτσες, ναύκληρος. Οἱ πλοίαρχοι τῶν Σπετσῶν (13.6.1835) Ἰωάννης καὶ Ἀνδριανὸς Σάντος, Θ. Μουλᾶς, Βασίλειος Γιουζέπης, Γκίκας Τζούπας καὶ Θεοδόσης Γκίκας Μπότασης βεβαιώνουν ὅτι ἔλαβε μέρος, μεταξὺ τῶν ἄλλων: «ε. 1823, μῆνα Μάιον, εἰς τὴν κατὰ Ἁγίου Ὁρους ναυμαχίαν, μετὸ ἄνω πλοῖον τοῦ Ἰωάννου Σάντου, ναύκληρος», δηλαδὴ στὸ πλοῖο «ὁ Λυκοῦργος».

215. Π υ λ υ ρ ι α λ ᾶ ς Π α ν τ ο λ ῶ ν, ἀπὸ τὴ Χίο, ὑποναύκληρος. Ἦταν ἔμπορος στὴ Ρωσία καὶ πῆγε στὰ Ψαρά. Ἐγίνε ἀξιωματικὸς καὶ ἔκανε χρέη γραμματέα στὰ πλοῖα τῶν καπεταναίων Ἀνδρέα Γιαννίτζη, Ἰωάννου Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ καὶ Δημητρίου Παππᾶ Νικολῆ, στὰ χρόνια 1821 - 1825 καὶ ἔλαβε μέρος σὲ διάφορες ναυμαχίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες σπουδαιότερες ἦσαν τοῦ Ἀθωνα, τῶν Τρικέρων, τοῦ Εὐρίπου κ.ά.

216. Π υ ρ π η ρ ῆ ς Ἀ ν τ ῶ ν ι ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑπαξιωματικὸς Βας τάξεως, ναύτης. Στὴν αἴτησή του (7.6.1865) γράφει, ὅτι συμμετεῖχε στίς ναυμαχίες τῆς Ἐρεσσοῦ, τῆς Χίου, τῆς Σάμου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τοῦ Γέροντα, τῆς Μυτιλήνης καὶ Κρήτης, ἐνῶ σὲ πιστοποιητικὸ τῶν Ἰωάννη Δ. Ζάκα, Λάζαρου Φώνου καὶ Δ. Γ. Κριεμάδη βεβαιώνεται ὅτι ὑπηρέτησε στὸν ὑδραϊκὸ στόλο, ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1824, σὺν Ἀγῆς τάξεως πυροβολιστής.

217. Ρ ο μ π ὀ τ ζ η ς Ἀ ν τ ῶ ν ι ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑπηρέτησε

σέ πυρπολικό. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης γράφει (18.9.1823) πρὸς τοὺς πρόκριτους τῆς Ὑδρας:

«...περιφερόμενοι δὲ δι' αὐτὸ (γύρω ἀπὸ τὴν Τένεδο) συναπαντήθημεν ἔξω τοῦ Ἀθωνοῦ ὅρους τὸ πρῶτ' εἰς τὰς 15 τοῦ μηνός, ἐγὼ τε ὁ καπετὰν Σαχτούρης, ὁ καπετὰν Σκούρτης, ὁ καπετὰν Ἐλευθέριος Ραφαήλ, ὁ καπετὰν Θεόδωρος Γκιώνης καὶ ὁ κύριος Γκίκας Κοσμά καὶ ἔν πυρπολικόν μας πλοῖον τοῦ Ρομπότση. Κατὰ δυστυχίαν ὁμως εὗρέθημεν, ἡμεῖς μὲν εἰς γαλήνην, ὁ δὲ ἐχθρὸς ἤρχετο μὲ ἀέρα. Ἀμέσως, ὅπου εἶδον τὸν ἐχθρόν, ὕψωσα τὰ σινιάλα τῆς ἀνάγκης καὶ συνδρομῆς εἰς τοὺς συμμάχους (οἱ ὅποιοι μεμακρυσμένοι ἀφ' ἡμῶν ὀλίγον ἔπλεον μὲ ἀέρα), ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Τέλος πάντων, ὁ ἐχθρὸς ἐπλησίασε καθ' ἡμῶν γαμβριῶν καὶ περιεκύκλωσεν ἡμᾶς. Ἀρχίσαιμεν, λοιπόν, τὸν πόλεμον, καὶ μετὰ ὥρας τρεῖς καὶ ἥμισυ διεσχίσαιμεν διὰ τῆς βίας τῶν κανονιῶν μας τὴν κύκλωσιν, τὴν ὁποίαν μᾶς εἶχεν ὁ ἐχθρὸς. Εἰς ταύτην τὴν ναυμαχίαν ἐκάη τὸ μπουρλόττο τοῦ Ρομπότση, τὸ ὁποῖον.... εὗρέθη εἰς κίνδυνον μέγιστον, ἐξημιώθημεν τῶν ἀποσκευῶν τῶν πλοίων καὶ ἔξ ἀνθρώπων πληγωμένων, δύο ἐκ τοῦ καπετὰν Σκούρτη καὶ τέσσαροι ἐκ τοῦ κ. Σαχτούρη».

Ὑστερα, ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔφθασε στὰ Ψαρά, στίς 17 ἐκείνου τοῦ μήνα, ἀφοῦ ὁ Πιπίνος κατέκαυσε τὸ πυρπολικό του. Στὴν αἴτησή του γράφει ὅτι ἔλαβε μέρος καὶ σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Θάσου.

218. Ρ ο ύ κ α ς Δ. Ἀ θ α ν ἄ σ ι ο ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ὑποπλοίαρχος Βας τάξεως. Ὅπως βεβαιώνουν (Σπέτσες, 14.8.1834), ὁ ναύαρχος Γ. Ἀνδρουτζὸς καὶ οἱ πλοίαρχοι Ἡλίας Θερμισιώτης καὶ Θεόδωρος Δ. Λαζάρου, ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατεῖες, ὅπως καὶ στὴ ναυμαχία κατὰ τοῦ Ἀθωνα, μὲ τὸ πλοῖο «Ὁ Ἀχιλλεύς», τοῦ Ἡλία Θερμισιώτη, τὸν Μάιον τοῦ 1823, μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ ὑποπλοίαρχου.

219. Ρ ο ύ κ α ς Δ η μ. Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ὑποναύκληρος. Μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «ὁ Ἀχιλλεύς», τοῦ ἰδιοκτήτη - πλοίαρχου Ἡλία Θερμισιώτη ἔλαβε μέρος, μεταξὺ ἄλλων: «6. Τὸ 1823, τὸν Αὐγουστον καὶ 76ριον, εἰς τὴν κατὰ ὅρους Ἀθωνοῦ καὶ λοιπὰ μέρη ναυμαχίαν...», σὺν ἀξιωματικὸς πυροβολιστής.

220. Ρ ο ύ κ α ς Δ η μ ἡ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ὑποπλοίαρχος Αἰγῆς τάξεως. Μὲ τὸ πλοῖο «Ὁ Ἀχιλλεύς», τοῦ Ἡλία Θερμισιώτη, πῆρε μέρος: «ΣΤ'. Τὸ ἔτος 1823, Αὐγουστον, εἰς ναυμαχίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους», ἀξιωματικός.

221. Ρο υ μ ά ν ο ς Γ ε ω ρ γ. Μ ά ρ κ ο ς, από τις Σπέτσες, πη-
δαλιούχος. Οί πλοίαρχοι τών Σπετσών πιστοποιούν (13.6.1835) ότι έλαβε μέ-
ρος: «Γον. 1823, μήνα Αύγουστον, εις την κατά 'Αγίου Όρους ναυμαχίαν, με
τò πλοίον «Ό Παγκρατίων» του Γ. 'Ανδρούτζου, πλοιαρχουμένου παρά του κ.
Κυριάκου 'Ανδρούτσου».

222. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ Π. Κ υ ρ ι ά κ ο ς, από την Ύδρα,
ναύτης Αης τάξεως. Ό πλοίαρχος Γκίκας Γκίκουρας, του πολεμικού πλοίου
(«Νάβε») ό «Θεμιστοκλής» βεβαιώνει (Ύδρα, 30.5.1844), ότι ήταν πυρο-
βολιστής «καί παρευρέθη εις την λαμπράν ναυμαχίαν του 'Αθωνος (Ύγιον
Όρος) κατά τò έτος 1823...».

223. Σ α ν τ ο ρ ι ν ι ό ς Ί ω. Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, από τις Σπέτσες,
ναύτης Αης τάξεως. Μεταξύ τών άλλων, πήρε μέρος καί σέ ναυμαχία κατά
του 'Αθωνα, με τò πλοίο «ό Τιμολέων», του 'Αναγνώστη Γ. Κυριακού, τόν
Αύγουστο του 1823.

224. Σ ι σ μ ά ν η ς Δ η μ. Π ά ν ο ς, από τις Σπέτσες, ναύκλη-
ρος. Ό ιδιοκτήτης πλοίου Παντελής Καλαφάτης βεβαιώνει (Σπέτσες, 16.9.
1836) ότι υπηρέτησε στίς διαταγές του πλοίαρχου 'Αργύρη Στεμισσιώτη καί
τόν μήνα Σεπτέμβριο του 1823 έλαβε μέρος στή ναυμαχία του 'Αγίου Όρους.

225. Σ κ α ν δ ά λ η ς Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, από τὰ Ψαρά, (πλοίαρχος).
Οί πλοίαρχοι 'Αποστόλης Γ. 'Αποστόλης, Γ. Κ. Διασάκης καί Α. Κεφάλας
βεβαιώνουν (Έρμούπολη, 17.6.1865) ότι έλαβε μέρος, με τò ιδιόκτητο, πο-
λεμικό πλοίο «ό Φιλοκτήτης» «...εις την της Κασσάνδρας, έπαναστατημένης
ούσης κατά τόν 76ριον του 1821, ναυμαχίαν της Ψαριανής μοίρας».

226. Σ κ α ρ λ έ τ ο ς 'Α ν δ ρ έ α ς, από τὰ Ψαρά, ναύτης Αης τά-
ξεως. Ό υποπλοίαρχος Γ. Μυτάρας βεβαιώνει (Σύρος, 1.4.1865) ότι υπηρέ-
τησε (σέ πλοίο, πού ιδιοκτήτης του ήταν ό Γεώργιος Σκανδάλης, δηλαδή στόν
«Φιλοκτήτη») καί έλαβε μέρος στίς έκστρατείες της Έρεσσοϋ, της «Χασάν-
δρας», τών Πατρών καί της Σάμου, όπως γράφεται καί στήν ταυτόχρονη αϊ-
τηση της χήρας του.

227. Σ κ ό ρ θ ο ς Ί ω ά ν ν η ς, πυροβολιστής πυροβολικού. Ό
υποπλοίαρχος Ίωάννης 'Αμουργιανός πιστοποιεί (Ύδρα, 1.5.1846) ότι υπη-
ρέτησε στο πολεμικό πλοίο «ή 'Ασπασία» καί ότι ήτο «...ένας από τούς διακε-
κριμένους πυροβολιστές, ό όποιος κατά την έκτεταμένην έκστρατείαν 'Αγίου
Όρους κατά του κοινοϋ έχθρου έδείχθη άτρόμητος κατά την γενναϊότητα καί
άκραν πρόθυμος καί ευπειθής...».

228. Σ τ α μ α τ ο ύ ς Κ. Δ η μ ή τ ρ ι ο ς, από τις Σπέτσες,
ύπονάυκληρος. Έφτά πλοίαρχοι - ιδιοκτήτες βεβαιώνουν (13.6.1835) ότι
άγωνίστηκε σέ πολλές πολεμικές επιχειρήσεις. Έτσι: «ΣΤον. 1823, μήνα
Μάϊον, εις την του 'Αγίου Όρους ναυμαχίαν, με τò τρικάρταρον πολάκα Ή-

ρακλῆς τοῦ Ἰωάννου Χρήστου Κούτζη», τοῦ ὁποίου ἦταν πλοίαρχος ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἰδιοκτῆτη Δημήτριος. Διατέλεσε ναύκληρος.

229. Σ τ α ὕ ρ ο υ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστὴς πυρπολικοῦ. Ὁ Ἀνδρέας Πιπίνος βεβαιώνει (Ὑδρα, 21.2.1846) :

«...ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1823, Νοεμβρίου 5, ὁ ἐξ Ὑδρας συνδημότης μου Δημήτριος Σταύρου, ὦν μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου (πλοῖον), ὑπηρετῶν ἀξιωματικὸς τῆς λέμβου, ἄνευ μισθοῦ, ἐπὶ ἐκστρατεῖαν Ἀγίου Ὁρους, ὅπου ἡ ἀνάγκη θέλησε νὰ πυρπολήσωμεν τὸν ὀθωμανικὸν στόλον, νυκτὸς οὐσης, ἐπερικυκλώθημεν παρὰ τῶν ὀθωμανικῶν πλοίων.

Μὴ δυνάμενοι τοῦ κινδύνου ἐδώσαμεν πῦρ τοῦ πυρπολικοῦ μας, καὶ ἐσώθημεν, ὅλον τὸ πλήρωμα, μὲ τὴν λέμβον, παρὰ ἐλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ Γκίκα Κολοιανιάτη¹⁸.

230. Σ τ ε μ ι τ σ ι ὡ τ η ς Ἰ ω. Π α ν α γ ι ὡ τ η ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑποπλοίαρχος Ἀγῆς τάξεως. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι «...καὶ τὸ 1823 ἔτος, εἰς τὸ κατὰ τοῦ ὅρους Ἀθωνος, τὸν μῆνα Αὐγούστου, μὲ τὸ ἰδιόκτητόν του πολεμικὸν πλοῖον ὁ Διομήδης, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ ποτὲ αὐταδέλφου του Ἀργύρη Ἰωάννη Στεμιτζιώτου».

231. Σ τ ε φ α ν ῆ ς Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ναύτης. Οἱ πλοίαρχοι Γ. Μυτάρης καὶ Κωνσταντῖνος Χῆ Κυριάκος βεβαιώνουν (Σύρος, 21.5.1865), ὅτι ὑπηρετήσε «...ναύκληρος, μὲ τὸ πλοῖον Γεωργίου Σκανδάλη εἰς τὰς ἐκστρατείας τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς Σάμου, πλοιάρχουμένου παρὰ τοῦ ἰδίου Γ. Σκανδάλη καὶ ὀνομαζομένου «Φιλοκτῆτης».

232. Τ ζ α μ ο ὄ ρ η ς Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ἀπὸ τὴς Σπέτσας, πυροβολιστὴς. Ἐλαβε μέρος καὶ στῇ ναυμαχίᾳ τοῦ Ἀθωνα, τὸ 1823, μὲ τὸ πλοῖο «Ὁ Λυκοῦργος», μὲ πλοίαρχο τὸν Ἰωάννη Σάντο.

233. Τ ζ α ν ι ᾶ κ ο ς Σ τ α μ ᾶ τ η ς, ἀπὸ τῆ Σκιάθου, ναύκληρος. Οἱ κληρονόμοι του, γράφουν στὴν αἴτησή του, ὅτι: Ἦταν ἰδιοκτῆτης πολεμικοῦ πλοίου (σκούνας), ἀξίας ἄνω τῶν 20.000 γροσίων καὶ μὲ τοῦτο «...τὸ πρῶτον διετέλεσεν εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Κασσάνδρας, καὶ εἰς τὴν πτῶσιν αὐτῆς διέσωσεν ὅχι ὀλίγους συναγωνιστάς, ἐξοικονομῶν, δι' ἰδίῳν του ἐξόδων, αὐτοὺς». Ἀκόμα, ἔλαβε μέρος στὴν προσπάθεια προφυλάξεως τῆς Σκιάθου καὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου, ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στόλο καὶ εἶχε ξοδέψει 25.000 γρόσια, γιὰ μισθοὺς καὶ τροφοδοσίαν τῶν ναυτῶν, γιὰ ἐπιδιορθώσεις τοῦ πλοίου κ.τ.λ. Ὁ Καρατάσος τὸν εἶχε μεγάλη ἐμπιστοσύνη. Τὰ

18. Ὅμοιο εἶναι καὶ τὸ πιστοποιητικὸ τῆς περιπτώσεως 85 (πιδὸ πάνω). Τὰ ἴδια γεγονότα περιγράφονται καὶ στὴν περίπτωση 15 (πιδὸ πάνω), ὅπως καὶ στὴν περίπτωση 244 (πιδὸ κάτω).

πιό πάνω επιβεβαιώνονται και από ένορκη κατάθεση του Άντωνίου Μπενάκη (έτων 75), που έδωσε στο Ειρηνοδικείο της Σκιάθου (τό 1865), όπου γράφεται ότι πολέμησε στην Κασσάνδρα και ότι δέν πληρώθηκε.

Ό ταμίας της Σκοπέλου (22.5.1846) πιστοποιεί ότι:

«Ανήκει εις τό από 1 Αύγουστου 1821 συμφωνη-
τικόν έγγραφον τών επιτρόπων και προεστώτων του Κοινού
της Χερσονήσου Κασσάνδρας, μετά του καπετάν Γιαννάκη,
καπετάν Στατιάτην και καπετάν Θεόδωρον».

234. Τ ζ η ρ ο ς¹⁹ Ά ν α γ ν ω σ τ η ς, από τά Ψαρά, ύποπλοίαρχος Βας τάξεως. Πήρε μέρες και στίς έκστρατείες της Σάμιου και της Κω, μέ τό πολεμικό πλοίο (βρίκι) του Δημητρίου Λένου και στη μάχη της Έρεσσού και του Άγίου Όρους.

235. Τ ζ ι γ κ α ς Ι. Ά ν τ ώ ν ι ο ς, από την Ύδρα (;), λοστρόμιος. Ό πλοίαρχος Στατιάτης Φωκάς βεβαιώνει (Ύδρα, 15.4.1835) ότι, μέ τό πλοίο «Θεμιστοκλής», έλαβε μέρος, σάν λοστρόμιος, από την 1.7.1821 μέχρι την 5.10.1827 στίς ναυμαχίες της Σάμιου, τών Πατρών, τών Ψαρών, τών Σπετσών, τών Τρικέρων, τών Ψαρών (πάλι), της Σκιάθου, του Άθωνα, της πτώσεως τών Ψαρών, της Σάμιου, της Κω, της Κρήτης, της πολιορκίας του Μεσολογγίου κ.ά.

236. Τ ζ ί μ ο ς ΙΙ. Δ η μ ή τ ρ ι ο ς, από τά Ψαρά, ύποπλοίαρχος Βας τάξεως. Οί Κ. Νικόδημος, Δημ. Χ. Κοντζιάς και Ν. Δ. Κοντζιάς βεβαιώνουν ότι έλαβε μέρος «...μέ τό πολ. πλοίον του Άναγνώστου Τζότση εις την έκστρατείαν της Σάμιου. Με τό ίδιο πλοίον, κατά τό 1822, εις την έκστρατείαν του Άργολικού κόλπου. Με τό ίδιο ύσαύτως πολ. πλοίον εις την έκστρατείαν του Άγίου Όρους, γενομένην κατά τό έτος 1823».

237. Τ ζ ι ρ τ ζ ι κ ο ς Η λ ί α ς, από την Ύδρα, πηδαλιούχος. Με τό πολεμικό βρίκι «Ό Άρης», που τό διοικούσε ό Άνδρέας Μιαούλης, έλαβε μέρος σέ πολλές ναυμαχίες (στά χρόνια 1821 - 1825), όπως στού Άγίου Όρους, στής Μυτιλήνης, στού Γέροντα, στής Σούδας, στού Νεόκαστρου, στής Μεθώνης κ.τ.λ., όπως βεβαιώνει ό ναύκληρος Γεωργάκης Τζιρτζίκος (που ήταν άγράμματος και γι' αυτό υπέγραψε γι' αυτόν ό Α. Καμίνης).

238. Τ ζ ι ώ τ η ς ΙΙ α π α φ ρ α ν τ σ ί σ κ ο υ Μ ι χ α ή λ', από την Άνδρο, ναύτης. Ό ύποναύαρχος Κ. Κανάρης πιστοποιεί (Άθήνα, 1.11.1846) ότι ήταν μέλος του πληρώματος του πλοίου του «...άπ' άρχής του ιερού άγώνος, και παρευρεθείς εις τάς όποιās συνεχρότησα ναυμαχίας, εις Χίον, Άγιον Όρος, Τρίκερι, Καβοδόρον...».

239. Τ ζ ο λ ά κ η ς Ά ν α γ ν ω σ τ η ς ή Π α ν α γ ι ώ τ η ς, από την Ύδρα, πηδαλιούχος πυρπολικού. Ό πλοίαρχος Γ. Σαχτούρης βεβαιώ-

19. Τό επίθετο έμφανίζεται και μέ τη γραφή «Τσίρος».

νει (Πόρος, 11.12.1836) ότι έλαβε μέρος σέ πολεμικές επιχειρήσεις, στά χρόνια 1823 - 1825, μέ τό πλοίο «ή Ἀθηνα», καί συγκεκριμένα στίς έκστρατείες τῶν Ψαρῶν, τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῶν Τρικέρων κ.ά.

240. Τ ζ ο λ ο μ ί τ η ς Δ ι α μ α ν τ ῆ ς, ἀπό τίς Σπέτσες, πηδολιοῦχος. «Ὁ ἐπὶ τῶν πυρπολικῶν πλοίαρχος Λάζαρος Μουσιούς» βεβαιώνει (Σπέτσες, 25.2.1844) ὅτι: «Παρευρέθη μέ τήν πολάκαν τότε, ὅταν μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρικῶν στόλων, τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καί Βυζαντινοῦ, ὅπου ἀφόδως ἐκάη ἐν βρίκιον αἰγυπτιακόν τό 1823, εἰς τήν ναυμαχίαν ὅρους Ἀθωνος...».

241. Τ ο ὑ μ π α ς Ε ὕ σ τ ά θ ι ο ς, ἀπό τὰ Ψαρά, ναύτης Αἰγυπτιακοῦ Κ. Νικόδημος πιστοποιεῖ (Ἀθήνα, 18.7.1863) ὅτι, ἀπό τόν Αὐγουστο ἕως τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1823, πῆρε μέρος στίς ναυμαχίες τοῦ Ἀθωνα καί τῶν Τρικέρων.

242. Τ ρ υ γ ῶ ν η ς Ἰ ω ά ν ν η ς, ἀπό τή Σκόπελο, ναύκληρος.

Α. Στήν ἔκθεση (αἵτησή του) γράφει (Σκόπελος, 5.4.1846) τά ἑξῆς:

«Πλοίαρχος ὢν εἰς τό ἰδιόκτητόν μου πλοῖον μαρτυροῦν ὁ Ταξιάρχης, ἔδραμον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀποκλείσας ὀκτὼ μῆνας τήν Εὐβοίαν καί Ἀταλάντην. Ἐπομένως, ναυτολογηθεῖς εἰς ἕτερον πλοῖον βρίκιον ὁ Λεωνίδας, διηυθύνθημεν ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Μ. Καντζικογιάννην, παρευρέθην εἰς τὰς πολιορκίας τοῦ Ἀγίου Ὁρους καί Κασσάνδρας, ναυμαχῶν μετὰ ζήλου καί γενναιότητος ὑπὲρ τῆς πατρίδος, διασώζων διὰ νυκτός πολλοὺς χριστιανούς, καταδιωκομένους ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν...».

Β. Σὲ πιστοποιητικό (17.4.1844) βεβαιώνεται ὅτι ἦταν συμμέτοχος (κατὰ τό 1|4) στο πλοῖο «Ταξιάρχης», τῶν κ. Χιωτακιδῶν καί «... εἰς τό μετὰ ταῦτα πυρποληθέν πλοῖον βρίκιον ὁ Λεωνίδας» τοῦ κ. Μ. Κατζικογιάννη καί ἐμάχετο εἰς τὰς πολιορκίας Ἀγίου Ὁρους καί Κασσάνδρας, ὅπου καί διέσωσε πολλοὺς χριστιανούς διὰ νυκτός, καταπολεμουμένους παρὰ τῶν ἐχθρῶν».

Γ. Ὁ ταγματάρχης Κωνσταντῖνος Μπίνος, ὁ Ἀναστάσιος Χιμιετός καί οἱ λοχαγοὶ Ἀγγελῆς Στεργίου καί Ἰωάννης Καρπούζης βεβαιώνουν (Ἀταλάντη, 18.5.1844) ὅτι:

«...ὁ ἐκ Σκοπέλου Ἰωάννης Τρυγώνης, πλοίαρχος τῶν πλοίων, μαρτυροῦν ὁ Ταξιάρχης, βρίκιον ὁ Λεωνίδας, βρίκιον ἢ Μεταμόρφωσις. Καθ' ὅλον τό διάστημα τοῦ ἀγῶνος ἦτο ὑπὸ τήν ὁδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ γέροντος Καρατάσου καί ἡμῶν, τῶν τε ὀπλαρχηγῶν καί ἄλλων, μετακομίζων ἄνευ ναύλου καί χωρὶς ἰδίον του μισθόν, διάφορα στρατεύματα, ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Ἀθωνος, Κασσάνδρας, Ζαγοράς, Εὐβοίας καί λοιπῶν γειτονικῶν τουρκικῶν μερῶν εἰς Χριστιανικά μέρη, διασώσας καί πολλοὺς ἄλλους χριστιανούς

τῶν τουρκικῶν μερῶν, διὰ τῶν εἰρημένων πλοίων του, τὰ πληρώματα τῶν ὁποίων ἐτροφοδότει ὁ ἴδιος, ἐφοδιάζων καὶ τὰ πλοῖα του ἐξ ἰδίων μὲ τροφᾶς καὶ πολεμοφόδια, χωρὶς πο-
τὲ νὰ ἀποζημιωθῇ δι' αὐτούς. Πλοιαρχεύσας ἔπειτα εἰς τὴν γολέτταν ἡ Εὐαγγελίστρια, δὲν ἔλειψεν ἐπίσης νὰ ἀκολουθῇ καὶ ἐκτελῇ τὰς διαταγὰς ἡμῶν ὅλων, τοῦ Καρατάσου, Γά-
τζου καὶ λοιπῶν, οἵτινες κατὰ τὰς τότε τοῦ πολέμου ἀνάγ-
κας εἴχομεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἡμῶν, εἰς διαφόρους ἀνάγκας καὶ ὑπηρεσίας τῶν στρατοπέδων».

243. Τ σ ο ο σ η ς Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυρπολιστής. Οἱ πλοίαρχοι Ἀντ. Βῶκος καὶ Ἀ. Σπαχῆς βεβαιώνουν (Ἀθήνα, 6.6.1866), ὅτι ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατεῖες «Μὲ τὴν ναυαρχίδα τοῦ Μιαοῦλη, καὶ μὲ τὸν πλοίαρχον Λαζάρου Παναγιώτην, μὲ τὰ ὁποῖα παρευρέθη εἰς ὅλας τὰς, ἀπὸ τοῦ 1821, μέχρι τέλους τοῦ 1824, γενομένας ναυμαχίας, τῶν Πα-
τρῶν, τῆς Χίου, τῶν Σπετσῶν, τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Γέροντος καὶ λοιπὰς».

244. Τ σ ό γ λ α ς ἦ Τ ζ ώ γ λ α ς Ἰ ω. Δ ἦ μ ο ς, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πηδαλιούχος. Ὁ Ἀνδρ. Πιπίνος ἐπιβεβαιώνει (Ὑδρα, 3.3.1846) ὅ-
τι ὑπηρετήσε στὸ πυρπολικό του καὶ πιὸ συγκεκριμένα: «ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1823... ὦν μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου, ἐκπληρῶν χρέη πηδαλιούχου, ἄ-
νευ μισθοῦ, ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν Ἀγίου Ὁρους, ἔπου τὰ ἐχθρικά, ὀθωμανικά πλοῖα μᾶς ἐπερικύκλωσαν, νυκτὸς οὔσης, ἐπυρπολήσαμεν τὸ πυρπολικόν, καί,
μετὰ τῆς λέμβου μας, ἐσώθημεν μετὰ πολλοῦ κινδύνου...».²⁰

245. Τ σ ο χ α ν δ ά ρ η ς (ἦ Τ σ ο χ α ν τ ά ρ η ς) Β α σ ί-
λ ε ι ο ς, ἀπὸ τίς Σπέτσες, πηδαλιούχος. Ὁ ναύαρχος τῶν Σπετσῶν Γ. Ἀν-
δρουτζὸς πιστοποιεῖ (Σπέτσες, 15.1.1846) ὅτι «...ἐχρημάτισε πυροβολιστῆς καὶ καλαφάτης Ἀῆς τάξεως ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ πλοίου μου βρικίου ὁ Παγκρα-
τίων, εἰς τὰς ἀκολουθούσας ἐκστρατείας ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος... 1824, ὁ-
μοίως Ψαρῶν καὶ Ἀγίου Ὁρους».

246. Φ ι λ ί ν η ς (Χ α τ ζ ἦ) Μ α ν ώ λ η ς, ἀπὸ τὰ Ψαρά, πυ-
ροβολιστής. Στὴν ἐκθεσὶ τοῦ (7.5.1836) γράφει ὅτι πολέμησε, μὲ τὸ πλοῖο τοῦ αὐτάδελφου τοῦ Κων. τίνου Χατζῆ Ἀγγελῆ Φιλίνη, στίς ναυμαχίες τῆς Ἑρεσσοῦ κ.τ.λ. καὶ τῆς Κασσάνδρας, ἀπ' ὅπου ἐξαποστείλανε δύο πυρπολικά πλοῖα ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, πού βρισκόταν στὴ Χίο, ἀλλὰ ἐπέστρε-
ψαν ἄπρακτα γιατί βρῆκαν ἀντίθετους ἀνέμους. Ὑστερα μεταῤῥησαν στὴ Χίο, στὸ Ναύπλιο, στὴν Πάτρα, στὰ Τρίκερα κ.ά. Ὁ πλοίαρχος Δ. Ι. Καλάρης (28.12.1865) ἐπιβεβαιώνει τὴ συμμετοχὴ του στίς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Σμύρνης, τῆς Ἑρεσσοῦ, τοῦ Ἐξαμιλίου καὶ «ἐν τῷ προμαχώνι τῆς Κασ-

20. Ὁμοῖα περιγράφονται τὰ γεγονότα καὶ στίς περιπτώσεις 15, 85 καὶ 229.

σάνδρας, πόλεως τῆς Μακεδονίας», τῆς... Χίου, τῆς Ἱμβρου, τῶν Δαρδανελλίων κ.ά.

247. Φιλίνης Κ. Ν., ἀπὸ τῆ Σύρο (;), ναύτης Αἰς τάξεως, πυροβολιστής. Ὁ Ἀργύρης Χατζῆ Ἀγγελῆς βεβαιώνει (Σύρος, 27.4.1865) ὅτι ἦταν συμπολίτης του καὶ ὅτι ὑπῆρέτησε σὰν πυροβολιστής στὸ πλοῖο τοῦ «Ἀμερικάνα», ποὺ διεύθυνε ὁ ἴδιος καὶ στὴν ἐκστρατεία τῆς «Χασάνδρας», ἡ ὁποία ἐγίνε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1821. Τὸν Μάιο τοῦ 1821 ἐγίνε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ντιμπριζέ. Ὁ Κανάρης πιστοποιεῖ (Ἀθήνα, 19.5.1865) ὅτι ἔλαβε μέρος (μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Χατζῆ Ἀγγελῆ) στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἱμπριζέ - Ντιμπριζέ καὶ στὰ Ψαρά. «Μετὰ ταῦτα, ἐπῆγαν εἰς Κασσάνδραν, Ψαρά, Ἐρεσσον μὲ τὸν Νικολῆν Χατζηδημητράκη, ὅπου ἔκαψαν τὸ βαφέλλον» (= βατσέλλο).

248. Φουρούθιος Π. Β., ἀπὸ τῆς Σπέτσας, ὑποναύκληρος. Πῆρε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατείας. Ἔτσι: «7ον. Τὸ 1823, Αὐγουστον, εἰς τὴν κατὰ τὸ ὄρος Ἀθωνος, μὲ τὸ πλοῖον ὁ Διομήδης τοῦ Κ. Δ. Καλαφάτη», σὰν πυροβολιστής.

249. Φραγκάκης Ἀναστ. Δημήτριος, ἀπὸ τὴν Ἰῶδρα. Σὲ αἰτήσή του (Ἰῶδρα, 14.3.1846) γράφει, ὅτι ἔλαβε μέρος «Μὲ (τὸν) τότε Λάζαρον Φόνου εἰς ἐκστρατείας, πολιορκίας Χίου, Βόλου, Τρικέρων καὶ Ἀγίου Ὀρους».

250. Φραγκίσκου (Φραντζέσκου) Βασίλειος (Ἀναγνώστης), πυροβολιστής. Σὲ αἰτήσή του (Ἐρμούπολη 8.5.1865) γράφει ὅτι ἔλαβε μέρος στὶς ναυμαχίες τῶν Ψαρῶν, τῆς Χίου, τοῦ Ἀγίου Ὀρους καὶ τῆς Κρήτης, στὰ χρόνια 1823 - 1826. Σὲ «ἐνδεικτικόν» (Ἰῶδρα, 6.6.1844) βεβαιώνεται, ὅτι μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ὁ Κίμων» τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννη Βατσαζῆ, πῆρε μέρος στὶς ἐκστρατείες τοῦ Μεσολογίου, τῶν Ψαρῶν, τῆς Χίου, τοῦ Ἀγίου Ὀρους, τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Γέροντα, στὸ διάστημα 1823 - 1826.

251. Φραγκονικολῆς Ν., ἀπὸ τὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου, ναύτης. Οἱ πλοίαρχοι Δημήτριος Χατζῆ Ἰ. Κοντζιάς, Γ. Μυτάρης καὶ Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης βεβαιώνουν (Ἐρμούπολη, 9.6.1865) ὅτι πολέμησε, μὲ τὸ βρίκι «Μινέρβα», σὰν πυροβολιστής, στὰ χρόνια 1821 - 1822 «...εἰς τὰς τότε γενομένας ἐκστρατείας περὶ τὴν Σάμιον, Κασσάνδραν, Πάτρας, Χίον καὶ Ἐρεσσόν...».

252. Φράγκου Χατζῆ Δημητρίου Ν., ἀπὸ τὴν Ἰῶδρα, πυροβολιστής. Οἱ διοικητὲς πυρπολικῶν Ἀ. Σπαχῆς καὶ Ἀπ. Θ. Βώκος πιστοποιοῦν (Ἀθήνα, 3.9.1865) ὅτι, στὰ χρόνια 1821 - 1825, ἔλαβε μέρος μὲ τὸ πολεμικὸ πλοῖο (γαλιώτα) τοῦ Λάζαρου Πιγότση καὶ τοῦ Ἰωάννου Δοκοῦ καὶ μὲ τὸ θρίκι τοῦ Τουμπάζη, στὶς ἐκστρατείες τῆς Ἐρεσσοῦ, τῆς

Χίου, τῶν Π. Πατρῶν, τῶν Σπετσῶν, τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῶν Ψαρῶν, τῆς Σάμου καὶ τοῦ Γέροντα.

253. Φώκας Ν. Παντελής, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, ὑποπλοίαρχος Ἀγρ. τάξεως. Ὁ πλοίαρχος Σταμάτης Φώκας βεβαιώνει (Ὑδρα, 13.4.1835), ὅτι, μὲ τὸ πλοῖο «ὁ Θεμιστοκλῆς», στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 21.5.1821 μέχρι τὴν 5.10.1827, πῆρε μέρος στὶς ἐκστρατεῖες τῆς Ἑρεσσοῦ, τῆς Σάμου, τῶν Πατρῶν, τῶν Ψαρῶν, τῶν Σπετσῶν, τῶν Τρικέρων, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Ἀθῶνα, τῆς Σκιάθου, στὴν πτώση τῶν Ψαρῶν, τῆς Σάμου, τῆς Κῶ, τῆς Κρήτης κ.ἀ.

254. Χατζηαγγελής Ἀργύριος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος καὶ πλοίαρχος. Ἐλαβε μέρος, μὲ τὸ ιδιόκτητο πλοῖο τοῦ πατέρα του «Ἀμερικάννα», μεταξὺ ἄλλων: «Εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν Χασάνδρας, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (=1821), ὡς ὑποπλοίαρχος. Εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν Ἀγίου Ὁρους τὸ 1822, ὡς πλοίαρχος».

255. Χατζηκυριάκος Νικόλαος, ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὑποπλοίαρχος (;). Ὁ πλοίαρχος Δημήτριος Ἰωάννου Κοντζιάς πιστοποιεῖ (7.10.1845) ὅτι ἦταν ὑποπλοίαρχος στὸ ιδιόκτητο πλοῖο τοῦ Κοντζιά, στὸ ὅριον «ἡ Μινέρδα» καὶ ὅτι πῆρε μέρος σὲ πολλὰς ἐκστρατεῖες «...καθὼς εἰς τὴν Ἀγρ. τῆς Κασσάνδρας, κατὰ τὸ 1822».

256. Χιώτης Πέτρος Ἰωάννης, ἀπὸ τὴν Ὑδρα, πυροβολιστής. Οἱ ναύκληροι Γ. Α. Θεοχάρης (πλοίαρχος Βαρ. τάξεως), Γκίκας καὶ Μανιάτης βεβαιώνουν (Ὑδρα, 27.6.1844) ὅτι ὑπηρέτησε μὲ τὸ πλοῖο «Ἀγαμέμνων» τοῦ Δημητρίου Τσαμαδοῦ καὶ ὅτι ἔγινε «...κατὰ τὸ ἔτος 1823 ...15 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ναυμαχία ὑπὸ κάτω τοῦ ὄρους Ἀθῶνος (καὶ) νίκη τοῦ ἡμετέρου στόλου κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ».

257. Χιώτης Ἀνδρέου Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τὰ Ψαρά ἢ ἀπὸ τὴ Σύρο, ναύτης Ἀγρ. τάξεως. Οἱ πλοίαρχοι Γ. Βαλέντης, Μικὲς Δ. Φιλίνης καὶ Ἀνδρ. Χατζῆ Ἀγγελῆς πιστοποιοῦν (Σύρος, 8.7.1865) ὅτι ἔλαβε μέρος καὶ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ τοῦ Μεσολογγίου μὲ τὸν Γεώργιο Βαλέντη, ὁ ὅποιος ἦταν πλοίαρχος στὸ πλοῖο τοῦ Γεωργίου Χ. Μικέ.

258. Χότζας ἢ Χόντζας Ἰω. Ἀνδρέας ἢ Ἀδριανός, ἀπὸ τίς Σπέτσες, ὑποναύκληρος Ἀγρ. τάξεως. Ὁ πλοίαρχος τοῦ πολεμικοῦ πλοίου «ὁ Ἡρακλῆς» Ἰωάννης Χριστ. Κούτζης, βεβαιώνει ὅτι διατέλεσε ὑποπλοίαρχος στὸ πλοῖο τοῦτο καὶ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823 συμμετεῖχε στὶς ἐκστρατεῖες ἐναντίον τῆς Καρύστου καὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

259. Χούλης Κωνσταντής, ἀπὸ τὴ Σύρο, ὑποναύκληρος. Οἱ Δημήτριος Ἰω. Κοντζιάς, Ἀποστόλης Γ. Ἀποστόλης καὶ Γ. Βαλέντης βεβαιώνουν (Σύρος, 1.9.1865) ὅτι μετεῖχε σὲ διάφορες ναυμαχίες, ὅπως τῆς «Χασσάνδρας», τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Χίου, τῆς Τενέδου κ.ἀ.

260. Ψάθης (Ντέντες) Ίω. Δημ., από την Ύδρα, πυροβολιστής πυροβολικού. Ο πλοίαρχος Ἀνδρέας Κοσμά Μανακλής, διοικητής σὲ πολεμικὸ βρῖκι, θεβαιώνει (Σύρα, 20.9.1845), ὅτι ἦταν πηδαλιούχος στὶς ἐκστρατεῖες τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τοῦ Γέροντα (29.8.1824) ... στὸν χαλασιὸ τῶν Ψαρῶν κ.ά.

261. Ψαρούδας Δ. Γκιγκας, ἀπὸ τὴν Ύδρα. Οἱ Α. Σπαχῆς καὶ Ἀντ. Θ. Βώκου πιστοποιοῦν ὅτι, στὰ χρόνια 1821 - 1823, ὑπηρέτησε στὸ πολεμικὸ πλοῖο τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννη Δοκοῦ, στὶς ἐκστρατεῖες τῆς Ἑρεσσοῦ, τῆς Σάμου, τῶν Π. Πατρῶν, τῶν Σπετσῶν... καὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

III. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου, ποὺ δημοσιεύθηκε πρὸ πᾶνω, προκύπτουν ὀρισμένα ἀξιόλογα συμπεράσματα καὶ προσφέρεται ὕλικὸ γιὰ μερικές, συγκεκριμένες παρατηρήσεις, ποὺ ἀκολουθοῦν:

1. Ἡ καταγωγή τούτων²¹. Ἀπὸ τοὺς ναυτικούς τόπους κατὰγονταν, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν σχετικῶν φακέλων:

Α. Ἀπὸ τὰ Ψαρά, 94 ἀγωνιστές, γιὰ τοὺς 3 ὅμως ὑπάρχει ἀμφισβήτηση. Πρὸ συγκεκριμένα ἦσαν ἀπὸ τὰ Ψαρά οἱ ἑξῆς: 1, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 22, 23, 30, 35, 36, 37, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 61, 68, 69, 70, 71 (;), 72, 74, 76 (;), 80, 81, 86, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 124, 125, 130, 133, 139, 143, 145, 147, 148, 149, 152, 155, 158, 159, 160, 162, 180, 181, 187, 194, 196, 197, 198, 199, 207, 211, 212, 225, 226, 231, 234, 238, 241, 246, 254, 255 καὶ 257 (;).

Β. Ἀπὸ τὴς Σπέτσες 64 ναυτικοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 2 εἶναι ἀμφισβητούμενοι: 2, 20 (;), 24, 31, 32, 33, 45, 54, 56, 57, 65, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 87, 89, 99, 102, 112, 114, 120, 127, 129, 131 (ἦταν κάτοικὸς τους, καταγόταν ὅμως ἀπ' ἄλλου), 132, 135, 136, 137, 140, 141, 144, 146, 153, 154, 156, 157, 163, 167, 171, 175, 176, 182, 184, 188, 189, 193, 200, 210, 214, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 228, 232, 240, 245, 248, 258.

21. Γιὰ τὴν ἐπαλήθευσή τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τῶν ἀγωνιστῶν χρησιμοποίησα καὶ τὸ πρὸ πᾶνω βιβλίο τοῦ Ι. Α. Λαζαρόπουλου καὶ σὲ λίγες περιπτώσεις ἀναπλήρωσα τὴν ἑλλειψή τῆς σχετικῆς ἐνδείξεως, μὲ προσθήκη τῆς σὲ παρενθέσεις (). Ἀκόμα, χρῆσιμο μοῦ στάθηκε καὶ τὸ ἀξιόλογο, νεώτερο, βιβλίο τοῦ Τρύφ. Π. Κωνσταντινίδου, Καράβια, καπεταναῖοι καὶ συντροφοναῦται, 1800 - 1830. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἀγῶνος, Ἀθῆναι 1954.

Γ. Ἀπὸ τ ἡ ν "Γ δ ρ α 53, ἕνας ὅμως ἴσως νὰ μὴ καταγόταν ἀπ' αὐτὸ τὸ νησί: 3, 15, 17, 21, 26, 27, 29, 34, 39, 41, 42, 66, 67, 75, 85, 93, 101, 119, 128, 134, 150, 161, 165, 168, 169, 170, 172, 177, 178, 185, 190, 192, 203, 204, 205, 206, 209, 216, 217, 222, 229, 230, 235 (:), 237, 239, 243, 244, 249, 252, 253, 256, 260 καὶ 261.

Δ. Ἀπὸ τ ἡ Σ κ ό π ε λ ο 9, ποὺ ἔγιναν τελευταῖα²² γνωστοί: 47, 48, 58, 59, 63, 96, 110, 201 (ἀπὸ τῇ Γλώσσα) καὶ 242.

Ε. Ἀπὸ τ ἡ Σ ύ ρ ο 10, ἀμφιβάλλω ὅμως γιὰ δύο: 25, 44, 64, 151, 164 (ἀπὸ τὴν Ἑρμούπολη), 202, 247 (:), 251 (ἀπὸ τὴν Ἑρμούπολη), 257 (:), καὶ 259.

ΣΤ. Ἀπὸ τ ἡ Σ κ ι ά θ ο 4, ποὺ τοὺς ξέραμε²³ κιόλας: 5, 104, 138 καὶ 233.

Ζ. Ἀπὸ τ ἡ Χ ί ο 3, δηλαδὴ οἱ: 73, 195 καὶ 215.

Η. Ἀπὸ τ ἡ ν "Α ν δ ρ ο 3: 142 (ἀπὸ τὴν Ἀποικία), 166 καὶ 238.

Θ. Ἀπὸ ἕνας ναυτικὸς καταγόταν ἀπὸ τὴν Εὐβοία (7), τῇ Θεσσαλονίγῃ (213), τὴν Κύθνο (4), τὰ Μοσχονήσια (62), τῇ Μυτιλήνῃ (186), τὸν Πλάτανο Κυνουρίας (43), τὸν Πόρο (28) καὶ τῇ Σάμῳ (44), ἐνῶ γιὰ 12 ναυτικούς δὲν ἀναγράφονται οἱ ἰδιαιτέρες πατρίδες τους.

2. Τὰ ἀ ξ ι ώ μ α τ ἄ τ ο υ ς: Στὰ στοιχεῖα, ποὺ δημοσιεύτηκαν συμπεριλαμβανεται καὶ ὁ βαθμὸς ἡ ἢ ιδιότητα, ποὺ εἶχαν, καὶ ἡ ἐργασία, ποὺ πρόσφεραν. Συχνά, ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τοῦ βαθμοῦ, ποὺ τοὺς ἀναγνωρίστηκε τελικὰ ἀπὸ τὴν ἀριόδια ἐπιτροπὴ καὶ ὧν μνημονεύονται στίς αἰτήσεις - ἐκθέσεις ἢ σὲ πιστοποιητικά - ἐνδεικτικά, ποὺ διασώθηκαν στὸ σχετικὸ φάκελο. Γι' αὐτὸ ἔβαλα στὴν ἀρχὴ τοῦ κάθε καταλογογραφούμενου, ὅτι γράφεται: στὸ ἐσώφυλλο τοῦ φακέλου (σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς ἐπιτροπῆς) καὶ καταχώρισα καὶ ὅσα (σύμφωνα ἢ διαφορετικὰ) γράφονται στὰ ἄλλα ἔγγραφα. Σὲ λίγες περιπτώσεις συμπλήρωσα τὸ κενό, ποὺ ὑπῆρχε, ὅταν τοῦτο ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ χωρὶς κίνδυνο λάθους.

Στὸ τέλος δημοσιεύω πίνακα τῶν ναυάρχων - πλοίαρχων καὶ πλοιοκτητῶν, μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι πολλὲς φορὲς δὲν καταλαβαίνομε (ἀπὸ ὅσα γράφονται στὸ κείμενο), ἀν πρόκειται γιὰ πλοίαρχο ἢ πλοιοκτήτη, γι' αὐτὸ καὶ τοὺς συμπεριέλαβα ὅλους στὸν ἴδιο κατάλογο. Ἀλλωστε, καὶ στὴν πραγματικότητα, οἱ δύο ιδιότητες συνέπιπταν στίς περισσότερες φορὲς, στὸ ἴδιο πρόσωπο.

Ἀκόμα, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι συχνὰ οἱ ναύκληροι συνταυτίζονται μὲ τοὺς πλοίαρχους ἢ ὑποπλοίαρχους καὶ ὅτι πολλοὶ ἀγωνιστὲς παρουσιάζονται

²² καὶ ²³. Βλ. τίς μελέτες τοῦ "Ι ω. Ψ ρ α γ κ ο ύ λ α, ποὺ ἀναφέρονται πρὸς πᾶν, στὴν 7η σημείωση.

με διαφορετικούς βαθμούς ἢ ἐκτελοῦσαν πολλές ὑπηρεσίες, ἀνάλογα με τὴν προϋπηρεσία τους ἢ τὶς προσωρινὰς ἢ μόνιμες ἀνάγκες τῶν πλοίων²⁴.

Πιὸ συγκεκριμένα, ἔχομε τὶς ἐξῆς πληροφορίες, κατὰ κατηγορίες:

Α. Ὑποπλοίαρχοι ἦσαν οἱ: 11, 19, 38, 40, 50, 51, 55, 63, 66, 72, 92, 99, 106, 111, 116, 124, 127, 147, 149, 152, 160, 167, 178, 191, 197, 218, 220, 230, 234, 236, 253, 254, 255 (;) δηλαδὴ 33, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ἀμφισβητήσιμος.

Β. Ναύκληροι ἦσαν οἱ: 4, 5, 10, 12, 17, 19, 20, 22, 24, 27, 36, 41, 42, 45, 63, 70, 76, 99, 105, 115, 117, 124, 141, 143, 147, 157, 159, 176, 187, 211, 214, 224, 233 καὶ 242, συνολικὰ 34.

Γ. Ὑπονάυκληροι ἦσαν οἱ: 24, 29, 30, 47, 61, 75, 101, 110, 121, 133, 137, 151, 171, 180, 207, 208, 215, 219, 228, 248, 258, καὶ 259, δηλαδὴ 22.

Δ. Πηδάλιοῦχοι ἦσαν οἱ: 15, 21, 26, 34, 67, 69, 77, 85, 86, 102, 134, 138, 169, 174, 177, 189, 195, 213, 221, 237, 239, 240, 244 καὶ 245, συνολικὰ 24.

Ε. Ναυτεῖς (συνήθως Ληξ τάξεως) ἦσαν οἱ: 3, 16, 18, 22, 28, 32, 33, 49, 53, 58, 68, 77, 88, 93, 94, 95, 97, 100, 103, 109, 123, 128, 130, 139, 145, 148, 150, 166, 168, 175, 181, 192, 193, 196, 199, 204, 212, 216, 222, 223, 226, 231, 238, 241, 251 καὶ 257, δηλαδὴ 46.

ΣΤ. Πυροβολιστὲς ἦσαν οἱ: 2, 8, 9, 20, 27, 39, 44, 45, 56, 57, 59, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 119, 120, 126, 129, 131, 132, 134, 136, 140, 143, 144, 146, 153, 154, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 170, 182, 184, 185, 188, 198, 201, 202, 203, 205, 209, 210, 227, 228, 232, 246, 247, 250, 252, 256 καὶ 260, συνολικὰ 64.

Ζ. Πυροπολιστὲς ἦσαν οἱ: 26, 62, 128, 142, 155, 172, 194, 200 καὶ 243, δηλαδὴ 9.

Η. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἦσαν, 2 γραμματεῖς πυρπολικοῦ (96 καὶ 215), 3 φροντιστὲς (60, 158 (;) καὶ 186) καὶ ἀπὸ 1 ἦταν λοστρόμος (235), καλαφάτης (245), ὑποκελευστής (14), ξυλοουργός (206), τροφодότης (158) καὶ μάγειρας (1), ἐνῶ γὰρ 7 δὲν μνημονεύεται ὁ βαθμὸς ἢ τὸ εἶδος τῆς ὑπηρεσίας τους, δηλαδὴ γὰρ τοὺς 25, 107, 112, 190, 217, 249 καὶ 261.

Θ. Πλοίαρχοι — ναύαρχοι — ἰδιοκτῆτες: Ἀπὸ τῆ μελέτῃ τοῦ κατάλογου προκύπτει ὅτι οἱ πιὸ κάτω πλοίαρχοι -

24. Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα καὶ γιὰ τὶς ἀρμοδιότητες, τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ κάθε ναυτικοῦ βλ. τὶς προαναφερμένες μελέτες τῶν Ι. Λαζαροπούλου (σημείωση 5η) καὶ Τρ. Π. Κωνσταντινίδου (σημείωση 21).

ναύαρχοι - ιδιοκτήτες έλαβαν μέρος στis ναυμαχίες²⁵. Σε μερικές όμως περιπτώσεις άπλως θεδαιώνουν όσα γνωρίζουν για τη δράση των καταλόγραφούμενων, χωρίς τούτο να άποδεικνύει ότι συμμετείχαν άπαραίτητα στα συγκεκριμένα πολεμικά γεγονότα της Χαλκιδικής. Δέν μνημονεύονται έδώ, όσοι περιέχονται μονάχα στον πιό πάνω κατάλογο, γιατί βρίσκονται άπ' εκεί, χωρίς κόπο.

Άθροινός (Άθρινός) Κοσμάς, 42.

Άμουργιανός Ιωάννης (υποπλοίαρχος), 227.

Άνδρουτζος (Άνδρουτσος) Άναστάσιος, 43, 137 (πλοίο «Παγκρατίων»), 221 (1823).

Άνδρουτσος Γεώργιος (ναύαρχος), 54, 83, 146 (Αύγουστος και Σεπτέμβριος 1823), 245 (1824).

Άνδρουτσος Κυριάκος, 83, 221 (1823).

Άποστόλης Ν. Άνδρέας, 55.

Άποστόλης Γ. Άποστόλης (πλοίαρχος και ναύαρχος), 23, 30, 49, 69, 86, 90, 92, 115, 152, 164, 181, 199, 225, 251, 259.

Άποστόλης Ιωάννης, 16.

Άποστόλης Νικόλαος (πλοίαρχος και ναύαρχος) 30, 47, 58, 160, 199. Βάθρος (;) υποπλοίαρχος, 38.

Βαλέντης Γ., 257, 259.

Βατικιώτης Γ., 165.

Βατσαξής Ιω. (πλοίο «Κίμων»), 250.

Βουρέκας Άναγνώστης, 52.

Βώκος ή Βόκος — Βόκος ή Βώκου ή Βόκου), Άντώνιος, 191, 243, 261.

Βώκος Θ. Άποστόλης, 252.

Βώκος Άντ. Δημήτριος, 17.

Βώκος Θ. Δημήτριος, 29, 41, 120, 161, 185, 190 (1821).

Γιάνναρης Γεώργιος, 92, 164, 199.

Γιάνναρης Νικόλαος, 10, 35, 74, 109, 122, 133, 145, 164.

Γιαννίτζης (ή Γιαννίτσης) Άνδρέας, 30, 44, 123, 148, 152, 162, 215.

Γιουζέπης Βασίλειος, 214.

Γκίκουρας ή Γκίκουρης Γκίκας (πλοίο «Θεμιστοκλής»), 75, 172, 178, 209, 222.

Γκιώνης Θεόδωρος, 134, 217.

25. Οι περισσότεροι καταλογογραφούμενοι πλοίαρχοι - πλοιοκτήτες άναφέρονται και στον κατάλογο και στα μητρώα, που δημοσίεψε ο Ιω. Λαζαρόπουλος στο πιό πάνω βιβλίο του (βλ. σελ. 45 - 48, 351 - 360 και 453 - 506, όπως και το έβρεττήριο, στis σελίδες 510 - 532), μερικοί όμως δέν αναγράφονται, ούτε στο βιβλίο του Τ ρ ύ φ. II. Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ί δ ο υ (βλ. στο έβρεττήριο όνομάτων, σελ. 572 - 587).

- Γουδῆς Νικόλαος, 188.
 Γουδῆς Πέτρος, 135.
 Δεστίνης Γεώργιος, 46.
 Δημητρίου Ζαχαρίας, 49.
 Διαδάκης Δημήτριος (ύποπλοίαρχος πλοίου «Ἅγιος Νικόλαος»), 92.
 Διασάκης Κ. Γ., 49, 51 καὶ 225.
 Δοκὸς Ἰωάννης, 252, 261.
 Δομεστίνης Ἀναγνώστης, 151.
 Ἐγγλέζος Ἀν. Κων) νος, 58.
 Ζάκας Δ. Ἰωάννης, 93, 183, 216.
 Ζάκας Νικόλαος, 191.
 Ζομπᾶς Κ. («ἄρχηγος»), 96.
 Θερμισιώτης Ἡλίας (πλοῖο «Ἀχιλλεύς»), 43, 84, 89, 171, 189, 218 (1823), 219 (1823), 220 (1823).
 Ἰωάννου Νικόλαος, 58.
 Καβέλιας Ν. Δ. 151.
 Καβελὸς Γ. (ναύκληρος), 205.
 Καλάρης Δημήτριος, 194, 246.
 Καλάρης Ἰωάννης, 12, 149.
 Καλαφάτης Γ., 36.
 Καλαφάτης Δημ. (πλοῖο «Διομήδης»), 57.
 Καλαφάτης Παντελῆς, 188 (1823), 224.
 Καλαφάτης Χ., 129.
 Καλέργης Νικόλαος, 73.
 Καλημέρης Ἀναγνώστης, 64, 72, 152.
 Καλημέρης Δημήτριος, 64, 71.
 Καμπούρης Γεώργιος, 58.
 Κανάρης Κων) νος (ναύαρχος), 22, 30, 59, 123, 143, 147, 152, 174, 196, 202, 238, 247.
 Καρακωνσταντῆς Νικόλαος 18, 51, 53, 61, 76, 92 (πλοῖο «ὁ Ξενοφών»), 98, 162.
 Κιράλης Θ. Γ., 159.
 Κιρκιγγελῆς Δημήτριος, 210.
 Κατζίκογιάννης Μανόλης, 96, 242.
 Κεφάλας Ἀ., 18, 76, 92, 98, 164, 225 (Σεπτέμβριος 1821).
 Κλήσας (Κλήσας) Γεώργιος, 33.
 Καλομανιάτης Γκίκας, 15, 85, 113 (1823) καὶ 229.
 Κοντζιάς Χ. Ἰω. Δημήτριος, 11, 19, 86, 88 (:), 106, 121, 151, 166, 195, 199, 211, 236, 251, 255, 259.
 Κοντζιάς Νικόλαος, 124.

- Κοντός Ἀναγνώστης, 8, 16, 116 (1823).
 Κοσμᾶ Γκίκας, 217.
 Κοτζιάς Γ. Χ. Κωνσταντῖνος, 108.
 Κοτζιάς Χατζῆ Δημήτρη Νικολῆς, 158.
 Κούτζης ἢ Κούτσης Γ. Δημήτριος, 135 (1823).
 Κούτζης ἢ Κούτσης Χριστοφ. Δημήτριος, 65, 135, 228 (Μάιος 1823, πολάκα «Ἡρακλῆς»).
 Κούτζης Χριστ. Δημήτριος, 157.
 Κούτζης Γ. Ἰωάννης, 153, 176 (πλοῖο «Θεμιστοκλῆς»).
 Κούτζης ἢ Κούτσης Χριστ. Ἰωάννης 3, 45, 112, 154, 228 (Μάιος 1823 πλοῖο «Ἡρακλῆς»), 258 (Αὐγουστος 1823).
 Κούτζης Γ. Νικόλαος, 170, 200.
 Κριεζῆς Ἀλέξανδρος («μοίραρχος»), 110.
 Κριεμάδης Γ. Δ., 183, 216.
 Κουτζοῦκος ἢ Κουτσοῦκος Ἰω. Ἀνδρέας (Δομεστίνη), 68, 187.
 Κουτζοῦκος Δ., 35.
 Κουτσοῦκος Γεώργιος, 7, 91, 118 (1823).
 Κουτρομπῆς Λάζαρος, 210.
 Κόχραν (πλοίαρχος βρικίου), 130.
 Κυπαρίσσης Γ. Ν., 25.
 Κυριακός ἢ Κυριακοῦ Γ. Ἀναγνώστης (βρίκι «Τιμολέων»), 32, 131 (1823), 156, 167, 188 (1823), 210 (1823), 223 (Αὐγουστος 1823).
 Κυριακός ἢ Κυριακοῦ Νικ. Κων. 125, 231 (Σεπτέμβριος 1821).
 Κυριακοῦ Ἀναγνώστης (πλοῖο «Ἀχιλλεύς»), 43.
 Λαζάρου Δ. Θεόδωρος, 127, 218.
 Λαζάρου Δ. Νικόλαος (ναύαρχος), 56.
 Λαζάρου Παναγιώτης, 243.
 Λαλεχός Λ. Ἰωάννης, 39, 168.
 Λεμπέσης Ἀνάργυρος (πλοῖο «Ἀχιλλεύς»), 43.
 Λένος Δημ., 234.
 Μάκρας Ἰωάννης, 92, 133, 197.
 Μανακλῆς Κοσμᾶ Ἀνδρέας, 169, 260.
 Μανιάτης Γκίκας (πλοῖο «Τηλέμαχος»), 66.
 Μαρούκης Δημήτριος, 152.
 Μηλατῆς Μ. Ι., 152.
 Μιαούλης Ἀνδρέας (ναύαρχος), 28, 58, 205, 217, 237, 243.
 Μιαούλης Ἀν. Ἀντώνιος, 34.
 Μουλᾶς Θ., 214.
 Μουσίου Λάζαρος, 38, 77, 79, 126, 208 (1822), 240 (1823).
 Μπότσης Γκίκα Θεοδόσης (πλοῖο «ὁ Διομήδης»), 114, 214.

- Μπουμπουλίνα (πλοίο «Ἀγαμέμνων»), 200 (1823).
 Μπούρας Ἰωάννης (πλοίο «Κλεόδουλος»), 5.
 Μυτάρας Γ., 25, 49, 194, 226 (ὑποπλοίαρχος), 231, 251.
 Νέγκας Γεώργιος, 191.
 Νικέδημος Κων)νος (ναύαρχος), 37, 69, 81, 90, 117, 118, 149, 155.
 198, 213, 236, 241.
 Νικολάου Ἀργύριος ἢ Ἀνάργυρος (πλοίο «Ὁ Λεωνίδα»), 6, 59, 135 (1823).
 Νικολάρας Γεώργιος, 8.
 Ὀρλώφ Ν. Βασίλειος, 140 (1823).
 Ὀρλώφ Δημήτριος, 157.
 Ὀρλώφ Δ. Νικόλαος (πλοίο «Γκράν Ἀλεάντζα»), 24, 40, 82, 132, 144,
 193 (Μάιος 1823).
 Πάνου Γεώργιος, 189, 200, 210.
 Παπανικολῆς Δημ., 44, 152, 194, 197, 215.
 Πατζολίνος Χατζῆ Δημητράκη Γεώργιος, 174.
 Πινότσης Λάζαρος, 252.
 Πιπίνος («Πιπῆνος») Ἀνδρέας, 15, 85, 217, 229, 244 (1823).
 Ραφαήλ Ἀντώνιος, 101.
 Ραφαήλ Ἐλευθέριος, 217.
 Ρομπότζης Ἀναστάσιος, 128 (1828).
 Ρομπότσης Ἀντώνιος, 217.
 Σάντος Ἀνδριανός, 214.
 Σάντος Θεόδωρος, 140, (1823).
 Σάντος Ἰωάννης, 182 (1823), 214 (1823).
 Σαρρῆς Γεώργιος, 50.
 Σαχίνης Γεώργιος, 17.
 Σαχτούρης Γ., 21, 26, 27, 217, 239.
 Σκανδάλης Γεώργιος, 81, 190, 225, 226, 231.
 Σκανδάλης Ἰωάννης, 1, 25, 225 (1821).
 Σκλιῆς Ν. Δημήτριος, 20, 43, 189, 200.
 Σκούρτης Κυριάκος, 101, 217.
 Σπαχῆς Ἀ., 243, 252, 261.
 Σπύρου Παντελῆς, 99.
 Στεμτσιώτης Ἀργύρης, 57, 120, 129, 136, 224 (1823), 230 (Αὔγου-
 στος 1823).
 Σύρμας Δ. Ν., 31.
 Τζιανάκος Σταμάτης, 233.
 Τζότσης Ἀναγνώστης, 236.
 Τζούπας Ἀποστόλης, 87.

- Τουμπάζης Έρμανουήλ, 172.
 Τουμπάζης Ιάκωβος, 209 (1822;), 252.
 Τσαμαδός Αναστάσιος (πλοίο «Αγαμέμνων»), 150, 204, 256 (15.9.1823).
 Τσάπελας («Τζάμπηλης») Δημήτριος, 67, 190, 192, 203.
 Τσάπελας Ιωάννης, 27.
 Τσούπας ή Τζούπης -ας Γκίκας (πλοίο «Ο κόντε Μπένιξι»), 135 (1823), 184, 214.
 Τσούπας Γ. Παντελής, 210.
 Φιλίνης (Κων/νος Χατζηαγγελής), 9, 92, 94, 95, 196, 246.
 Φιλίνης Δ. Μικέ, 257.
 Φώκας ή Φωκᾶς Σταυμάτης (πλοίο «Θεμιστοκλής»), 191, 235, 253.
 Φώκος Λάζαρος, 216, 249.
 Χατζηαγγελής Ανδρέας, 257.
 Χατζηαγγελής Αργύριος, 211, 254.
 Χατζηαγγελής Κων/νος (Φιλίνη), 9, 52, 62, 86, 151, 158, 211 (1821), 246, 247.
 Χατζηαλεξανδρής Ιωάννης (πλοίο «Αλέξανδρος»), 23, 60, 100, 215.
 Χατζηαλεξανδρής Νικόλαος, 23.
 Χατζηανδρέου Γεώργιος (πλοίο «Αλέξανδρος»), 2, 163.
 Χατζηδημητράκης Νικολής, 247.
 Χατζή Μικέ Γεώργιος, 94, 33, 207 (πλοίο «Λεωνίδα», 1822), 212, 257.
 Χατζής Ι. Αργύρης, 8.
 Χιωτάκηδες, 242.
 Η. Α γ ω ν ι σ τ έ ς τ ῆ ς ξ η ρ ᾶ ς, π ο ὗ ἀ ν α φ έ ρ ο ν -
 τ α ι σ τ ὸ ν κ α τ ᾶ λ ο γ ο
 Στὸ κείμενο τοῦ κατάλογου ἀναφέρονται ὅμως καὶ ὀρισμένοι ὀπλαρχη-
 γοί, πού βεβαιώνουν γιὰ τὴ δράση ναυτικῶν (κυρίως ἀπὸ τὴ Σκόπελο καὶ τὴ
 Σκιάθο), πού πολέμησαν καὶ στὴ θάλασσα, ὅπως, ἄλλωστε, εἶχαν πράξει, καί,
 μάλιστα, ἐπανειλημμένα, καὶ οἱ ἴδιοι.
 Συγκεκριμένα, μνημονεύονται οἱ ἐξῆς: Βελέντζας Ἰω. (140 καὶ 201),
 Γάτσος (63 καὶ 242), Δουμπιώτης Κ. (5, 63 καὶ 201), Δρίζογλος Κ. (140),
 Ἰδερήτης, χαρταφύλαξ (5), Καρατασαῖοι (5, 63, 104, 140, 233 καὶ 242),
 Καρπούζης Ἰω., λοχαγός (242), Κωλέττης Ἰω. (98), Λιακόπουλος (63),
 Μπίνος Κ., ταγματάρχης (242), Νικολάου Διαμαντῆς (5, 58, 63, 96 καὶ
 104), Ρήγας ὁ Λήμνιος (173), Στεργίου Ἀγγελῆς, λοχαγός (242) καὶ Χι-
 μευτός Σ. Α. (140 καὶ 242).

3. Ὀνομασίες τῶν πλοίων

Τὰ πλοῖα, ποὺ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο ὅτι ἔλαβαν μέρος στὶς ναυμαχίες ἦσαν τὰ ἑξῆς, μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι μερικὰ ἄλλαξαν συχνὰ ὀνομασίες (π.χ. βλ. τὸ 58), γιὰτὶ γίνονταν ἐπιδιορθώσεις ἢ ἄλλαζε ὁ ἰδιοκτήτης ἢ ὁ καπετάνιος, ἐνῶ εἶναι πολὺ πιθανὸ δύο ἢ περισσότερες ὁμοίες ὀνομασίες νὰ ἀφοροῦν στὸ ἴδιο πλοῖο²⁶:

Ἀγαμέμνων (ἰδιοκτησία Μπουμπουλίνας), 200 (1823).

Ἀγαμέμνων (πλοίαρχος Τσαμαδός), 256 (15.9.1823).

Ἀγιοι/Τεσσαράκοντα, 58.

Ἀγιος Νικόλαος (πλοίαρχος ὁ Δημ. Διαβάκης), 92.

Ἀθηνᾶ (βρίκι τοῦ Ἰω. Τσάπελα), 27.

Ἀθηνᾶ, 151, 239.

Ἀλέξανδρος (πλοίαρχος ὁ Ἀνδρέας Κ. Μανакλῆς), 169.

Ἀλέξανδρος (Ἰω. Χατζηαλεξάνδρου), 23, 60, 100.

Ἀλέξανδρος (Γ. Χατζηανδρέου), 2.

Ἀλκιβιάδης (πρώην «Ἀγιοι Τεσσαράκοντα»), 58.

Ἀμερικάνα (Κων) νου Χατζηαγγελῆ), 62, 211 (1821), 247 (Σεπτέμβριος 1821), 254 (1821 - 1822).

Ἄρης (Ἀνδρέα Μιαούλη), 205 (1823), 237.

Ἀριστείδης (πρώην «Ἀγιοι Τεσσαράκοντα»), 58.

Ἀρτεμισία (πλοίαρχος ὁ Ζαχ. Δ. Γιαλῆς), 63.

Ἀσπασία, 227.

Ἀστραπή, 165.

Ἀχιλλεὺς (Ἠλ. Θερμισιώτη), 43, 89, 171, 189 (1823), 218 (1823), 219 (1823), 220 (1823).

Ἀχιλλεὺς (πλοίαρχος Θ. Λαζάρου), 127.

Γκράν («Γράν») Ἀλεάντζα (Νικ. Δ. Ὀρλώφ), 24, 40, 132, 193, (Μάιος 1823).

Δημοσθένης (τοῦ Νικολῆ Χ. Δημ. Κοτζιᾶ), 158.

Διομήδης (Θ. Γ. Μπότση), 114 (1823).

Διομήδης (Παναγιώτη καὶ Ἀργύρη Στεμνιτζιώτη καὶ Δημ. Καλαφάτη), 57, 129, 136 (1823), 141 (1823), 230 (Αὐγустος 1823), 248 (Αὐγустος 1823).

«Ἐλσων» (τοῦ Παπανικολῆ), βλ. «Νέλσων».

Ἐλσων (τοῦ Παπανικολῆ), 50.

Ἐπαμεινώνδας (βρίκι), 46, 120 (1823).

26. Κατάλογους πλοίων καὶ ἄλλα στοιχεῖα βλ. στοῦ Ἰω. Λαζαρόπουλου, ὅπου πρὸ πάντων (καὶ ἰδιαίτερα στὶς σελίδες 14 - 18, 434, 435 - 440). Σχετικές ἀναφορὲς κάμνει καὶ ὁ Τ. ρ. Π. Κωνσταντίνιδης (βλ. β.π.π.).

- Εὐαγγελίστρια, 242.
- Ἡρακλῆς (πολλάκι τῶν Δημητρίου καὶ Ἰωάννου Χρ. Κούτση), 45, 78, 102, 112, 135, 154, 175, 228 (Μάης 1823), 258 (Αὐγούστος 1823).
- Ἡρακλῆς (Ἄνδρ. Χ. Ἐμμ. Γιαννίτζη), 148.
- Θεμιστοκλῆς (Γ. Γκίκουρα), 75, 172, 178, 209.
- Θεμιστοκλῆς (πλοίαρχοι Α. Ράφτης καὶ Κ. Σκούρτης), 101.
- Θεμιστοκλῆς (πλοίαρχος Σ. Φώκας), 235, 253.
- Θεμιστοκλῆς (γάβε), 172, 222 (1823).
- Θεμιστοκλῆς (Ἰω. Γ. Κούτζη), 153, 176, (1823).
- Θεμιστοκλῆς (Δημ. Ἀν. Καλημέρη), 71.
- Ἱερὰ συμμαχία (Νικ. Δ. Λαζάρου), 56.
- Κεραυνός, 165.
- Κίμων (πλοίαρχος Ἰω. Βατζαξῆς), 250.
- Κλεόβουλος (Ι. Μπούρα), 5.
- Κόντε Μπένιξ (πλοίαρχος - ἰδιοκτῆτης ὁ Γκίκας Τσιούπας), 184 (1823).
- Λεωνίδας (Χατζῆ Μικέ), 207 (1822).
- Λεωνίδας (Ἐλευθ. Σουσάνα), 177 (1824).
- Λεωνίδας (Νικολάου Ἀργύρη), 6.
- Λεωνίδας (βρίκι Μ. Κατζίκογιάννη), 242.
- Λεωνίδας (τοῦ Γιώργη Σαρρῆ), 50.
- Λεωνίδας, 110.
- Λεωνίδας (τοῦ Δημ. Καλημέρη), 71.
- Λυκοῦργος (Ἰ. Σάντου), 214, 232.
- Λυκοῦργος, 182 (1823).
- Μεγάλη συμμαχία («Γκράν ἀλεάτζα»), 144.
- Μεταμόρφωσις, 242.
- Μιλτιάδης, 90, 168.
- Μινέρβα (τῶν Κοντζιά), 11, 19, 88, 106 121 (1821)', 139 (1821;), 166, 195, 251, 255 (1822).
- Νέλσων («Ἐλσων», τοῦ Παπανικολῆ), 50.
- Νομᾶς Μιλτιάδης (Ἀπ. Γ. Ἀποστόλη), 69.
- Ξενοφῶν (συντροφικό, τοῦ Ν. Κεφάλα Καρακωνσταντῆ κ.ἄ.), 51, 61, 76, 80, 92, 98.
- Ξενοφῶν (Δαμ. Ν. Σκλιᾶ), 20.
- Παγκρατίων (βρίκι τῶν Γεωργίου καὶ Ἀντωνίου Ἀνδρούτζου - τσου), 54, 83, 137, 146, 221 (1823), 245 (1824).
- Πηνελόπη (γολέτα τοῦ Δημ. Θ. Βώκου), 41, 161, 175, 190 (1821)'.
Πολωνία, 14.
- Σκαρδαμύλη (πλοίαρχος Γ. Κλήσσας), 33.

Σωκράτης, 115.

Ταξιάρχης (Ίω. Τρυγάνη), 242.

Τηλέμαχος (Σταμάτη Μανιούρη), 66.

Τηλέμαχος, 113.

Τηιολέων (τοῦ Ἀναγνώστη Γ. Κυριακοῦ), 32, 131 (1823), 156, 167, 186 (1823), 188 (1823), 210 (1823), 223 (1823).

Φιλοκτήτης (τοῦ Ίω. Σκανδάλη), 225 (;), 226 (;), 231.

Φωκίων, 31.

4. Οἱ τύποι καὶ οἱ κατηγορίες τῶν πλοίων
Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἀναφέρονται, συνήθως, στὸ κείμενο ἀπλᾶ σὰν «πολεμικό» πλοῖο. Δὲν λείπει ὅμως, συχνά, καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸν τύπο καὶ στὴν κατηγορία τοῦ πλοίου, ποὺ ἔκρινα ὅτι ἦταν χρήσιμο νὰ μνημονευθεῖ²⁷. Ἔτσι:

Α. Βρίκια ἦσαν καὶ τὰ ἐξῆς 35: 6, 9, 23, 27, 34, 46, 50, 54, 58, 61, 62, 66, 69, 74, 79, 80, 92, 100, 116, 120, 130, 131, 150, 151, 169, 177, 205, 234, 237, 240, 242, 245, 251, 255 καὶ 260.

Β. Πυρπολικά (μπουρλότα) ἦσαν καὶ τὰ ἐξῆς 29: 8, 12, 37, 38, 44, 45, 59, 67, 69, 73, 79, 81, 85, 96, 99, 123, 126, 136, 139, 143, 155, 165 (δύο), 185, 202, 206, 217, 239 καὶ 244, ἐνῶ τὸ 142 μνημονεύεται σὰν «ἡφαίστειο πλοῖο».

Γ. Γολέτες («γολέττες») ἦσαν καὶ τὰ πιὸ κάτω 8: 29, 41, 63, 98, 161, 185, 190 καὶ 242.

Δ. Πολάκες («πουλάκα») ἦσαν τὰ ἐξῆς 4: 65, 135, 175 καὶ 228.

Ε. Κορβέτες («χορβέττες») ἦσαν καὶ τὰ πιὸ κάτω 3: 34, 190 καὶ 192 (τουρκική).

ΣΤ. Γαλιώτες («γαλιώτα») ἦσαν 2: 34 καὶ 252.

Ζ. Νάβες («νάβε») ἦσαν 2:75 καὶ 222.

Η. Τέλος, ὑπῆρχαν ἀπὸ ἓνα βασέλο («βαψέλλο, βατσέλο», τούρκο) (247), μίστικον («μύστικον»), (138), σκούνα (233) καὶ μαρτηγος («μαρτηγόν») (242).

5. Τόποι ναυμαχιῶν-μαχῶν

Στὸ κείμενο ἀναφέρονται πολλοὶ τόποι ναυμαχιῶν καὶ μαχῶν, ποὺ ἄλλες ἔγιναν στὴ Χαλκιδική καὶ ἄλλες ἄλλου. Πιὸ συγκεκριμένα:

27. Ὑπῆρχαν πολυάριθμοι τύποι καὶ πολλὲς κατηγορίες καὶ υποδιαίρεσεις τῶν πλοίων, γι' αὐτὸ ὑπάρχουν, ἀκόμα καὶ τώρα, ἀρκετὲς διπλογωνίες, γύρω ἀπὸ τοῦτο τὸ θέμα. Βλ. σχετικὰ τοῦ Τρύφ. Π. Κωνσταντίνιδου, δ.π.π. καὶ ἰδιαίτερα στίς σελίδες 126-163 (ὅπως καὶ στίς σελίδες 551-572 τοῦ εὑρετήριου), πρὸς. δὲ καὶ τὸν Ίω. Λαζαρόπουλο, δ.π.π., σελ. 19-26 (καὶ στὸ εὑρετήριο, σελ. 507-510).

Α. Ναυμαχίες στή Χαλκιδική

Στις ἐκθέσεις - αἰτήσεις καὶ στὰ ἐνδεικτικά - πιστοποιητικά μνημονεύονται κυρίως σὰν τόποι:

α) Τὸ "Ἀ γ ι ο ν "Ο ρ ο ς, 130 φορές (συχνὰ μάλιστα, πολὺ ἀνορθόγραφα, ὅπως «ἄγιον "Ορρος» κ.τ.λ.) στίς ἐξῆς: 2, 3, 4, 5, 7, 17, 20, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 38, 39, 40, 47, 49, 52, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 102, 105, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 120, 124, 125, 127, 128, 132, 134, 135, 136, 137, 133, 140, 142, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 167, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 182, 183, 185, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 220, 221, 224, 227, 228, 229, 234, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 249, 250, 252, 254, 257, 258, 260 καὶ 261.

Συχνὰ ὅμως ἀντὶ "Ἀγιον "Ορος γράφεται ἡ ταυτόσημη λέξη "Ἀ θ ω ς - "Ἀ θ ω ν ο ς - "Ἀ θ ω, ὅπως καὶ στίς ἐξῆς 64 περιπτώσεις: 21, 22, 24, 26, 31, 32, 34, 37, 43, 45, 46, 49, 51, 54, 56, 58, 64, 68, 79, 81, 84, 87, 89, 90, 101, 106, 126, 129, 131, 133, 141, 144, 146, 150, 152, 153, 154, 155, 165, 166, 170, 178, 184, 187, 188, 189, 198, 200, 201, 206, 215, 217, 218, 219, 222, 223, 230, 232, 235, 240, 242, 248, 253 καὶ 256.

β) Ἡ Κ α σ σ ά ν δ ρ α, (πού, συνήθως, γράφεται «Κασάνδρα» ἢ «Κασάντρα» ἢ, πιὸ σπάνια, «Κασάνδρεια») 70 φορές: 5, 6, 9, 10, 13, 14, 16, 18, 23, 29, 30, 35, 41, 44, 48, 49, 52, 53, 58, 59, 63, 69, 70, 73, 80, 81, 88, 92, 94, 95, 96, 97, 104, 106, 108, 110, 116, 119, 123, 133, 138, 139, 143, 145, 147, 149, 151, 152, 160, 164, 166, 174, 180, 181, 185, 190, 195, 196, 197, 207, 211, 212, 225, 231, 233, 242, 246, 247, 251 καὶ 255.

Σὲ 21 περιπτώσεις τὸ τοπωνύμιον γράφεται μὲ τὸν τύπο «Χασάνδρα» ἢ «Χασσάνδρα» (ὅπως παρουσιάζεται καὶ σὲ ἄλλα ἑγγράφα) καὶ συγκεκριμένα στίς ἐξῆς: 1, 19, 25, 60, 86, 92, 98, 103, 107, 109, 121, 122, 147, 148, 158, 159, 162, 226, 247, 254 καὶ 259.

Β. Ναυμαχίες - μάχες ἔξω ἀπὸ τὴ Χαλκιδική

Στὸ κείμενον τοῦ κατάλογου ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς τοπωνύμια, ὅπου ἔγιναν ἄλλες ναυμαχίες ἢ μάχες:

"Ἀγιοφ. Εὐστράτιος, 142.

"Αἰθαλί, 74, 212.

"Ἀλεξάνδρεια, 202, 206.

"Αἰμιουλιανή, 174.

"Ἀργολικὸς κόλπος, 236.

"Ἀταλάντη, 104, 138, 242.

- Βόλος («Βῶλος»), 96, 110, 113 (1823), 169, 249.
 Γαρδίκι, 190, 192, 203, 205.
 Γέροντας, 165, 198, 208, 237, 243, 250, 252, 260 (29.8.1824).
 Δαρδανέλλια, 194, 246.
 Ἐγρυπονήσι, 5.
 Ἐξαμίλιον, 246.
 Ἐλλάσποντος, 186 (1823).
 Ἐρεσσός (καὶ «Ἐρεσός» Ἐρισσός καὶ «Ἐρισός»), 6, 50, 75, 80, 88
 100, 116, 139, 143, 145, 147, 148, 158, 160, 181, 195, 197, 199, 226, 234,
 246, 251, 252, 253, 261.
 Εὐβοία, 7, 58, 104, 119, 160, 161, 187, 190 (1823), 242.
 Εὐβοϊκὸς κόλπος, 233.
 Εὐριπος, 138, 215.
 Ἐφεσσος, 247.
 Ζαγορά, 242.
 Θάσος, 217.
 Θερμαϊκὸς κόλπος, 5, 92, 98, 110.
 Θεσσαλία, 58, 63.
 Θεσσαλονίκη, 130.
 Θετταλομαγνησία, 110.
 Ἰμβρος, 194, 246.
 Ἰμπριζέ - Ντιμπριζέ - Ἰβριτζε, 86, 158, 247 (Μάιος τοῦ 1821).
 Καθοντόρος, 238.
 Κανταλή, 213.
 Κάρυστος, 5, 178, 258 (Αὐγούστος τοῦ 1823).
 Κατερίνη, 96.
 Καφηρεύς, 115.
 Κόρινθος, 173.
 Κρήτη, 75, 235, 250, 253.
 Κυδωνέαι, 116 (1821 - 1822).
 Κῶς, 133, 172, 213, 234, 235, 253.
 Λήμνος, 186 (1823).
 Μαγνησία, 58.
 Μακεδονία, 110, 246.
 Μαλαϊκὸς κόλπος, 34 (1823), 92 (1827), 96, 98.
 Μεθώνη, 206, 237.
 Μεσολόγγι, 93, 135, 170, 235, 250, 257, 259.
 Μυτιλήνη, 133, 142 (10 Σεπτεμβρίου), 180, 237.
 Ναύπλιον, 75, 195, 246.
 Νεόκαστρον, 237.

- *Ολυμπος, 5, 10, 58, 133, 138, 140.
 *Ορμυλία, 201.
 Πάτραι, 86, 88, 101, 116, 125, 152 (Π. Πάτραι), 158, 172, 180, 195, 197, 209, 226, 246, 251, 252 (Π. Πάτραι), 253, 261 (Π. Πάτραι).
 Πειραιεύς, 94, 161.
 Πελοπόννησος, 6.
 Πολύγυρος, 201.
 Πόρος, 69.
 Σαμοθράκη, 194.
 Σάμος, 6, 44, 88, 116, 133, 151, 160, 196, 197, 202, 205, 211 (Ίούλιος – Αύγουστος 1821), 212, 213, 226, 231 (Σεπτέμβριος 1821), 234, 235, 236, 251, 252, 253, 261.
 Σκιάθος, 142, 160, 233, 235, 253.
 Σκόπελος, 142.
 Σμύρνη, 246.
 Σούδα, 202.
 Σπέτσες (συνήθως «Σπέτζες»), 147, 206, 235, 243, 252, 253, 261.
 Σύρος - Σύρα (και Έρμούπολη), 18, 25, 69, 116, 181, 187, 194, 202, 211, 225, 226, 231, 250, 251, 257 και 258.
 Τένεδος, 14, 197, 217, 259.
 Τρίκερι (και «Τρίκκερι» και «Τρίκερα», 3, 5, 28, 34 (1823), 39, 101, 104, 106, 117, 118, 138, 150, 160, 166, 181, 190, 192, 198, 201, 203, 205, 213, 215, 235, 238, 239, 241, 246, 249, 253.
 Χαλκίς, 158, 195.
 Χίος, 14, 18, 74, 75, 88, 116, 126, 142 (Βολισσός), 143, 151, 158, 160, 168, 180, 195, 197, 206, 243, 246, 249, 250, 251, 252, 259.
 Ψαρά (συνήθως «Ψαρρά»), 28 (5.11.1823), 124, 168, 172, 178, 186, 198, 208, 217, 235, 239, 243, 245 (1824), 247, 250, 253, 260.

6. Χ ρ ο ν ο δ ι ά γ ρ α μ μ α τ ῶ ν ν α υ μ α χ ι ῶ ν σ τ ῆ Χ α λ κ ι δ ι κ ῆ

Σημαντικά στοιχεία προκύπτουν από την έπεξεργασία του κειμένου του κατάλογου, και κυρίως γιατί από τα νέα αυτά στοιχεία προσδιορίζονται χρονικά οι ναυμαχίες και τούτο είναι αξιόλογο και αξιοσημείωτο, μιὰ και δὲν εἴχαμε πάντοτε ξεκαθαρισμένα δεδομένα γιὰ τὸ πότε ἔλαβε χώρα ἡ κάθε μία.

Πάντως, γιὰ 96 περιπτώσεις δὲν γίνεται συγκεκριμένη μνεία τοῦ χρόνου τῶν γεγονότων, καὶ πιδὼ ὁρισμένα στίς ἐξῆς: 1, 4, 7, 13, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 36, 39, 41, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 67, 69, 72, 73, 74, 80, 86, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 98, 100, 101, 106, 109, 110, 115, 119, 122, 124, 125, 133, 134, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 158, 159,

162, 164, 165, 170, 172, 174, 187, 191, 194, 196, 197, 201, 202, 204, 202, 213, 215, 216, 226, 227, 231, 234, 235, 238, 239, 242, 243, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 259, 260 και 261.

Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες ὅμως ἔχομε συγκεκριμένο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῶν ναυμαχιῶν. Ἔτσι, πληροφοροῦμαστε, ὅτι πολεμικὰ γεγονότα σημειώθηκαν στὰ 1821, στὰ 1822, στὰ 1823 καὶ στὰ 1824. Μερικὲς φορές μάλιστα, γνωρίζομε καὶ τὸ μῆνα ἢ, ἀκόμα, καὶ τὴν ἡμέρα, ποὺ ἔλαβαν χώρα οἱ ναυμαχίες. Συγκεκριμένα:

Α. Στὰ 1821: Γνωρίζομε ὅτι ἔγιναν ἐχθροπραξίες τὸν Σεπτέμβριο (11, 19, 35, 103, 111, 121, 166, 211, 225, 226, 231, 247 καὶ 254) καὶ τὸν Ὀκτώβριο (63), ἐνῶ δὲν ξέρομε τὸ συγκεκριμένο μῆνα γιὰ ἄλλες 16 περιπτώσεις, ποὺ πρέπει ὅμως νὰ ὑπαχθοῦν καὶ αὐτὲς στὰ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου: 60, 61, 71, 73, 76, 88, 90, 98, 107, 108, 116, 123, 151, 161, 173, 185, 190 καὶ 233.

Ἀρκετὲς φορές, ὁ σχετικὸς ἐντοπισμὸς βασίστηκε στὰ ὅμοια δεδομένα, ποὺ ὑπῆρχαν ἀπὸ περιπτώσεις, ποὺ δίνεται ὁ συγκεκριμένος χρόνος ἢ μῆνας, δηλαδὴ χρησιμοποιοῦντο ἡ συγκριτικὴ μέθοδος.

Β. Στὰ 1822: Δὲν ἀναφέρεται ὁ συγκεκριμένος μῆνας στὶς πρὸ κάτω 20 φορές: 10, 23, 42, 66, 73, 75, 88, 92, 96, 98, 101, 111, 116, 147, 155, 207, 208, 209, 254 καὶ 255, μὲ τὴν ἀναγκαίαν διευκρίνιση ὅτι στὶς μισὲς φορές ὁ χρονικὸς ἐντοπισμὸς ἔγινε μὲ θάση τὰ στοιχεῖα, ποὺ προέκυψαν ἀπὸ ἄλλες, συναφεῖς, περιπτώσεις.

Γ. Στὰ 1823: Τὸ ὕλικὸ γιὰ τούτῃ τῇ χρονιᾷ εἶναι ἐξαιρετικὰ πλούσιο. Ἀπὸ τὴ μελέτῃ του προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸ Μάϊο μέχρι καὶ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1823 ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἀπόκλεισε τὴ χερσόνησο τῆς Χαλκιδικῆς καὶ καταταλαιπώρησε τὸ τουρκικὸ ναυτικόν.

Συγκεκριμένα, ἔχομε τὶς ἑξῆς περιπτώσεις, γιὰ τὸν κάθε μῆνα:

α) Γιὰ τὸν Μάϊο (1823): 2, 20, 38, 57, 102, 114, 132, 135, 137, 140, 175, 182, 184, 189, 193, 214, 218 καὶ 228, δηλαδὴ 18.

β) Γιὰ τὸν Ἰούνιο (1823): 79 καὶ 84.

γ) Γιὰ τὸν Ἰούλιο (1823): 120 καὶ 176.

δ) Γιὰ τὸν Αὐγούστο (1823): 24, 31, 32, 33, 37, 40, 43, 45, 54, 77, 78, 83, 87, 89, 90, 99, 112 (31.8.1823), 126, 127, 129, 131, 136, 146, 153, 154, 171, 186, 198, 200, 219, 220, 221, 223, 230, 241, 248 καὶ 258, δηλαδὴ 37.

ε) Γιὰ τὸν Σεπτέμβριο (1823): 37, 70, 87, 146, 166, 200, 219 καὶ 224.

στ) Γιὰ τὸν Ὀκτώβριο (1823): 37, 82, 135, 167, 210 καὶ

ζ) Για τὸν Νοέμβριο (1823): 85, 205 (5.11.1823), 229 (5.11.1823) καὶ 237 (5.11.1823).

η) Τέλος, χωρίς μνημόνευση τοῦ μήνα ἀναφέρεται ρητὰ ἢ προκύπτουν στοιχεία γιὰ τὸ 1823 στίς ἐξῆς περιπτώσεις: 9, 15, 18, 28, 34, 46, 60, 62, 65, 93, 101, 105, 113, 116, 117, 118, 125, 128, 144, 156, 157, 160, 163, 169, 188, 192, 222, 232, 236, 240 καὶ 244.

Δ. Σ τ ᾱ 1 8 2 4: Σὲ μιὰ περίπτωση ἀναφέρεται ἡ 21 Ἰουλίου (1824), ἐνῶ σὲ ἄλλες τέσσερες (168, 177, 203 καὶ 245) μονάχα τὸ ἔτος (1824), σὲ μία ἄλλη (155) τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Αὐγούστο μέχρι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1824 καὶ σὲ κάποια ἄλλη (157) τὰ γεγονότα τοποθετοῦνται κατὰ τοὺς μήνες Ἰούνιο - Ἰούλιο τοῦ 1824.

7. Περιπτώσεις μὲ ἀξιόλογα στοιχεία

Σημείωσα ἄρκετά, στὰ «Ι. Προλεγόμενα», γιὰ τὴν τελικὴ μορφή καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸ αὐτῆς τῆς μελέτης, ὅπως καὶ ὅτι ἡ ὀριστικὴ ἀξιολόγηση καὶ τὰ τελικὰ συμπεράσματα, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὰ στοιχεία τοῦ κατάλογου, θὰ ἐξαχθοῦν καὶ θὰ διατυπωθῶν στὴν εἰδικὴ μονογραφία, ποὺ ἐτοιμάζω καὶ θὰ δημοσιευτεῖ αὐτοτελῶς, ὅταν ὀλοκληρώσω τὴ μελέτη τοῦ ἀνέκδοτου ἀρχεῖκου ὕλικου, γιὰτὶ μονάχα τότε θὰ δημιουργηθοῦν οἱ ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις γιὰ μιὰ καθολικὴ καὶ διεξοδικὴ κριτικὴ ἐκθεση τῶν γεγονότων. Προκαταβολικὰ μονάχα ἀναφέρω ἐδῶ τίς περιπτώσεις, ποὺ προκύπτουν οὐσιώδη καὶ (μερικὰ ἢ ὀλιγὰ) νέα στοιχεία ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν καταλογραφούμενων ναυτικῶν. Εἶναι οἱ ἐξῆς: 15, 16, 30, 34, 48, 58, 59, 63, 64, 71, 85, 98, 104, 110, 112, 123, 128, 134, 142, 143, 145, 158, 174, 177, 181, 184, 186, 190, 205, 217, 222, 225, 227, 229, 233, 240, 242, 244, 246 καὶ 256.

IV. ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΑ

Ἀπὸ ὅσα δημοσιεύτηκαν πρὶν πάνω, νομίζω ὅτι προέκυψε μιὰ ἄρκετὰ παραστατικὴ καὶ κάπως ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς μεγάλης καὶ μακρόχρονης προσπάθειας, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὴ μαχόμενη ναυτικὴ Ἑλλάδα γιὰ νὰ τελεσφορήσει τὸ σχέδιο τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου τῆς Χαλκιδικῆς, γιὰτὶ ἔτσι θὰ δημιουργίεταν τὸ σταθερὸ καὶ ἀπόρρητο φρούριο γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ ὀλόκληρη ἡ Βόρεια Ἑλλάδα²⁸. Δυστυχῶς ὅμως, δὲν ὑπῆρξε καὶ ὁ κατάλληλος συντονισμὸς τῶν προσπαθειῶν, τουλάχιστο στὸν πρῶτο χρόνο τῆς

28. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἀπέτυχε, πρὶν γενικὰ, ἡ ἐπανάσταση στὴ Μακεδονία καὶ ιδιαίτερα στὸν Ὀλύμπο. Βλ. σχετικὰ στὴ μελέτη μου, Ἡ ἐκστρατεία κ.τ.λ., σελ. 46 κ.ε.. ὅπου γίνεται διεξοδικὴ ἀνάλυση καὶ κριτικὴ.

ἐπαναστάσεως, ὅταν καὶ ὁ ντόπιος πληθυσμὸς εἶχε ἐξεγερθεῖ, μὲ ἀρχηγὸ τὸν ἀγνὸ ἥρωα Ἑμμανουήλ Παππᾶ, ἀλλὰ τότε ἡ βοήθεια ἀπὸ τῆ θάλασσα ἦταν μικρὴ καὶ ἐλάχιστα ὠφέλιμη. Ὅταν ἡ φροντίδα τῆς Διοικήσεως εἶχε πάρει πιά τίς σωστὲς διαστάσεις τῆς (1823), ἡ καταστροφή εἶχε ἀπλωθεῖ ἤδη (πρὶν ἓνα χρόνο καὶ πλέον) ἀπὸ ἄκρο σὲ ἄκρο καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους εἶχαν κουρασθεῖ ἢ ὀλιγοψυχήσει, μετὰ τίς βάρβαρες πράξεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀφαίμαξη τῆς περιουσίας, τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν ἐσόδων τῶν μοναστηριῶν.

Ἔτσι οἱ, πολύνεκρες καὶ πολυέξοδες, μεταγενέστερες ναυμαχίες τῆς Χαλκιδικῆς δὲν κατόρθωσαν νὰ φέρουν τὸ ἄμεσα ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα, στὰ πλαίσια τοῦ κατοπινοῦ πιδ γενικοῦ σχεδίου τῶν χρόνων ἐκείνων²⁹, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου, ὅπως δὲ ποτε ὅμως κράτησαν ἀναμιμένη τὴ φλόγα καὶ διατήρησαν τίς ἐλπίδες τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, χώρια ποὺ ἀπασχόλησαν καὶ ἐβλαψαν τὸ ναυτικὸ τῶν Τούρκων, γεγονὸς ποὺ ἀνακούφισε τίς ἄλλες, μαχόμενες περιοχές τῆς χώρας.

Ἔτσι, ἡ συμβολὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἰδιαίτερα τῶν τριῶν ἥρωικῶν νησιῶν, ἦταν ἀνυπολόγιστη στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας.

Ἡ μελέτη τούτη, ἂς θεωρηθεῖ, λοιπόν, καὶ σὰν μιὰ ἀναγνώριση καὶ μιὰ μικρὴ ἀνταπόδοση γιὰ τὴ μεγάλη προσφορά τους...

29. Γιὰ τίς προσπάθειες ἀπελευθερώσεως τῆς σκλαβωμένης Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 - 1822 βλ. τὴν προαναφερμένη μονογραφία μου γιὰ τὴν περιτχὴ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἰδιαίτερα τίς σελίδες 40 κέ., 45, 79 - 80 καὶ 86, ὅπου ἀναφέρεται καὶ βιβλιογραφία.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΣΤΗΣ

Ένα από τα παλιότερα χωριά της Χαλκιδικής, για το οποίο όμως οι ιστορικές μαρτυρίες, μέχρι τώρα, είναι ελάχιστες, είναι η Γαλάτιστα.

Στην εργασία που ακολουθεί ασχολούμαστε με την Παλαιοχριστιανική τοπογραφία και τη Βυζαντινή ιστορία και τοπογραφία της περιοχής της¹. Βεβαίως πιστεύουμε ότι με όσα θα αναφέρουμε δεν εξαντλούμε το θέμα. Άλλωστε δεν πρόκειται, ουσιαστικά, παρά για μια προσπάθεια ταυτίσεως ενός οικισμού των Βυζαντινών χρόνων με τη σημερινή Γαλάτιστα, και μια σύντομη παρουσίαση των παρατηρήσεών μας από μια σειρά αρχαιολογικών εκδρομών στην περιοχή, που έγιναν ανάμεσα στα έτη 1969 - 1976. Πολύ φυσικό είναι, λοιπόν, να μη πρόκειται για μια εξαντλητική παρουσίαση του θέματος.

*

Για την ίδρυση του χωριού δεν γνωρίζουμε τίποτα. Η παλιότερη γνωστή μαρτυρία που φαίνεται να σχετίζεται με το χώρο της Γαλατίστης, δρίσκεται σε ένα έγγραφο του αρχείου της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας του Άγίου Όρους². Αναφέρεται σε κτηματικές υποθέσεις της Μονής των Περιστερών³ και εκδόθηκε στις 14 Μαρτίου του έτους 897. Από αυτό μαθαίνουμε⁴ ότι η Μονή των Περιστερών έχει κτήμα κάπου κοντά στα «... δίκαια του χω-

1. Στο στάδιο της έπεξεργασίας είναι οι σημειώσεις με τις παρατηρήσεις, από την περιοχή της Γαλατίστης, που αναφέρονται στις άλλες ιστορικές περιόδους του χώρου.

2. Actes de Lavra, τόμ. Α', Paris 1970, No 1.

3. Η Μονή των Περιστερών βρισκόταν στη θέση του σημερινού χωριού Περιστερά της Χαλκιδικής (Νομός Θεσσαλονίκης). Ο ναός του Άγ. Ανδρέου που υπάρχει σήμερα στην Περιστερά ήταν το Καθολικό (= κεντρικός ναός) της Μονής, και κτίσθηκε από τον Άγιο Εὐθύμιο τὸ 6' μισό τοῦ 9ου αἰ. (Α. Ό ρ λ ά ν δ ο υ, Τὸ Καθολικὸν τῆς παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην Μ. Περιστερῶν, Α.Β.Μ.Ε., 7, (1951), σ. 146 - 167). Ἀπὸ τὸ β' μισό τοῦ 10ου αἰ. ἡ Μονὴ καὶ τὰ κτήματά της περιήλθαν στὴν κατοχὴ τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας (βλ. Act. Lavra, ἔ.δ., σ. 16), μαζὺ βέβαια μετὰ τὸ ἀρχεῖο τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς Μονῆς.

4. Act. Lavra, ἔ.δ., Νο1, 17.

ρίου του ἐπονομαζωμένου Πισσώνος⁵...», τὸ ὁποῖο συνορεύεται μετὰ «...καὶ τῶν κληρονόμων τῆς Γαλάττησας...»⁶.

Τί ἦταν αὐτὴ ἡ «Γαλάττησα» καὶ ποιοὶ οἱ κληρονόμοι τῆς δὲν γνωρίζουμε. Πάντως σὲ πρώτη φάση ἐπισημαίνουμε μιὰ ὁμοιότητα στοὺς τύπους «Γαλάττησα» καὶ «Γαλάτιστα».

Ἡ ἐπομένη μνεῖα γίνεται πάλι σὲ δυὸ ἐγγραφὰς τῆς ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὸν περιορισμὸ τοῦ Λαυρεωτικοῦ κτήματος⁷ τοῦ «Πινσώνος». Τὸ πρῶτο, τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1300, ἀναφέρει⁸: «...καὶ ἀκουμβίζει (ἐννοεῖ ὁ περιορισμὸς τοῦ κτήματος) εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Θεσσαλονίκης πρὸς τὴν Γαλάτισσαν ἀπάγουσαν...», ἐνῶ τὸ δεύτερο, τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1321, εἶναι πληρέστερο⁹: «...κλίνει (ἐννοεῖ τὸν περιορισμὸ) πρὸς μεσημβρίαν, κρατεῖ διόλου τὸν αὐτὸν ρύακα (τῆς Σηπλαιᾶς) καὶ τὸν ἀνατολικὸν ἀέρα ἔχων ἀριστερὰ τὰ πρόποδα τοῦ θουνοῦ τοῦ ὀνομαζομένου Βουζιαρίου, ἀπέρχεται τὸν αὐτὸν ξηρορύακα μέχρι τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς τὸν Ἄγιον Ἀνδρέαν ἀπαγούσης σχοινία τεσσαρακοντατρία¹⁰ βαδίζει ταύτην καθὼς κυκλεύει μέσον ἀνατολῆς καὶ μεσημβρίας, ἀπέρχεται μετ' αὐτῆς, ἀριστερὰ ἔχων τὰ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου δίκαια τὰ προνοιαστικῶς παρὰ τοῦ Πανσεβάστου Σκουτερίου δίκαια κατεχόμενα, καὶ ἀκουμβίζει εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς τὴν Γαλάτισσαν ἀπάγουσαν καὶ εἰς τὸν ἐκείσε καταρρέοντα ποταμόν, ἔνθα καὶ λίθινον σύνορον παλαιὸν εὑρηται τὸ διαχωρίζον τὰ δίκαια τοῦ Πλεξειδᾶ, καὶ τοῦ περιοριζομένου, σχοινία τεσσαρακονταδύο οὐρ-

5. Ὁ Πισσών ἢ Πινσών ἢ Πινασών ταυτίζεται μὲ τὸ σημερινὸ τοπωνύμιον «Γιῶνα» (ἢ), Β.Δ. καὶ πολὺ κοντὰ στὰ Βασιλικά. (Βλ. Ἄχ. Β α μ 6 α κ ο ὅ δ η, Βασιλικά, Ἱστορία - Λαογραφία, Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1972, τεύχ. 21 - 22, σ. 12 - 13). Σήμερα στὴ θέση τοῦ χωριοῦ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας σώζεται ὁ ἐρειπωμένος πύργος, ἓνα μικρὸ ἰδιωτικὸ λουτρό (χαμάμ) ἴσως τοῦ 16ου αἰ. (ἀπ' ὅσα γνωρίζουμε τὸ μοναδικὸ μνημεῖο τοῦ εἰδους τοῦ σώζεται στὸν Ἑλλαδικὸ ἥωρο) καὶ λίγα ἐρεῖπια τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.

6. Act. Lavra, ἔ.α., Νο 1, 19.

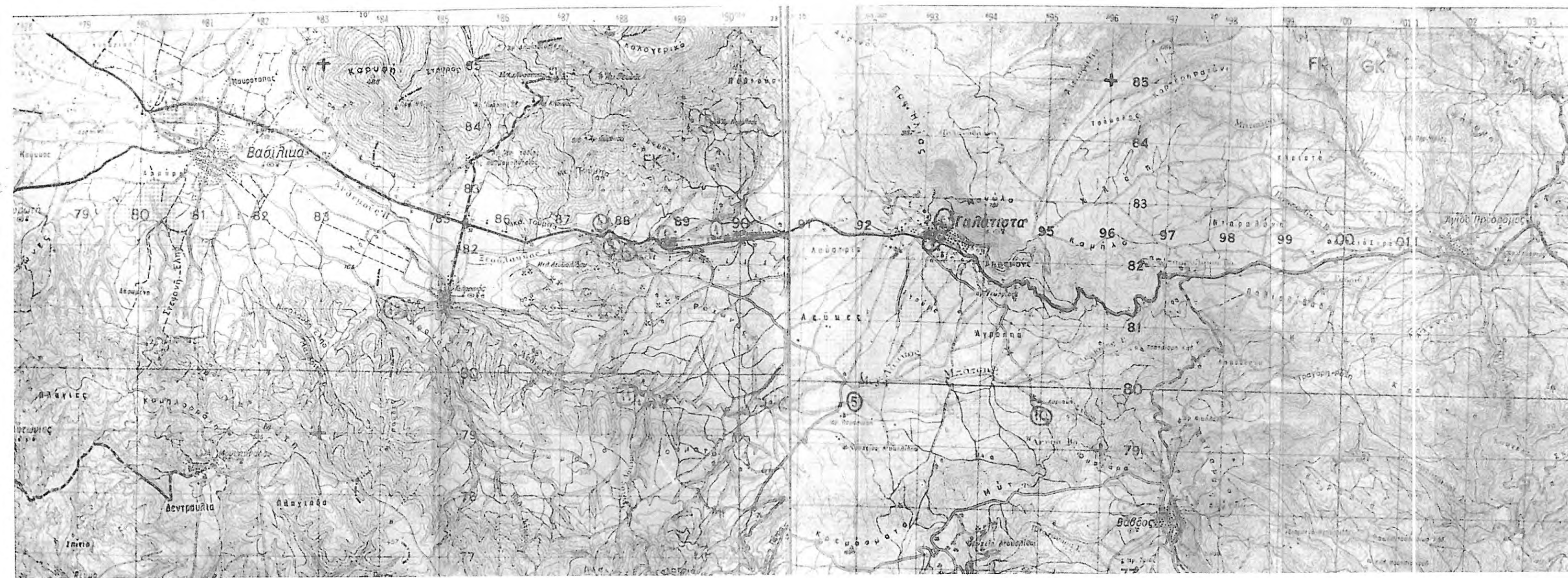
7. Προφανῶς τὸ κτῆμα αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο πού εἶχε στὴν κατοχὴ τῆς ἡ Μονῆ Περιστερῶν τὸν 9 αἰ.

8. Actes de Lavra, τόμ. Β' (1204 - 1328), Paris 1977, Νο 90, 9. Ὁ περιορισμὸς εἶναι σὲ γενικὴς γραμμὲς ὅμοιος μὲ τὸν περιορισμὸ τοῦ ἐγγράφου Νο 108, τὸν ὁποῖο ὁμοῦς χρησιμοποιοῦμε κατωτέρω σὰν πληρέστερο.

9. Act. Lavra, Β', ἔ.α., Νο 108, 107 - 117.

Προσπαθήσαμε νὰ σημειώσουμε τὸ τμήμα τοῦ περιορισμοῦ πού περιγράφεται στὸ κείμενο πού ἀκολουθεῖ, πάνω στὸ χάρτη (Εἰκ. 1). Ὁ περιορισμὸς σημειώνεται μὲ ἐστιγμένη γραμμὴ, καὶ οἱ ἀριθμοὶ πού γράφονται ὀπίω του (43, 42, 12, 7,5, 4) εἶναι οἱ ἀριθμοὶ τῶν σχοινίων πού ἀναφέρει τὸ κείμενο. Κάθε σχοινίον τὸ στρογγυλοποιήσαμε στὸ μήκος τῶν 20 μέτρων.

Ὁ χάρτης αὐτὸς ἔγινε μὲ τὴ φιλότιμη συνεργασία τοῦ ἀρχιτέκτονος Πλούταρχου Θεοχαρίδου, τὸν ὁποῖο καὶ πάλι εὐχαριστῶ.

Ἡ θέσι τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Γαλατίστης, πού ἀναφέρονται στὸ ἄρθρο.

1. Ἐρείπων Ἀγίων Ἀναγύρων. 2. Παλαιοχριστιανικὸ κτίσμα κοντὰ στὴν Πανίκοθα. 3. Ὑδατογωγός. 4. Ὑδατογέφυρα.
5. Κρήνη στὴν Ἀγία Παρασκευή. 6. Πύργος. 7. Οἱ ὑδρόμυλοι στὸ χωριό. 8. Οἱ ὑδρόμυλοι στὴν Πανίκοθα.
9. Ἐρείπια Μονῆς Ἀγίου Νικολάου. 10. Συνοικισμὸς Ἀγίας Κυριακῆς. 11. Ἀγία Τριάς. 12. Ἅγιος Ἀνδρέας(;).

γίαι δ'· κάμπει πρὸς δύσιν, κρατεῖ τὴν εἰρημένην ὁδὸν καὶ ἔρχεται μέχρι τοῦ δυτικωτέρου μέρους τῶν τοῦ Πλεξειδᾶ δικαίων, ἐν ᾧ καὶ λίθινον σύνορον παλαιὸν εὗρηται, σχοινία δώδεκα οὐργίαι δ'· νεύει πρὸς μεσημβρίαν, κρατεῖ τὸν ἀνατολικὸν ἄερα καὶ τὰ τοῦ Πλεξειδᾶ δίκαια, διέρχεται κατ' εὐθείαν τὸ λίθινον σύνορον καὶ ἀπέρχεται καὶ ἀκουμβίζει μέχρι τοῦ παρ' ἡμῶν τεθέντος λιθίνου συνόρου τοῦ ἱσταμένου πλησίον τοῦ ποταμοῦ, σχοινία ἑπτὰ ἡμισυ' στρέφεται πρὸς δύσιν, κρατεῖ τὸν μεσημβρινὸν ἄερα, ἀριστερὰ ἔχων τὰ τοῦ Πλεξειδᾶ δίκαια, καὶ κατέρχεται μέχρι τοῦ λιθίνου συνόρου τοῦ διαχωρίζοντος τὰ δίκαια χωρίου τῶν Βασιλικῶν καὶ τοῦ περιοριζομένου, σχοινία τέσσαρα διμοιρον...».

Ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν ἀνωτέρω δύο ἀποσπασμάτων καὶ τὴν προσπάθεια ἐφαρμογῆς τοῦ «περιορισμοῦ» πάνω στὸ ἔδαφος, ἔχοντας σὰν περιοχὴ ἐκκίνησης «τὰ πρόποδα τοῦ βουνοῦ τοῦ ὀνομαζομένου Βουζιariou» τὸ ὁποῖο θὰ πρέπει μὲ βεβαιότητα νὰ ταυτίσουμε μὲ τὸ βουνὸ «Βούζιαρης»¹⁰ μεταξὺ Βασιλικῶν καὶ ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, βγάζουμε τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

1. Τὸ τμήμα τοῦ «περιορισμοῦ» ποὺ ἀναφέρουν τὰ ἔγγραφα, βρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ «Βασιλικά».

2. Ὁ ποταμὸς ποὺ ἀναφέρεται θὰ πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν «ποταμὸ» ποὺ περνάει μέσα ἀπὸ τὰ Βασιλικά, καὶ οἱ Βασιλικιώτες τὸν ὀνομάζουν «Γαλατσιάνικο»¹¹.

10. Πάνω στὸν Βούζιαρη βρίσκεται τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Ὁ Ἀ. Βαμβακούδης (ἔ.ἀ., σ. 12 καὶ σ. 13 σημ. 6) συγχέει τὸν Βούζιαρη μὲ τὸ «χωματοδοῦνιον τὸ καλούμενον τοῦ Ἀγίου Ἡλιοῦ» τὸ ὁποῖο περικλειόταν στὰ ὅρια τοῦ κτήματος τῆς Μονῆς Ἰεθέρων. Ἐπειδὴ τὸ κτῆμα τῶν Ἰεθέρων ἦταν δυτικῶς τοῦ Πινσῶνος (Act. Lavra, Β', ἔ.ἀ., Νο 108. 130 καὶ 139), θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ «χωματοδοῦνιον» εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς τοῦμπες ποὺ ὑπάρχουν στὸν κάμπο δυτικῶς τῶν Βασιλικῶν, καὶ ὅχι ὁ Βούζιαρης ποὺ βρίσκεται στὴν ἀντίθετη ἀκριβῶς πλευρὰ, καὶ δὲν εἶναι «χωματοδοῦνιον» (βλ. χάρτη - Εἰκ. 1).

11. Ὁ ποταμὸς τῆς Γαλατίστης πιστεύουμε ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶχε τὴν κοίτη του σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν σημερινή, τουλάχιστον στὸ τμήμα τοῦ ἀπὸ Βούζιαρη μέχρι Βασιλικά, γιὰ τὸν περιορισμὸ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦταν κοντὰ στὸν δρόμο πρὸς Γαλατίστα, ὃ ὁποῖος βεβαίως πρέπει νὰ ἦταν κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ Βούζιαρη, ὅπως καὶ σήμερα.

Ὡς πρὸς τὸ «ρύακα τῆς Σηπλαιᾶς» ὑποθέτουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὁ χεῖμαρρος ποὺ χωρίζει τὰ Βασιλικά ἀπὸ τὸν Πινσῶνα, περνώντας ἀμέσως ἀνατολικά τοῦ γηπέδου τῶν Βασιλικῶν (βλ. χάρτη - Εἰκ. 1). Ἐάν ἡ ὑπόθεσή μας εἶναι ὀρθή, τότε θὰ πρέπει νὰ σκεφθῶμε ὅτι τὸ 14ο αἰ. ἡ κοίτη του ἦταν πολὺ ἀνατολικώτερα, πράγμα βεβαίως καθόλου ἀπίθανο γιὰ χεῖμαρρο ποὺ βρίσκεται σὲ κάμπο. Παράδειγμα χαρακτηριστικὸ εἶναι ὁ ποταμὸς τῆς Ὁρμύλιας, τοῦ ὁποῖου ἡ παλιὰ κοίτη σημειώνεται (Μ. Χρυσόχοου, Ἡ Σερμύλη, Ε.Φ.Σ. Παρνασσοῦ, Ἔτος Δ', Ἀθῆναι 1900, σ. 104 - 113) περίπου τρία χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς σημερινῆς, κάτω ἀπὸ τὴν «Πλατεῖα Τοῦμπα» (= Σερμύλη). Ὁ

3. Ἡ ὁδὸς «ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Γαλάτισσαν» περνοῦσε κάπου ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς πρόποδες τοῦ Βούζιαρη καὶ τὸν ἀναφερόμενο ποταμὸ, δηλαδὴ περὶ-που πάνω στὴ γραμμὴ τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Βασιλικῶν - Γαλατίστης (βλ. χάρτη - Εἰκ. 1).

4. Ἡ «Γαλάτιστα» ἦταν κάπου ἀνατολικά τοῦ Βούζιαρη.

Ἀπὸ τὴ μελέτῃ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ Πινσσῶνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλων περιορισμῶν, συμπεραίνουμε ὅτι ὅταν γίνεται μνεῖα ὁδῶν, πρόκειται γιὰ σημαντικούς ἄξονες κινήσεως οἱ ὁποῖοι συνδέουν συνηθέστατα χωριὰ μεταξὺ τους ἢ πόλεις μὲ χωριά¹². Στὴν προκειμένη περίπτωση ἔχουμε ἀναφορὰ σὲ ὁδὸ ἢ ὁποία σὰν δυτικὴ ἀφετηρία ἔχει τὴ Θεσσαλονικὴ καὶ προορισμὸ (:) τὴ «Γαλάτιστα» χωρὶς νὰν νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τὸν ἀπογραφέα ὅτι ἐνδιάμεσα, πάνω στὸν ἄξονα κινήσεως, ὑπάρχουν πολλὰ χωριὰ (π.χ. Βασιλικά καὶ Πινσσῶν). Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ «Γαλάτιστα»¹³ θὰ παρούσαζε ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ νὰ εἶναι τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ἄκρα μιᾶς σημαντικῆς ὁδοῦ.

Ἔχουμε ὅμως καὶ ἄλλη μιὰ ὁδὸ ἢ ὁποία κατευθύνεται πρὸς τὴ «Γαλά-

πως μᾶς εἶπαν γέροντες ἀπὸ τὰ Βασιλικά, πολὺ σγνὰ ὁ «ρύαξ» τῆς Σηλκίαιας· μὲ μεγάλες βροχὲς «σπάνει» καὶ πλημμυρίζει.

12. Στὸν περιορισμὸ τοῦ Πινσσῶνος ἔχουμε ἀναφορὰ σὲ 15 δρόμους. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ 7 συνδέουν οἰκισμὸ μὲ οἰκισμὸ, οἱ 4 ὁδηγοῦν σὲ οἰκισμὸ χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ ξεκινῶν, οἱ 3 ὁδηγοῦν ἀπὸ οἰκισμοὺς σὲ ἕνα μεγάλο συγκρότημα ὑδρομύλων (στὸν ποταμὸ Γραμμουστίκειας —σήμερα Κονιάρικος λάκκος— Ν.Δ. τῶν Περιστερῶν ἔπο τοπωνύμιο «Μύλοι» καὶ τὰ ἐρείπια περίπου εἴκοσι ὑδρομύλων Βυζαντινῶν) καὶ μόνον ἕνας ξεκινάει ἀπὸ τὸ «Χαλκιδόνιον» τὸ ὁποῖο, ὥστε, εἶναι ἀπλῶς τοπωνύμιο.

13. Ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ «Γαλάτιστα» ἦταν χωριὸ, συνεπικουρεῖ καὶ ἡ μαρτυρία στὸ Act. Lavra, Β', ε.ἀ., Νο 109 (πρακτικὸν Περγαμηνοῦ καὶ Φαρισαίου, Ἰανουάριος Ἀντίξης ἦτοι ὁ Κεραιμεύς, ἔχει γυναῖκα Θεοδώραν, θυγατέρας Μαρίας καὶ Εἰρήνης, 1321, καταγραφὴ τῶν παροίκων τῆς Λαύρας στὸν Πινσσῶνα), 101 - 102: «...Θεόδωρος δ βοῦδιον α', ὄνικον α', ἀμπέλιον μοδίων β', ε τ ε ρ ο ν ε ι ς τ ῆ ν Γ α λ α τ ι σ - α ν, ὁ π ο τ ε λ ε ς μ ο δ ῖ ο υ α' (ἡμίσεος), νόμιμα ἐν ἡμῖν...». Συνηθέστατα στίς ἀπογραφὰς ὅταν ἀναφέρεται ὅτι ὁ κάτοικος ἐνὸς χωριοῦ ἔχει κτῆμα ἔξω ἀπὸ τὰ κτηματικά ὅρια τοῦ χωριοῦ του, τότε ἀποφεύγονται τὰ ἐπὶ μέρος τοπωνύμια τοῦ ἄλλου χωριοῦ, καὶ μνημονεύεται ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ.

Στὴν ἐκδόσιν τοῦ Ἐργαστηρίου Ἀρχιτεκτονικῆς Μορφολογίας καὶ Ρυθμολογίας τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θέματα Ἀρχιτεκτονικῆς Μορφολογίας, Οἰκισμοί - Ἀρχοντικά - Μετόχια, Θεσσαλονικὴ 1977, στὴ σ. 59 διαβάσουμε: «Στὰ πιὸ παλιὰ παραδείγματα, τοῦ 10ου καὶ τοῦ 11ου αἰῶνα, στὰ μετόχια κυριαρχεῖ ὁ πύργος. Τὰ ἀγιολίτικα μετόχια ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, μὲ τὸ χρόνο μεταμορφώθηκαν στοὺς σημερινοὺς οἰκισμοὺς τῆς Χαλκιδικῆς, ὅπως ἡ Γαλάτιστα καὶ τὰ ἄλλα χωριὰ ποὺ διατηροῦν ἀκόμα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγιολίτικου μοναστηριοῦ». Στὸ ἄρθρο δὲν σημειώνεται παραπομπὴ ἀπὸ τὴν ὁποία νὰ φαίνεται ἀπὸ ποῦ παίρνουν τὴν πληροφορίαν εἰς τὴ Γαλάτιστα ἦταν μετόχι ἀγιολίτικο.

τισσα». Στόν περιορισμό τοῦ Λαυρεωτικοῦ κτίματος τοῦ «χωρίου τῆς Σαρανταρέας» ἀναφέρεται¹⁴: «...καί εἰς τήν ὁδόν τήν ἀπό τῶν Ἀλυκῶν εἰς τήν Γαλάτισσαν ἀπάγουσαν...». Πιθανώτατα πρόκειται γιά τήν ὁδὸ μὲ τήν ὁποία οἱ κάτοικοι τῆς «Γαλάτισσας» προμηθεύονταν ἄλλας ἀπὸ τίς ἀλυκές ποὺ εἶναι κοντὰ στοῦ Καραμπουρνό.

Ἀπὸ τήν ἔρευνα τήν ὁποία κάναμε στή λεκάνη τοῦ Ἀνθεμοῦντος, μᾶς δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος χώρος μὲ ἐνδείξεις σοδαρῆς ἐγκαταστάσεως κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θέση τοῦ χωριοῦ Γαλάτισσα¹⁵. Ἐπὶ πλέον ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἰσχυροῦ μεσαιωνικοῦ πύργου μέσα στοῦ χωριοῦ, γιά τὸν ὁποῖο ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος¹⁶ ἐκφράζει τήν ἀποψη ὅτι εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐρείσματα τῆς περιφερειακῆς ἀμύνης τῆς Θεσσαλονίκης, μᾶς ὡθεῖ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως τῆς χαρακτηριστικῆς ὁδοῦ «ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Γαλάτισσαν».

Μποροῦμε λοιπὸν πλέον, μὲ ἀρκετὴ σιγουριά, νὰ ταυτίσουμε τήν «Γαλάτισσαν» τῶν ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας μὲ τὸν οἰκισμό ποὺ ὑπῆρχε γύρω ἀπὸ τὸν πύργο τῆς Γαλατίστης¹⁷.

*
**

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι καὶ τὰ μνημεῖα ποὺ ἐπισκεφθήκαμε στήν περιοχή τῆς Γαλατίστης εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Παλαιοχριστιανικά

1. Τὰ ἐρείπια στοὺς Ἀγίους Ἀναργύρους. Στὸ χωρὸ τοῦ ἐξωκκλησίου τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων (δυτικῶς τοῦ χωριοῦ, σὲ ἀπόσταση περίπου τριῶν χιλιόμετρων, ἀμέσως βορείως καὶ σὲ ἐπαφὴ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Γαλάτισσα - Θεσσαλονίκη) εἶχε ἐντοπισθῇ ἐρειπιῶνας (Εἰκ. 3, 4). Τὸ χειμῶνα τοῦ 1973, ἡ

14. Act. Lavra, Β', ἔ.ἀ., Νο 108, 66 - 67.

15. Ἄλλη θέση, ἀνατολικῶς τῶν Βασιλικῶν, μὲ ἴσχη σημαντικῆς μεσοβυζαντινῆς ἐγκαταστάσεως καὶ ἰσχυρὸ κάστρο, ὑπάρχει στὰ πρῶτα ὑψώματα δυτικῶς τοῦ Γαλαρινοῦ, στή θέση «Καστρί» (Εἰκ. 2). Ἐκεῖ ὅμως θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸν Ἅγιο Ἀνδρέα ἢ, μὲ λιγότερες πιθανότητες, στοὺν Κάτω Καλαρνό (= Γαλαρινός:) τῶν Act. Lavra, Β', ἔ.ἀ., Νο 108. 490, 908, 909, 910, 919 (βλ. χάρτη - Εἰκ. 1).

16. Ἀ π. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (1354 - 1833), Θεσσαλονίκη 1969, σ. 37.

17. Ὁ Δ. Ζάχλης, Χαλκιδική, Θεσσαλονίκη 1956, σ. 26, στηριζόμενος στοὺν Desdeshises, γράφει ὅτι ἡ ἀρχαία Ἀνθεμοῦς «...προσδιορίζεται ὑπὸ ἄλλων παρὰ τὴν νῦν κοινόπολιν Γαλάτισσαν, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, μετονομασθεῖσαν ἐκ τινος ἀποικίας Γαλατῶν ἐγκατασταθείσης εἰς τὴν ἔρημον πόλιν ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος βασιλέως Φιλίππου τοῦ Γ'...». Βεβαίως μετὰ τὴ μνημόνευση «τῶν κληρονόμων τῆς Γαλάττισσας» νομίζουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ πιθανότης αὐτῆς τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος «Γαλάτισσα».

Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Χαλκιδικῆς πραγματοποίησε μιὰ σύντομη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα¹⁸, ἀπὸ τὴν ὁποία διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος καὶ τμήμα ὑποκαύστου, κατεστραμμένου ὁμοῦ στὸ μεγαλύτερο μέρος του ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τῆς δημοσιᾶς.

2. Στὴν περιοχὴ δυτικῶς τῆς Πανίκοθας¹⁹, νοτιῶς τῆς προϊστορικῆς Τοῦμπα καὶ σὲ ἀπόσταση περίπου 250 μέτρων ἀπὸ αὐτὴ, ἀμέσως νοτιῶς τῆς δημοσιᾶς Θεσσαλονίκης - Γαλατίστης (Εἰκ. 5) συναντήσαμε τὸν ἑρειπιῶνα ἐνὸς μεγάλου παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, καλυπνιέμενον ἀπὸ πυκνὰ πουρνάρια. Στὸ νότιο ἄκρο τοῦ ἑρειπιῶνος ἀποκαλύφθηκαν²⁰ πρὸς τὴν μαρμαίρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀπὸ τὰ ὁποία εἶδαμε ἕναν ἀρράδωτο κίονα (Εἰκ. 6) καὶ ἕνα ἐπίθημα κιονοκράνου (Εἰκ. 7), καθὼς καὶ μικροθραύσματα ἀπὸ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη²¹.

3. Ὁ ὕδαταγωγός. Στὴν περιοχὴ καὶ πάλι τῆς Πανίκοθας, λίγο νοτιότερα ἀπὸ τὸν προηγούμενο (2) ἑρειπιῶνα, στὴ βόρεια ὄχθη τοῦ χειμάρρου, συναντήσαμε ἕναν μεγάλο κτιστὸ ὕδαταγωγὸ (Εἰκ. 8, 9) (ὕψος ± 1 μ. καὶ πλάτος ± 50 ἐκ.), ἐπιχρισμένον ἐσωτερικὰ μὲ λεπτόκοκκο κουρασάνι. Τὸ $1/3$ περίπου τοῦ ὕψους του εἶναι γεμάτο μὲ πουρί. Τὸν ἴδιο ἀγωγὸ τὸν ἀκολουθήσαμε συναντώντας τὸν κατὰ διαστήματα, ὅπου τὰ ἐπιφανειακὰ νερά τὸν εἶχαν ἀποκαλύψει.

Στὸ χεῖμαρρο ποὺ χωρίζει τὸ κτῆμα μὲ τὴν ἀποθήκη τοῦ Σιμῶνη ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Τοῦμπα, ἀνάμεσα στὴν Τοῦμπα καὶ τὸ τουρκικὸ «Καρακόλι», ὑπάρχουν τὰ ἑρείπια τῆς ὕδατογέφυρας (Εἰκ. 10) μὲ τὴν ὁποία περνοῦσε ὁ ἀγωγὸς κατευθυνόμενος πρὸς δυσμᾶς. Πρόκειται γιὰ κτίσμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται σήμερα μόνο μέρος ἀπὸ τὸ δυτικὸ ἀκρόβαθρο (Εἰκ. 11) καὶ ἕνας ὀγκὸς τοιχοποιίας στὴ μέση περίπου τοῦ χειμάρρου. Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν δὲν βγαίνει ἀκριβὲς συμπέρασμα, ἀλλὰ μᾶλλον πρόκειται γιὰ πεσμένο τοῖχο καὶ ὄχι γιὰ τμήμα μεσοβάθρου. Στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη δὲν ἔχει μείνει τίποτα ἀπὸ τὸ ἀκρόβαθρο, παρὰ μόνο διακρίνεται σὲ κάθετη τομὴ ὁ ὕδαταγωγός (Εἰκ. 12). Ἀπὸ τὸ μέγεθός του συμπεραίνουμε ὅτι σ' αὐτὴ τὴ θέσῃ πρέπει

18. Ν. Νικονάκης, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Ἁγίου Ὁρους καὶ Χαλκιδικῆς (1973), Α.Δ. 29 (1974): Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωση).

19. «Πανίκοθα» λέγεται ἡ περιοχὴ μὲ τὰ περιβόλια, δυτικῶς τοῦ ἐξωκκλησιῶν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Στὴν περιοχὴ αὕτῃ εἶχε κτῆματα ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῶν Βλαττάδων. Βλ. Γ. Κ. Βασιλόπουλος, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Γ', Ἀρχεῖον Μονῆς Βλαττάδων, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 16, ἔγγρ. 18 τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1571: «...ἀμπελον... καμμένην ἐν θέσει Πανίκοθα παρὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Γαλατίστα, ὅπερ εἶναι ἀπὸ τὰ βακούφια τοῦ αὐτοῦ... Ἐσχάκ πασά καὶ ὑπάγεται εἰς τὴν κοινότητα Κελμιερῆ...».

20. Προφανῶς μετὰ ἀπὸ ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἀρχαιοκαπήλων.

21. Σὲ πρόσφατη ἐπίσκεψή μας (3-2-1978) τὸ ἐπίθημα ἔλλειπε.

νά υπήρχε σύστημα ανασχέσεως της ταχύτητος ροής και φρεάτιο καθιζήσεως. Εάν ή κοίτη του χειμάρρου παρουσίαζε το ίδιο πλάτος και στυλ χρόνους της κατασκευής της υδατογέφυρας, τότε θα ήταν απαραίτητο να έχει τουλάχιστον ένα μεσόδαθρο.

Από την τοιχοδομία του ακρόδαθρου που σώζεται (Εικ. 13) (μικρές ντόπιες πέτρες με υποτυπώδη επεξεργασία και δεμένες με πολύ ασβεστοκονίαμα, κατά διαστήματα ζώνες με μια σειρά τούβλων πάχους 3 εκ.) σκεπτόμαστε ότι ή κατασκευή θα πρέπει να είναι (το παλιότερο) των Ρωμαϊκών χρόνων.

Από όσα γνωρίζουμε μέχρι τώρα, δεν μπορούμε να πούμε που οδηγούσε ο άγωγος το νερό. Από πληροφορίες όμως που μας έδωσαν κάτοικοι του Γαλαρινού το 1971²², συμπεραίνουμε ότι ο άγωγος προχωρούσε δυτικώς του Βούζιαρη. Ίσως να πρόκειται για τον ίδιο άγωγό ο οποίος αναφέρεται στον περιορισμό²³ του Πινσώνος της Μεγίστης Λαύρας του έτους 1300: «...κρατεί τον ανατολικόν άέρα και τὰ του Πλεξειδᾶ δίκαια, διέρχεται τον έκείσε άγωγόν και έρχεται μέχρι του παρ' ήμῶν γεγονότος λιθίνου συνόρου...».

4. Το έξωκλήσιο της Αγ. Παρασκευής²⁴. Βρίσκεται άμέσως άριστερά της όδου από Πανίκοβα προς μεταλλεία Βάδδου, μετά τον Άνθεμούσιο ποταμό. Ένδιαφέρον για το θέμα μας παρουσιάζουν τὰ όγκώδη παλαιοχριστιανικά (;) θωράκια τὰ όποια είναι έντοιχιμένα²⁵ στην ποτίστρα της βρύσης των χρόνων της Τουρκοκρατίας (Εικ. 15, 16) που βρίσκεται βορείως του ναού.

22. Οι Γαλαρινιώτες μας μίλησαν για έναν «άρχαιο τάφο» ο όποιος «κόπηκε» από το ποτάμι Β.Α. του Γαλαρινού. Από την περιγραφή του «τάφου» συμπεραίνουμε ότι μάλλον πρόκειται για τη συνέχεια του άγωγού που συναντήσαμε στην Πανίκοβα. Ο Ν. Θ. Σχινάς, Όδοιπορικοί Σημειώσεις Μακεδονίας Ήπειρου Νέας Όροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας, Άθήναι 1887, σ. 515, περιγράφοντας την Γαλατίστα, γράφει μεταξύ άλλων: «...Έκ των σωζομένων υπογᾶλων υδραγωγείων και γεφυρῶν πιθανόν θεωρεΐται, ότι και έντεύθεν υδρεύετο το πάλαι ή πόλις Θεσσαλονίκη».

23. Act. Lavra, Β', έ.ά., Νο 90, 11 - 12.

24. Το έξωκλήσιο είναι κτισμένο σε άρχαιολογικό χώρο, και κατά τη γνώμη μας, πιθανώτατα πολύ κοντά στη θέση της Άνθεμούντος.

25. Δυστυχώς σήμερα δεν είναι δυνατό να δει κανείς την κυρία όψη των θωρακίων, γιατί ή ανεξέλεγκτη φιλοκαλλία των τοπικών παραγόντων «άξιοποίησης» την ποτίστρα της κρήνης, έγκλιβωτίζοντας τὰ στηθαία της με τοιμέντο.

Τμήμα άμφιπρόσωπου θωρακίου από την περιοχή του ναού (Εικ. 14), που βρέθηκε μετά από χωματουργικές έργασίες, φυλάσσεται στην αποθήκη του κοινοτικού καταστήματος Γαλατίστης, μαζί με άλλα εύρηματα από την περιοχή. Σχετ. βλ. Εύθ. Τσιγαρίδα, Μεσαιωνικά Μνημεία Αγ. Όρους και Χαλκιδικής, β', (1975), Α.Δ. 31, (1976) Χρονικά (υπό έκτύπωση).

β) Βυζαντινά

1. Ὁ Πύργος²⁶. Τὸ γνωστὸ οἰκοδόμημα (Εἰκ. 17, 18, 19) ποὺ δεσπόζει στὴ μέση τοῦ χωριοῦ καὶ στὸ ὁποῖο ἀναφερθήκαμε ἀνωτέρω (σελ. 67). Ἀπὸ τίς πηγές δὲν ἔχουμε καμμιά μαρτυρία γι' αὐτόν²⁷.

2. Οἱ ὑδρόμυλοι τοῦ Πύργου (Εἰκ. 20, 21). Ἀμέσως νοτίως τοῦ πύργου, ὑπάρχουν σὲ σειρὰ δύο ὑδρόμυλοι, οἱ ὁποῖοι, κατὰ πληροφορίες ἦταν σὲ λειτουργία μέχρι τῆ δεκαετίας τοῦ 1940.

Ἀπὸ μιὰ ἐπιφανειακὴ παρατήρηση σὲ τομὴ²⁸ τοῦ ἐδάφους μπροστὰ ἀπὸ τὸν πύργο, μᾶς δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ πύργος εἶναι κτισμένος πάνω στὴν αὐλακα προσαγωγῆς τοῦ ὕδατος στὸν ὑδρόμυλο 1 (βλέπε σχέδιο - Εἰκ. 20)²⁹. Βεβαίως γιὰ νὰ ἀποδειχθῇ αὐτό, χρειάζεται ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ ἐὰν συμβαίνει, τότε θὰ πρέπει τουλάχιστον ὁ μύλος 1 νὰ εἶναι παλιότερος ἀπὸ τὸν πύργο. Σύμφωνα μὲ πληροφορίες, μὲ τὸ ἴδιο νερὸ λειτουργοῦσε μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ὑδρομύλων, ἐπειδὴ τὸ ἐπικλινές (Εἰκ. 21) τοῦ ἐδάφους εὐνοοῦσε τὸ κτίσιμό τους.

3. Οἱ ὑδρόμυλοι τῆς Πανίκοδας. Στὴν περιοχὴ τῆς Πανίκοδας διαπιστώσαμε τὴν ὑπαρξὴ δύο ὑδρομύλων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ

26. Στὸν πύργο ἔγιναν στερεωτικὲς ἐργασίες τὸ 1965, ἀπὸ τὴν τότε ἀρμόδια Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Σχετ. βλ.: Μ. Μ : χ α η λ ι δ η ς, Μεσαιωνικά Μακεδονία, Α.Δ. 21 (1966): Χρονικά, σ. 370.

27. Τὰ μόνα ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν Πύργο, εἶναι ὅτι γράφει ὁ Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Ἀρδαμερίου, «Ἐπισκοπὴ Ἀρδαμερίου», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτος Βον, Θεσσαλονίκη 1918, σ. 367 «...αὐτὸ τὸ ὄνομα Γαλατίστα μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ κωμόπολις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐν τῇ μέσῃ αὐτῆς ὑψομένου, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἥμισυ ἡρειπωμένου Ἐνετικοῦ πύργου τῆς. Πάντως ὁ πύργος οὗτος ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἵνα χρησιμεύῃ ὡς σκοπία καὶ παρατηρητήριον διὰ τοὺς ἐν τῇ πεδιάδι ἐγκατεσπαρμένους συνοικισμούς, ἵσως δὲ νὰ ἐχρησίμευε καὶ ὡς τόπος ἐνθα ἐγκαθεύργουν τοὺς ἐκ Γαλατᾶ ἐξοριζομένους καταδικούς, ὡς λέγει μία παράδοσις. Ἡ ἑτέρα παράδοσις, ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ἐξορίας Βυζαντινῆς πριγκιπίσσης, Γαλατείας ὀνόματι, δὲν φαίνεται ἀσφαλές, καθ' ὅσον ὁ πύργος ἔχει ὅλα τὰ συστατικὰ καὶ ρυθμὸν Ἑνετικῆς ἐποχῆς. Καὶ κατὰ τὴν μίαν ὁμῶς καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ἐκδοχὴν ἡ Γαλατίστα μεταγενεστέρα οὕσα τοῦ πύργου ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐξ αὐτοῦ».

Θεωροῦμε σκόπιμο νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ὁμοιότητα τοῦ πύργου τῆς Γαλατίσσης μὲ τοὺς ἐξῆς πύργους: τῶν Βρασνῶν, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου Λαγκαδᾶ, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου Χελανδαρίου, τοῦ μετοχίου Πυργούδια στὸν Πρόδλακα, τῆς Μονῆς Ρίλας (Βουλγαρία) κλπ.

28. Ἡ τομὴ δημιουργήθηκε μὲ τὴν κατασκευὴ δρόμου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταστραφῇ ἕνα μέρος τῆς δεξιμένης τοῦ μύλου 1, καὶ νὰ ἀποκαλυφθοῦν, μερικῶς, τὰ θεμέλια τοῦ πύργου (βλ. σχέδιο - Εἰκ. 21).

29. Ἡ ἀποτύπωση καὶ δημοσίευση τῆς περιοχῆς τοῦ πύργου καὶ τῶν μύλων ὀφείλεται στὴν εὐγένεια τῶν ἀρχιτεκτόνων - συνεργατῶν τῆς 10ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, Πλουτάρχου Θεοχαρίδου καὶ Μιλτιάδου Πολυβίου, τοὺς ὁποίους καὶ πάλι εὐχαριστῶ.

ένας (Εἰκ. 23) λειτουργοῦσε μέχρι πρόσφατα, καὶ τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἄλλων³⁰, οἱ ὅποιοι ὅπως φαίνεται πρέπει νὰ ἦταν βυζαντινοί³¹ (Εἰκ. 24).

4. Τὰ ἐρείπια τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου³². Βρίσκονται στὸ μέσον περίπου τῆς ἀποστάσεως Γαλατίστης - ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, βορείως τῆς δημοσιᾶς καὶ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἐξωκκλήσιο τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων βάδην περίπου 30 λεπτῶν.

Ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ πηγές³³, ἡ Μονὴ ἦταν κτῆμα τῆς Μονῆς Βλαττάδων τῆς Θεσσαλονίκης.

Διακρίνονται³⁴ τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ (Εἰκ. 25), τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς καὶ τῶν κελλιῶν (Εἰκ. 26) καὶ λίγα μαριμάρινα ἀρχιτεκτονικά μῆλη ἀπὸ τὸ ναὸ (Εἰκ. 27). Δυτικῶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχει πηγὴ πόσιμου νεροῦ, τῆς ὁποίας διατηρεῖται τὸ σύστημα ὕδρομαστεύσεως (Εἰκ. 28). Βορείως τῆς Μονῆς διακρίνεται κτιστὴ ὕδαταύλακα (Εἰκ. 29) μὲ τὴν ὁποία φαίνεται ὅτι ἔφερναν συμπληρωματικὸ νερὸ ἀπὸ μακρὰ γιὰ νὰ καλυφθοῦν οἱ ἀνάγκες τῆς Μονῆς.

5. Ἰχνη βυζαντινοῦ μικροσυνοικισμοῦ ἐπιστημάνθηκον καὶ στὸ ὕψωμα νοτίως τοῦ ἐξωκκλησίου τῆς Ἁγίας Κυριακῆς.

**

Θέλουμε νὰ πιστεύουμε ὅτι μὲ τὶς ἔρευνες ποὺ ἀναφέραμε δὲν τελείωσε τὸ θέμα «ἡ Γαλάτιστα στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους»³⁵. Ἀς ἐλπίσουμε ὅμως ὅ-

30. Ἰ. Κ. Βασδραδέλλης, Ἀρχεῖον Βλαττάδων, ἔ.ἀ., σ. 4, ἔγγρ. 5, τῆς 3ης φεβρ. 1527. Ἀναφέρεται ὅτι στὸν «ποταμὸ Μάγκος», ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Γαλατίστης, ὑπάρχουν τρεῖς κατεστραμμένοι μύλοι τῆς Μονῆς Βλαττάδων. Ἀγνοοῦμε ποίος εἶναι ὁ «ποταμὸς Μάγκος» ἀλλὰ θεωροῦμε σκόπιμο νὰ ἐπιστημάνουμε τὴν περίπτωσή.

31. Ἡ χρονολόγησις τῶν ὕδρομύλων ἔγινε μετὰ ἀπὸ συζήτηση μὲ τὸν ἀρχιτέκτονα Πάνο Θεοδωρίδην, ὁ ὁποῖος στὴν ὑπὸ ἐπεξεργασία διδακτορικὴ διατριβή του «Μνημεῖα τοῦ Ἀγιορείτου Παραγωγικοῦ Χώρου» ἀσχολεῖται ἐκτενῶς μὲ τοὺς ὕδρομύλους τῆς Χαλκιδικῆς.

32. Στ. Π. Κυριακίδου, Ἡ παρὰ τὴν Γαλάτιστα Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Μακεδονικά, τ. 3, (1953 - 1955), Θεσσαλονίκη, 1956, σ. 402.

33. Ἰ. Κ. Βασδραδέλλης, Ἀρχεῖον Βλαττάδων, ἔ.ἀ., σ. 3, ἔγγρ. 4, τῆς 14ης Μαΐου 1526.

34. Τὸ χωρὸς τὸν ἐπισκεφθῆκαμε τὸ Νοέμβριο τοῦ 1973, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς συμμετοχῆς μας στὴν ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους. Ὁ νεαρὸς ποὺ εἰκονίζεται στὴν εἰκόνα 28 μᾶς ὁδήγησε στὸ χωρὸς, καὶ ζήτησε νὰ τὸν φωτογραφίσουμε ἀναμνηστικά. Ἡ φωτογραφία αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν πηγὴ.

35. Μετὰ ἀπὸ πληροφορίες ὅτι στὸ ἐξωκκλήσιο τῆς Ἁγίας Τριάδος (δυτικῶς τῆς Γαλατίστης, ἀνάμεσα στὸ ἐξωκκλήσιο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τὸν Γαλαρινὸ, νοτίως τοῦ Ἀνθεμόσιου ποταμοῦ) ὑπάρχει «πολὺ παλιὰ ἐκκλησία» πῆγαμε μὲ σκοπὸ νὰ ἐρευνήσουμε τὸ χωρὸς. Ἡ περίοδος ὅμως ἦταν ἀκατάλληλη (τέλη Μαΐου τοῦ 1975) καὶ τὰ πυ-

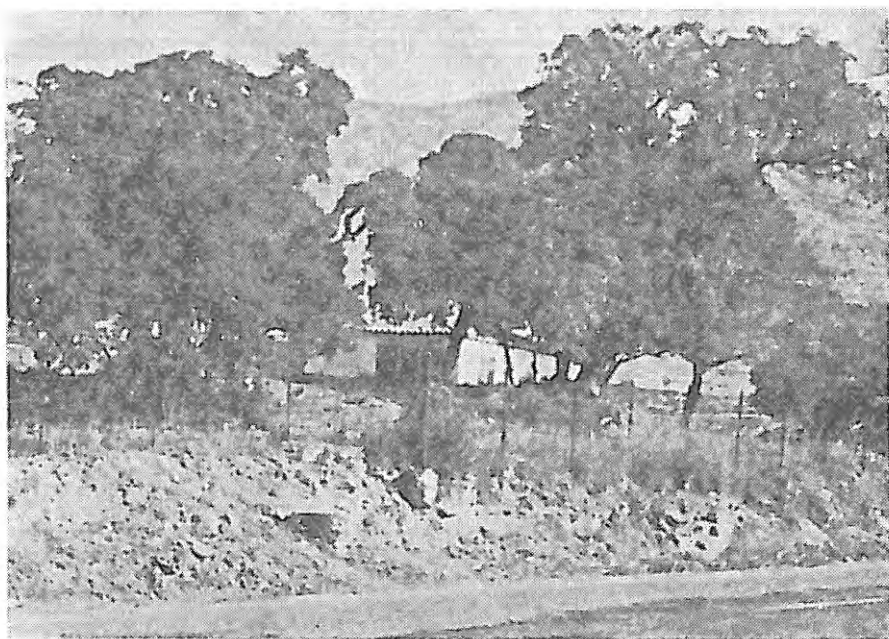
τι ή σύντομη αὐτή ἐργασία θά εἶναι μιὰ μικρή βοήθεια γι' αὐτόν πού θά θελήσει νά ἀσχοληθῇ ἐκτενέστερα μέ τήν ἱστορία καί τήν ἀρχαιολογία τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀνθιμουῦντος.

κνά καί ψηλά σιτηρά δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν νά ἔχουμε μιὰ καλή ἐποπτεία τοῦ χώρου. Τό μόνο πού εἶδαμε ἦταν ἓνα κομμάτι μαρμάρινου ἀράβδωτου κίονα (Εἰκ. 36), στημένο ὅρθω πίσω ἀπό τήν κόγχη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος (19ος αἰ.).

Ἀλλά καί μέσα στό χωριό τῆς Γαλατίστης ὑπάρχει ἓνα πλῆθος ἀπό ἀρχιτεκτονικά μέλη γιά τὰ ὁποῖα χρειάζεται μιὰ συστηματική ἐρευνα καί καταγραφή. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε α) τὰ ἐντοιχιζόμενα ἀρχιτεκτονικά μέλη χριστιανικοῦ ναοῦ στόν Πύργο, β) τίς δάσεις κιόνων στό ναό τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τῆς πλατείας, γ) τὸ μεγάλο ἰωνικό κιονόκρανο (ὅμοιο μέ τὰ ἐκτιθέμενα στό Μουσεῖο Θεσσαλονίκης) πού χρησιμοποιεῖται σάν δάση τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου στό ναό τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς δίπλα στόν Πύργο, δ) τή ρωμαϊκή ἐπιτύμβια στήλη στό ὀρόρειο τοῖχο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου κ.ἄ.

Εἰκὼν 2. Τὸ κάστρο τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου(;) στὸν Γαλαρινό.

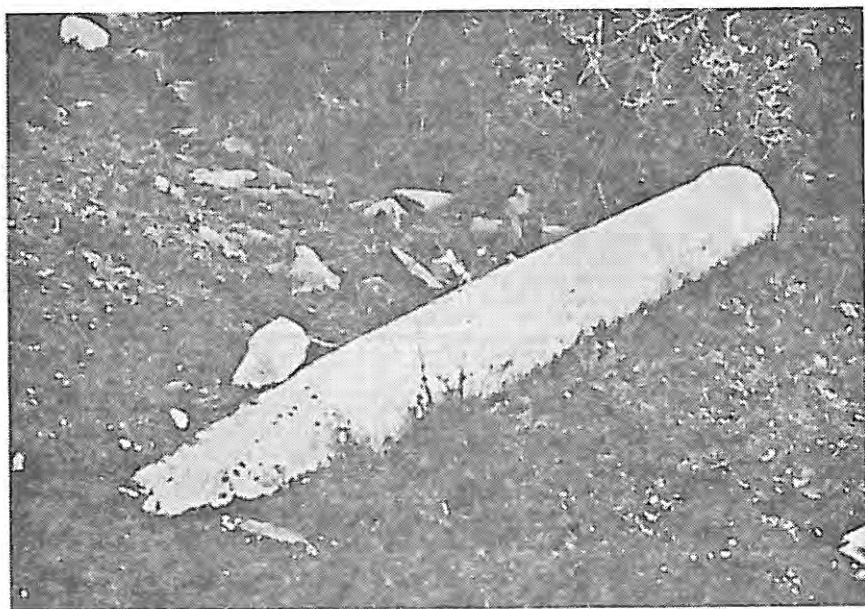
Εἰκὼν 3. Ὁ χώρος τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν.

Εικόνα 4. Τοιχοποιία στην τομή της οδού στους Άγ. Αναργούρους πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν.

Εικόνα 5. Ἀεροφωτογραφία τῆς περιοχῆς δυτικῶς τῆς Πανίκουδας. 1. Ἡ προϊστορικὴ Τοῦμπα. 2. Ὁ παλαιοχριστιανικὸς ἐρειπιώνας.

Εικόνα 6. Ο κίονας στον έρειπιώνα δυτικώς της Πανίκοδας.

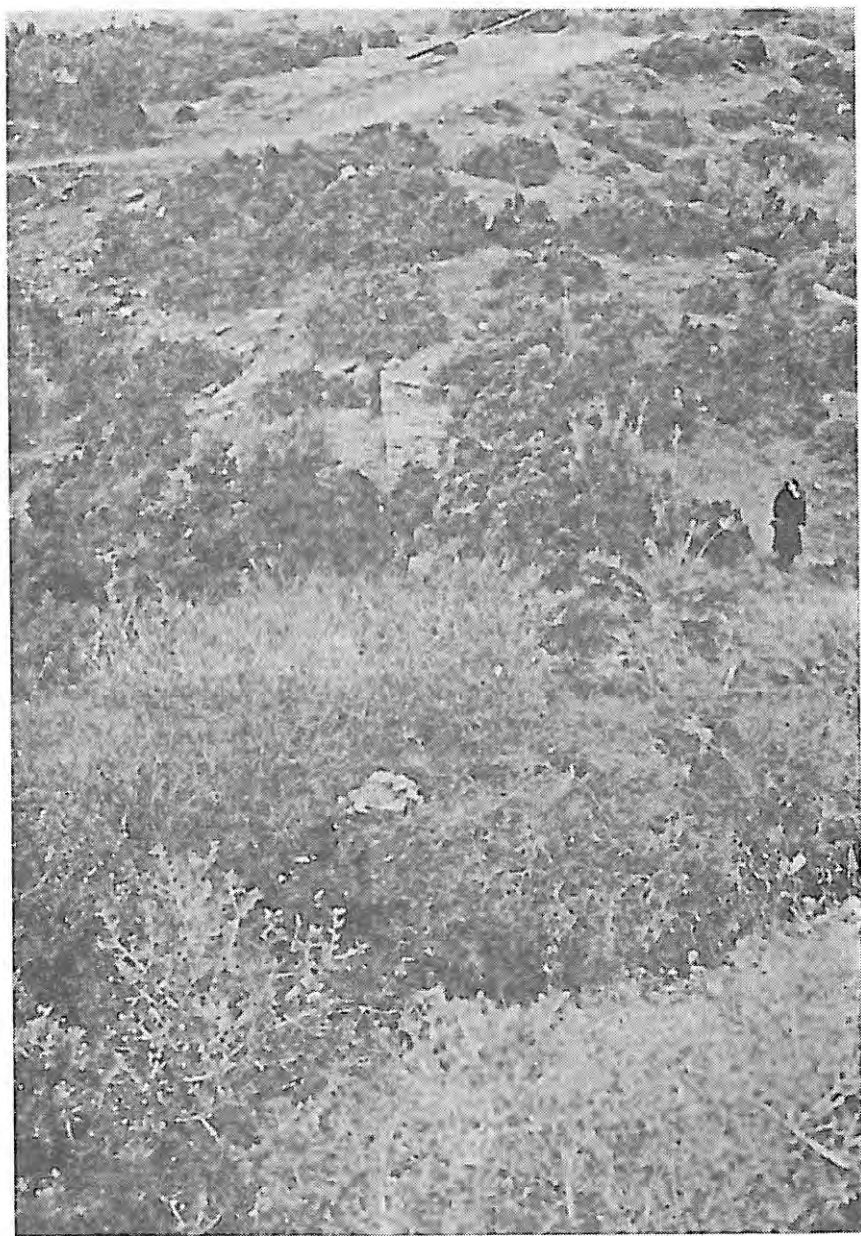
Εικόνα 7. Τò έπιθημα στον έρειπιώνα δυτικώς της Πανίκοδας.

Εικόνα 8. Τμήμα του υδατοαγωγού στην Πανίκουδα.

Εικόνα 9. Τομή του υδατοαγωγού στην Πανίκουδα.

Είχων 10. Τα ερείπια της υδατογέφυρας. Ανατολική όψη.

Εικόνα 11. Το δυτικό άκροβαθρο της ύδατογέφυρας.

Εἰκὼν 12. Τομή τοῦ ὕδαταγωγοῦ ἀνατολικά τῆς ὕδατογέφυρας.

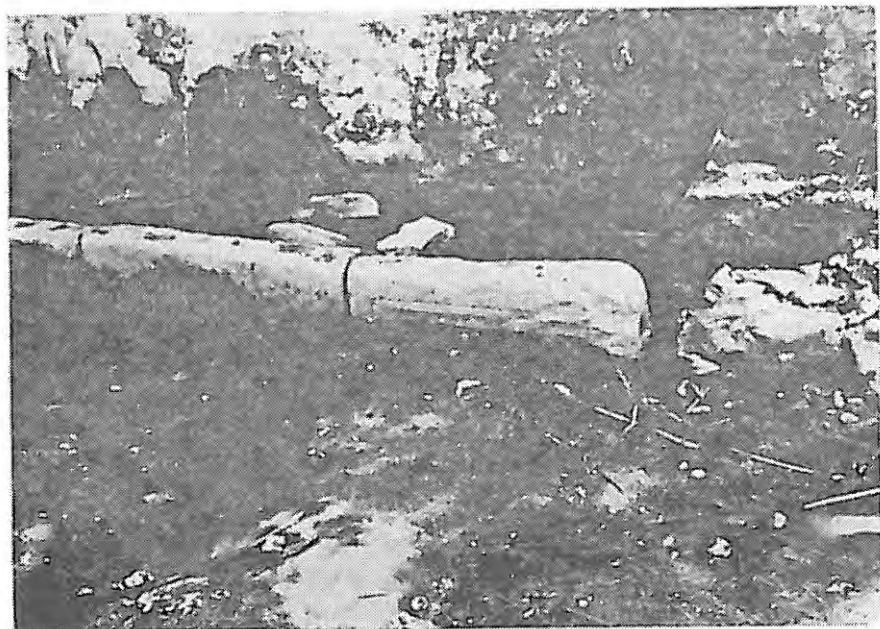
Εικόνα 13. Λεπτομέρεια της τοιχοδομίας του δυτικού ακροβάθρου της Ύδατογέφυρας.

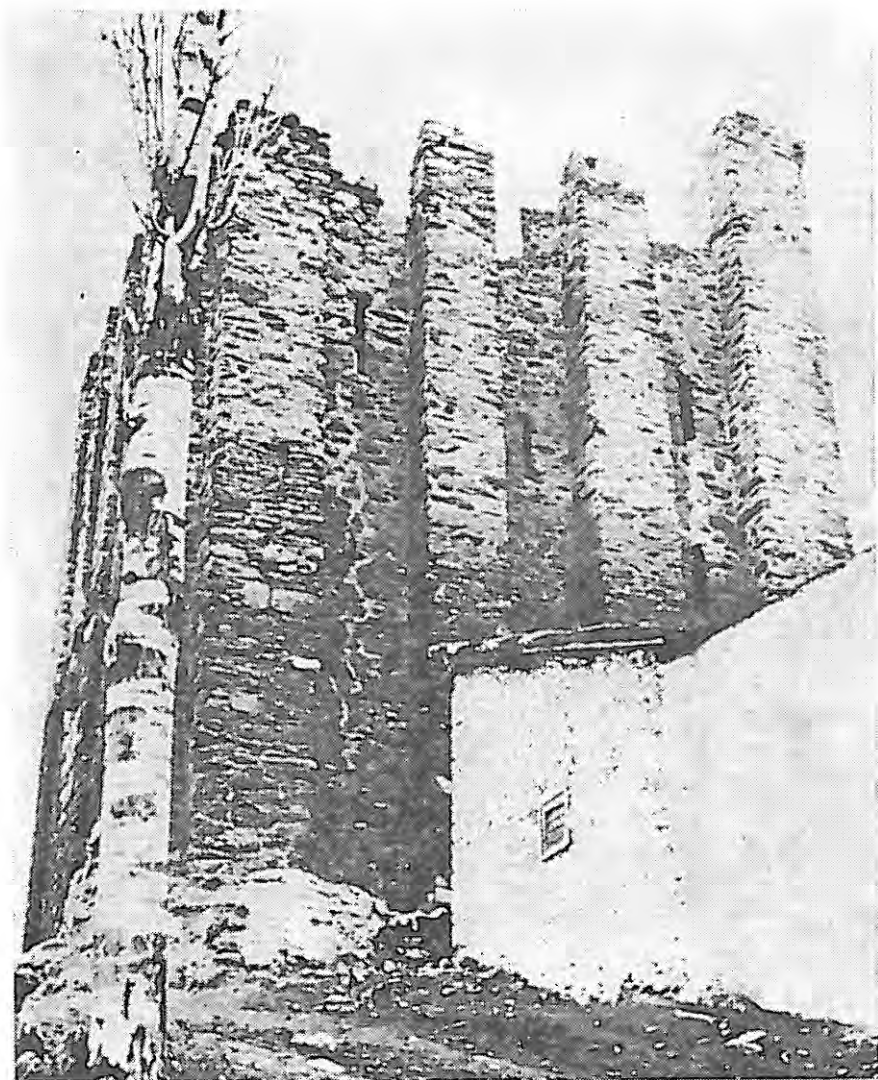
Εικόνα 14. 'Αμφιπρόσωπο θωράκιο από την περιοχή του εξωκκλησίου της Αγίας Παρασκευής.

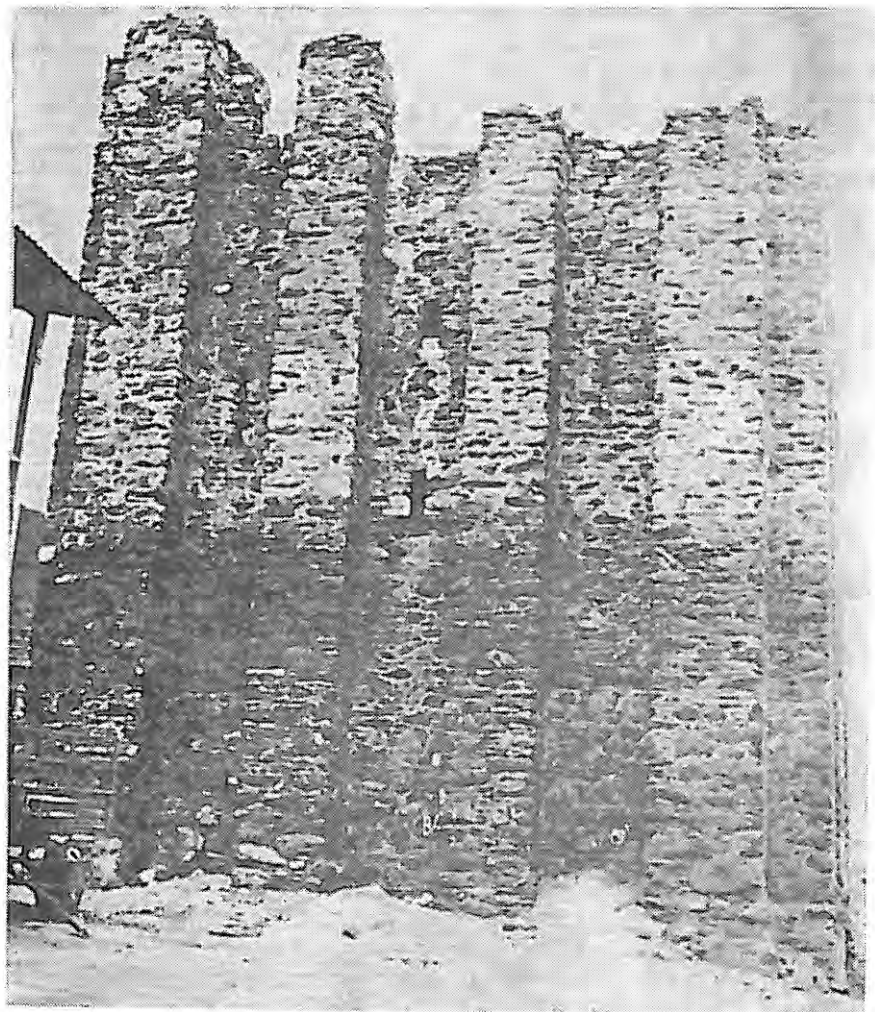
Εἰκὼν 15. Ἡ βρύση στὴν Ἀγία Παρασκευή.

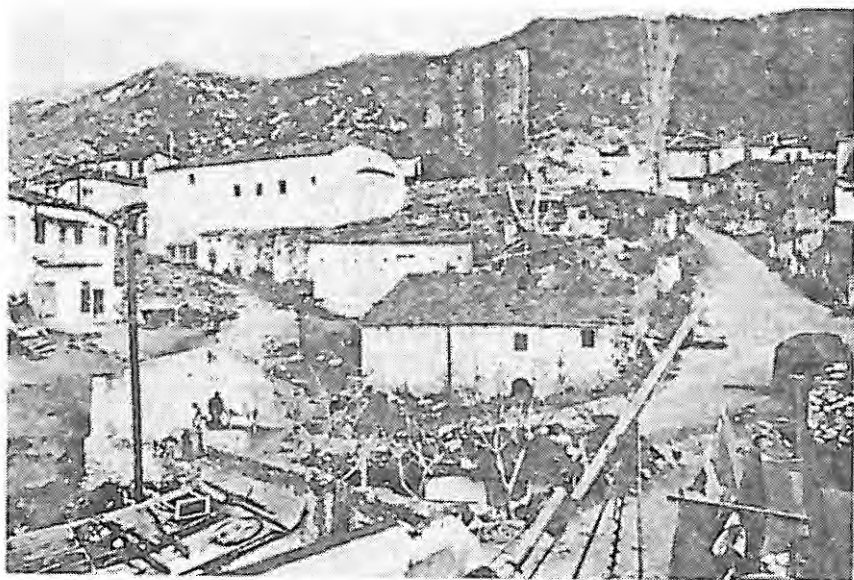
Εἰκὼν 16. Τὰ θωράκια στὴ βρύση τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς πρὶν ἀπὸ τὸν ἐγκλιθωτισμὸ τους.

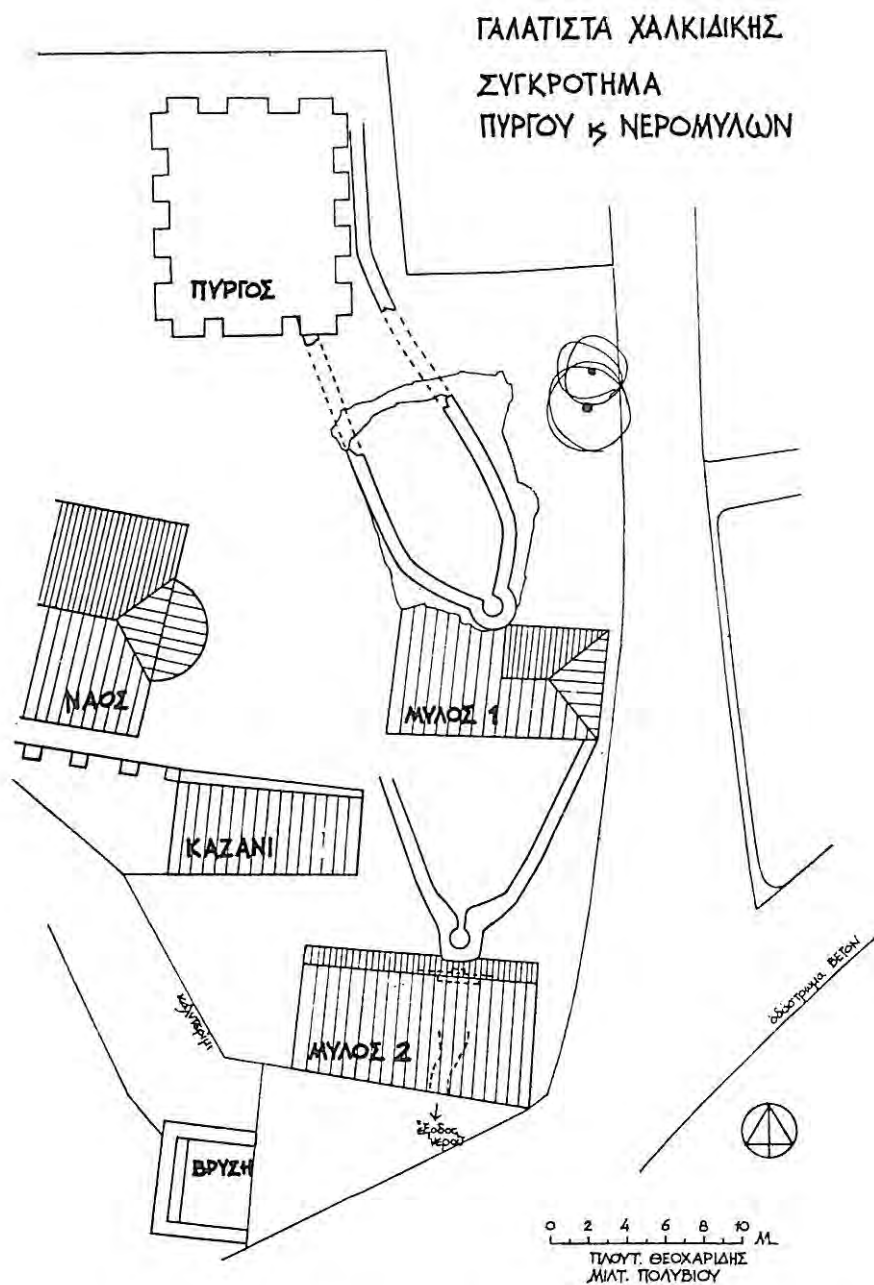
Εἰκὼν 17. Ἀνατολική ἀποψη τοῦ Πύργου τῆς Γαλατίστης (φωτογραφία Ν. Νικονάνου).

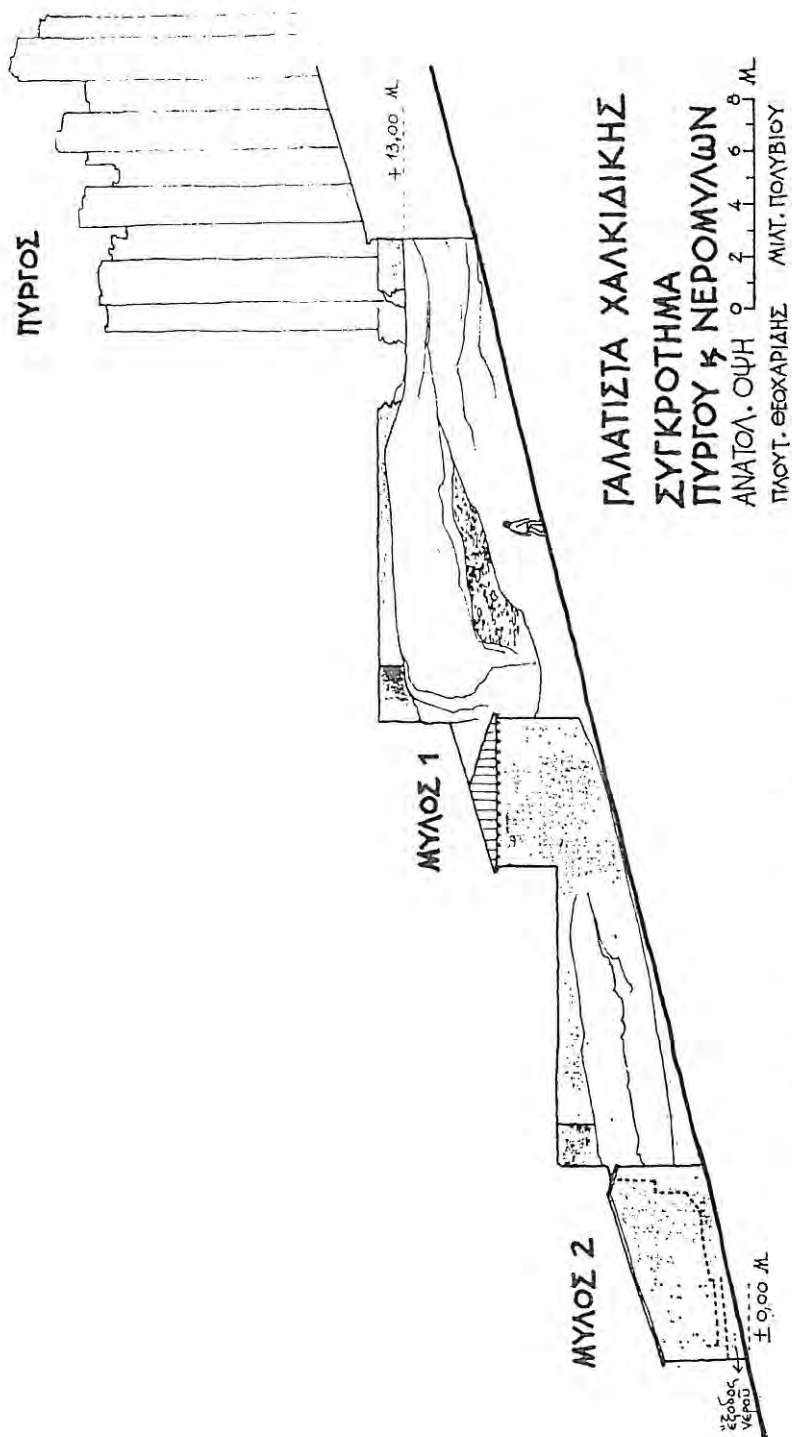
Εικόνα 18. Δυτική άποψη του Πύργου της Γαλατίστης (φωτογραφία Ν. Νικονάνου).

Εικόνα 19. 'Ο Πύργος και οί υδρόμυλοι τῆς Γαλατίας.
Νέπια ἄποψη (φωτογραφία Πλ. Θεοχαρίδου).

Εικών 20. Σχεδιάγραμμα συγκροτήματος Πύργου και υδρομύλων Γαλατίστης

Εικόνα 21. Σχεδιαγράμμα ανατολικής όψως συγκροτήματος Πύργου και υδρομύλων Γαλατίστας.

Εικόνα 22. Η υδατοδεξαμενή του μύλου 2 κάτω από τον Πύργο, φωτογραφημένη από τον υδατόπυργο του μύλου 1 (φωτογραφία Πλ. Θεοχαρίδου).

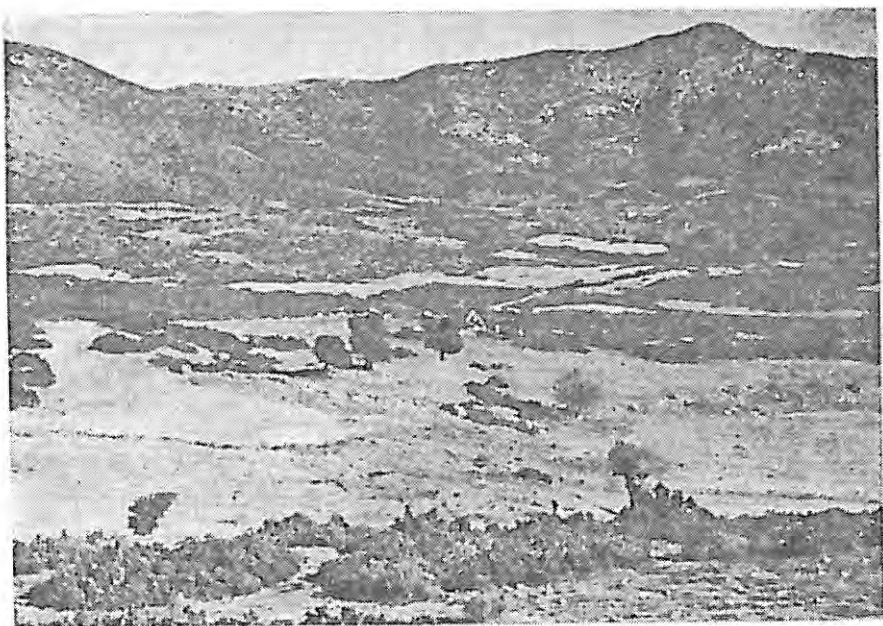
Εικόνα 23. 'Ο υδατόπυργος ενός από τους μίλους της Τουρκοκρατίας στην Πανίκοσα.

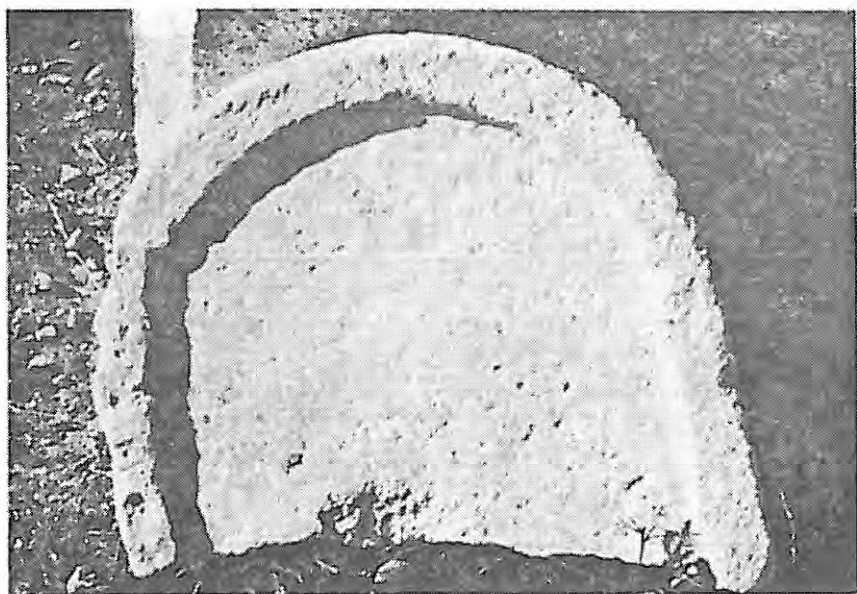
Εικόνα 24. 'Ο υδατόπυργος του ενός από τους βυζαντινούς υδρόμυλους της Πανίκοσας.

Εἰκὼν 25. Ὁ ἐρείπιὼνας τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Εἰκὼν 26. Τὰ ἐρείπια τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου. *Αποψη Β.Δ.

Εἰκὼν 27. Ἀρχιτεκτονικὸ μέλος ἀπὸ τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

Εἰκὼν 28. Ἡ ὑδρομάστευση στὴ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

Εικόνα 29. Κτιστή υδαταύλακα στη Μονή 'Αγίου Νικολάου.

Εικόνα 30. Ο κίονας στο έξωκλήριο της Αγίας Τριάδος.

Οἱ ἐργασίες γιὰ τὸ ἔτος τοῦ Ἀριστοτέλη, γιὰ τεχνικοὺς λό-
γους, θὰ δημοσιευθοῦν στὸ τεῦχος τῶν Χρονικῶν τοῦ 1979.

ΗΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΑ

Ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔγγραφα ποὺ ἀναφέρονται στὸ οἰκογενειακὸ δίκαιο, πρωτεύοντα θέση κατέχουν τὰ προικοσύμφωνα. Παρ' ὅλο ποὺ ἔχασαν τὴ νομικὴ τοὺς ἰσχὺ, ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερα ἀκόμια νὰ συντάσσωνται.

Τρεῖς μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ γάμιο, τὴν Πέμπτη, γίνεται σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο ἢ ἐπίδειξη, ἢ καταγραφὴ τῆς προίκας, σὲ ρουχισμό καὶ συντάσσεται τὸ προικοσύμφωνο. Αὐτὸ φυλάγεται μὲ ἐπιμέλεια κι ἀπὸ τοὺς δυὸ συμβαλλόμενους σὰν κειμήλιο οἰκογενειακό. Ἔχει ἕναν ἰδιαίτερο τύπο καὶ ὕφος στὴ σύνταξή του, ποὺ διατηρεῖται ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια ὡς τὰ σήμερα.

Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ μάλιστα ὅσο εἶναι παλιότερο τόσο καὶ προκαλεῖ περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη. Σ' αὐτὸ καταγράφονται μικρολεπτομέρειες μὲ ἀρκετὴ σοδαροφάνεια, εἶναι συνταγμένο μὲ περισσὴ ἀφέλεια καὶ ἀποπνέει τὴ σοδαρότητα καὶ πίστη ποὺ ἔδιναν στὸ θεσιὸ καὶ στὸ μυστήριό τοῦ γάμιου.

Παραθέτουμε ἀμέσως παρακάτω ἕνα προικοσύμφωνο· βέβαια δὲν εἶναι πολὺ παλιό, γιατί ἀριθμεῖ ἡλικία μονάχα 80 περίπου χρόνων.

ΗΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν προικοσυμφώνου γράμματος δῆλον γίνεται, ὅτι ἐσυμφώνησα ἐγὼ ὁ Κ.Α. μετὰ ἐδῶ κάτοικον Χ.Κ. καὶ ἐνύμφευσά τὴν θυγατέρα μου Μαρίαν.

Πρῶτον εὐχομαι ἐκ ψυχῆς τοῦ Θεοῦ νὰ τοὺς δώσῃ ἀγάπην, εὐτεκνίαν, μακροημέρευσιν καὶ μετὰ ταῦτα θασιλείαν οὐράνιον.

Δίδω εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς περιουσίας μου τὰ ἀκόλουθα ὡς γράφονται κάτωθεν μὲ πᾶσαν μου προαίρεσιν.

Μία σκουρτέλα καλὴ γούνινη	Γρόσια	400
Μία τσέργα καλὴ ὀκ. 6		300
Μία βελέντα καλὴ		200
Δυὸ κιλίμνια μικρὰ καὶ μεγάλω		200
Τρία καθάδια φουρέματα		900
Τρία καθάδια σπιτικά		600
Ἕνα κιαζὶ μὲ τσιχμές καθάδι		250

Ἐννιά ὑποκάμισα καλὰ	800
Ὅκτώ πουδιές καλές	160
Δυὸ πουδιές ἀγουραστές	60
Ὅκτώ μανδήλια ἄσπρα	200
Ὅκτώ μανδήλια παρδαλὰ	300
Τέσσερις τάβλες καλές	200
Τρία μισάλια	80
Δυὸ τρόκνις	70
Ὅκτώ ροῦτις	150
Ἐνα λιμπατὲ τσόχα γούνινο	120
Δέκα ζιγάρια σκουφούνια	200
Δέκα τρία προυσκέφαλα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ	450
Ἑτερα ὑποκάμισο καὶ σώδρακο	150
Τρία σώδρακα	100
Ἑτερα δῶρα διὰ τὸν γάμιον	100
Ἐνα σεντούκι διὰ τὰ ροῦχα	150
	6.140

Ταῦτα ὅλα τὰ γεγραμμένα τὰ ἔδωσα μὲ πᾶσαν εὐχαρίστησιν δὲν ἔχει εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ζητήσῃ τὸ παραμικρόν. ἐπειδὴ ἔλαβε τὸ δίκαιό της καὶ αὐτὴ καὶ τὰ ἄλλα παιδιὰ μου.

Ἐγὼ ἡ Μαρία Κ. ἔλαβα τὰ ἄνω γεγραμμένα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ ζητήσω ἀπὸ πατρικὴν μου κληρονομίαν οὔτε ὀβολὸν καὶ διὰ τὸν ἀγράμματον ὑπογράφομαι διὰ χειρὸς Παπαγγέλου Δ. ἐγὼ δέ, βάζω τὸν τύπον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

1883 Ἀπριλίου 23 Λιαρίγγοδη

Κ. Α. Θεβαιῶ

Α. Κ. γράψας ὡς μάρτυς

Η ΝΕΑ ΣΚΙΩΝΗ

Τοπογραφία τῆς Νέας Σκιώνης

Ἡ Νέα Σκιώνη εἶναι ἕνα χωριὸ στὸ ἀκρώτατο σχεδὸν σημεῖο τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας. Κτισμένο ἀνάμεσα στὸ βουνὸ καὶ στὴ θάλασσα ἔχει 200 σπίτια καὶ 800 κατοίκους περίπου. Οἱ κάτοικοι εἶναι γτόπιοι. Τὸ ἔδαφος εἶναι πολὺ γόνιμο καὶ κατὰφυτο ἀπὸ πεῦκα, ἐλιές καὶ ἀπὸ ἄγρια δένδρα καὶ θάμνους (κουμαριές, ρεῖκια, πουρνάρια, ἄρια, φτέρη, σπάρτα, παλιούρια κλπ.). Ἀπὸ ἄγρια ζῶα ὑπάρχουν στὸ δάσος ἀλεπούδες, τσακάλια, κουνάβια, λαγοὶ καὶ ἀπὸ πτηνὰ πέρδικες, τρυγώνια κ.ἄ. Βασικὸ προϊόν εἶναι τὸ μέλι, τὸ λάδι, ἐπίσης τὰ δασικὰ προϊόντα, τὰ κτηνοτροφικὰ καὶ τὰ θαλασσινὰ. Ἐχει θαυμασιὸ κλίμα καὶ παρουσιάζει τουριστικὸ ἐνδιαφέρον, ἰδίως τελευταῖα μὲ τὴν ἀνέγερση τουριστικῶν ξενοδοχείων κλπ. Τὸ χωριὸ παλιότερα ἦταν κτισμένο μέσα στὸ βουνό, μακριὰ ἀπ' τὴ θάλασσα. Νὰ τί λένε οἱ παλιότεροι γιὰ τὴν παλιὰ καὶ τὴ σημερινή θέση τοῦ χωριοῦ.

Τὸ παλιὸ χωριὸ ἦταν κτισμένο μὲς στὸ βουνό γιὰτὶ τὰ χωργιὰ ἐπὶ τουρκοκρατίας κτίζονταν στὰ βουνά γιὰτὶ τοὺς λήστευαν οἱ πειραταὶ ἀπ' τὴ θάλασσα. Καὶ κεῖ μπορούσαν καὶ κρύβονται καὶ ν' ἀμύνονται ὅταν δέχονταν ἐπιθέσεις. Μόλις ὅμως ἔγινε τὸ Ἑλληνικὸ κατέβηκαν στὴ θάλασσα, γιὰτὶ ἐξυπηρετοῦνταν καλύτερα. Γιὰτὶ ἡ συγκοινωνία γίνονταν ἀπ' τὴ θάλασσα μονάχα. (Τιμολέων Παπαχριστοδούλου, ἐτῶν 80)

Τοῦ μέρους ἦταν στινὸ στὸ παλιὸ τοῦ χωριό, στοῦ Τσαπράν', ὅπως τῷ-λιγαν, κι ἡ κόσμους ἀρτίρσαν κι ἡ γέρουντας ἡ Εἰρηναίους ἔρχονταν δυὸ φουρὲς τοῦ χρόνου κι ἔλιγι νὰ φύγουμι. Κι ἡ κόσμους ὅπου τοὺν βουλοῦσι τοῦ γκαθένια ἔφιυγι κι κατέβινι ἰδῶ. Νιρουκρατοῦσι κιόλας ἡ τόπους κι μάλιστα δ-λουν τοῦ γκιρὸ εἶχι ἕνα πουτάμ' πὺ πιρνοῦσι δίπλα στοῦ χωριό.

(Ἑλένη Δαλαμάγκα, ἐτῶν 78)

Ὁ κόσμος στὸ Τσαπράνι ἦταν τὸ 1910 καμιά δεκαριά οἰκογένειες. Ἀρχισαν νὰ κατεβαίνουν ἀπ' τὸ 1915 - 1916 ὡς τὸ 1920 εἶχαν κατεβῇ σχεδὸν ὅλοι.

(Τιμολέων Παπαχριστοδούλου)

Στὴ συνέχεια θ' ἀναφέρω μερικά δείγματα τῆς ἐθιμοτυπίας, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν λαϊκῶν διηγήσεων τοῦ χωριοῦ μου, καθὼς καὶ μερικά τραγούδια καὶ παραμύθια.

Δημοτικὰ τραγούδια

Μαρὴ ψηλὴ, μαρὴ λιγνὴ, μαρὴ γαλανουμάτα,
 σὺ π' ἀγαπᾷς τὸν ἄντρα μου, κρυφὰ τὸν καμαρώνεις
 θὲ νὰ σὶ κάνω κάμωμια, θὲ νὰ σὶ κάνω μιάγια
 νὰ πέσουν τὰ μαλλάκια σου μπρουστὰ στὰ παλικάρια.
 Σὺ κι ἂν μὲ κάνης κάμωμια, σὺ κι ἂν μὲ κάνης μιάγια
 νὰ πέσουν τὰ μαλλάκια μου μπρουστὰ στὰ παλικάρια
 ἔχου τοῦ μαλλουθότανου πάλι μαλλιὰ θὰ κάνου
 πάλι τὸν ἄντρας θ' ἀγαπῶ, κρυφὰ τὸν καμαρώνου.

(Παναγιώτα Λεμονῆ, ἐτῶν 32)

Ἐσὺ Γιαννάκη μ' φεύγεις, ἐμένα ποῦ μ' ἀφήνεις;
 Σ' ἀφήνω ἐδῶ στὴ μάνα μου καὶ στὰ γλυκά μ' ἀδέρφια.
 Ἄρνι νὰ τρώῃς τὸ πρωῒ, ἄρνι τὸ μεσημέρι
 κι ὄντας δειπνοῦν οἱ ἄρχοντες νὰ στρώνῃς νὰ κοιμᾷσι.
 Κι ἡ Γιαννάκης ἔφυγε πιντέξη μίλια τόπου.
 Κι ἡ πιθιρὰ τὴν ἔπιρνι κι στοῦ μπαρμιπέρ' τὴν μπάει.
 Μπαρμιπέρη μ' γιὰ μπαρμιπέρισε τοῦ Γιάννη τὴ γυναίκα.
 Τσομπάνα θὰ τὴ φκιάσω ἐγὼ καὶ στοῦ βουνοῦ θὰ τ' στείλω.
 Τὴ δίνω πέντε πρόβατα καὶ πέντε προβατίνες
 κι ἂν δὲν τὰ φκιάξῃ ἑκατὸ κι ἂν δὲν τὰ φκιάξῃ χίλια
 στοῦ γκάμπο νὰ μὴν κατεβῇ, στοῦ σπίτι μ' νὰ μὴν ἔρθῃ.
 Ἄρνι - ἄρνι ἐγέννησε κι ἡ μάνα διαφορίζει
 καὶ ὁ θεὸς τὰ βλόγησε καὶ γίναν' τρεῖς χιλιάδες.
 Στὸ γκάμπο τὰ κατέβασε νὰ πάῃ νὰ τὰ ποτίσῃ
 νὰ κι ὁ Γιαννάκης ἔρχεται στοῦ μαῦρο του καβάλα.
 Καλὴ μέρα σου τσόμπανε. Καλῶς τον τὸ Γιαννάκη.
 Τίνος εἶναι τὰ πρόβατα καὶ τὰ παχιὰ κριάρια;
 Τοῦ Γιάννη εἶν' τὰ πρόβατα καὶ τὰ παχιὰ κριάρια,
 τοῦ Γιάννη εἶν' κι ἡ τσόμπανους ποῦ βόσκει τὰ κριάρια.

(Αἰκατερίνη Λεμονῆ, ἐτῶν 76)

Βλάχα μ' ποῦθεν ἔρχισι καὶ ποῦθεν κατεβαίνεις;

Ἐπὶ τὸ σπῖτι μ' ἔρχομι, στὸν ἄντρα μου πηγαίνω.
 Πάγου στοὺν ἄντρα μου ψωμί, φιλὶ νὰ τὸν ἐδώσω.
 Ἰγὼ εἶμαι κόρη μ' ἄντρα σου, ἰγὼ εἶμι' ἡ καλὸς σου.
 Ἄν εἶσι σὺ ἡ ἄντρας μου, ἂν εἶσι ἡ καλὸς μου
 δεῖξι σημάδι τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ τί σημάδι ἔχει.
 Ἐχει ἐλὶὰ στὴν μπόρτα σου καὶ κλῆμα στὴν αὐλή σου.
 Πραγματευτὴς θὰ ἔγινες καὶ πέρασες καὶ τὰ ὄδες.
 Δεῖξι σημάδι τοῦ κορμὶ μ' τοῦ τί σημάδι ἔχου.
 Ἐχεις ἐλὶὰ στὸ μάγουλο, ἐλὶὰ στὴν ἀμασφάλι
 καὶ ἀνάμεσα στὰ στήθια σου τὸν ἥλιο, τὸ φεγγάρι.

(Αἰκατερίνη Λειονή, ἐτῶν 76)

*
**

Ἐγὼ ἵμαι τοῦ φαρέ παιδὶ πού μὲ ζουλεύουν οἱ πολλοί.
 Καὶ πάγω νὰ φαρῆσω μαῦρα μάτια νὰ διαλέξω.
 Ρίχνω τὴν πρώτη καμακιά, ἔλα Χριστέ καὶ Παναγιά.
 Ἐ καὶ βγάζω τρεῖς σαρδέλες, τρεῖς μελαχροινὲς κοπέλες.
 Ἡ μιὰ ἦταν ἀπ' τοῦ Μαριμαρᾶ, θαστάει τὸ νοῦ της δυνατά.
 Κι ἡ ἄλλη ἀπ' τοῦ Νιοχώρι, τοῦ Χατζηγιαννάκη κόρη.
 Ἡ τρίτη ἡ μικρότερη ἦταν ἀπὸ τὴν Πόλη πού τὴν ἀγαποῦσαν ὅλοι.
 Τὴν ἀγάπησα καὶ ἰγὼ, νὰ τὴν μπάρω δὲν μπορῶ.

(Αἰκατερίνη Λειονή)

*
**

Κοιμήθηκα, σηκώθηκα τί εἶδα στ' ὄνειρό μου;
 Δυὸ μαῦρα μάτια κάθονταν στὸ προσκέφαλό μου.
 Σηκώνομαι καὶ νύνομαι καὶ θάζω τ' ἄρματα μου.
 Παίρνω τοὺς δυὸ τοὺς σκύλους μου καὶ στὸ κυνήγι πάω.
 Στὸ δρόμο ἀπὸ πηγαινα, στὸ δρόμο ἀπὸ πηγαίνω
 τηράω ξερδὰ, τηράω δεξὰ· βλέπω ἕνα κυπαρίσι.
 Βλέπω μιὰ κόρη ἀπὸ ἴπλινι σὲ κρυσταλλένια θρύση.
 Πάγω κοντὰ τῇ χιριτῶ κι αἰτὴν μὲ χιριτάει.
 Καλὴ μερὰ σου λυγρὴ. Καλῶς τὸν κυνηγιάρη.
 Γιὰ δέσι τὰ σκυλάκια σου σὶ λεμονιάς κλωνάρι.
 Κορὴ μου τὰ σκυλάκια μου λαγούς, περδίκια πιάνει,
 μὰ σὰν ἐσένα ὁμορφὴ ποτές δὲ σὶ δαγκάνι.
 Ἡ κυνηγὸς τὴν ἔριξι μαντήλι νὰ τοῦ πλίνη
 καὶ ἡ μάνα της τὴν πρόβαλλει ἀπὸ τοῦ παραθύρι.

Κορή μ' τοῦ μαντηλάκι μου κι θέλου νά πηγαίνου
 γιατί εἶν' ἡ κλίνη μου μακριά καὶ δὲν μπορῶ νά μένω.
 "Αν εἶν' ἡ κλίνη σ' μακριά, ἔλα στὴν γκάμαρή μου
 νά ὀγῆς β:ουλιὰ κι ὄργανα ποὺ παίζου στὴν αὐλή μου.
 Κορή μου δὲν φοβήθηκες τὰ δώδικα σ' ἀδελφια
 μόν' πῆγες κι μπιρδέφτικες στοῦ κυνηγοῦ τὰ χέρια;
 Δώδικα ἀδέρφια εἴμασταν, τριάντα ἀξιδέρφια,
 ὅλους ἰγῶ τοὺς νίκησα, τοὺς πῆρα διὰ πάντα.

(Αἰκατερίνη Λειοντή)

Ἐρχόμαστε ἀπ' Ἀνατολή σὲ μιὰ χρυσὴ φεργάδα·
 πέντε πασάδες εἴχαμε ποὺ ὁμορφα τραγουδοῦσαν.
 Εἴχαμε σκλάβους ὁμορφους στὰ σίδερα δεμένους.
 Κι ὁ σκλάβος ἀναστέναξε καὶ στάθηκε ἡ φεργάδα·
 κι ὁ καπετάνιος τ' ἄκουσε καὶ φώναξε ἀπ' τὴν πρύμνη.
 Ποιὸς εἶναι π' ἀναστέναξε καὶ στάθηκε ἡ φεργάδα;
 "Αν εἶναι ἀπὸ τοὺς ναῦτες μου, τὴ ρόγα του νά δώσω·
 κι ἂν εἶναι ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου νά τὸν ξελευτερώσω.
 Ἐγὼ εἶμαι π' ἀναστέναξα καὶ στάθηκε ἡ φεργάδα.
 Σκλάβοι πεινᾷς, σκλάβοι διψᾷς, σκλάβοι δὲν ἔχεις ρούχα;
 Οὔτε πεινῶ, οὔτε διψῶ, οὔτε ρούχα μοῦ λείπουν.
 Τὸν τόπο μου θυμήθηκα, τὴ δόλια μου γυναίκα,
 ποὺ ἤμουν τριῶν μερῶν γαμπρός, δώδεκα χρόνια σκλάβος.
 Σκλάβοι μου γιὰ τραγούδησε νά σὲ ξελευτερώσω.
 Πολλὲς φορὲς τραγούδησα μὲ λευτεριά δὲν εἶδα·
 μιά ἂν εἶναι γιὰ τὴ λευτεριά νά ματατραγουδήσω.
 Δώδεκα χρόνια ἔκανα στῆς μπαρμπαραῖς τὴν ἀμμο·
 λιφτοκαρυὰ ἐφύτρεψα καὶ λιφτοκαρυὰ ἔφαγα μιά λευτεριά δὲν εἶδα.
 Χίλια φλουριά τὸν δώσανε κι ἓνα ἄλογο γοργό,
 ποὺ ὡς ποὺ νά πῆ ἔχετε γειὰ σαράντα μίλια πάει
 κι ὡς ποὺ νά ποῦνε στὸ καλὸ παίρνει σαρανταπέντε.
 Στὸ ὁρόμιο ἐσυνάντησε γέροντα μὲς στ' ἀμπέλι.
 Πές μου νά ζήσης γέροντα τίνος εἶναι αὐτὸ τ' ἀμπέλι;
 Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς σκοτεινιάς, τοῦ γυιοῦ μου,
 ποὺ ἦταν τριῶν μερῶν γαμπρός δώδεκα χρόνια σκλάβος.
 Σήμερα τὴ γυναίκα του μὲ ἄλλον τὴ βλογᾶνε.
 Πές μου νά ζήσης γέροντα προφταίνω τὰ στεφάνια;
 "Αν ἔχης ἄλογο γοργὸ στὴν ἐκκλησιὰ τοὺς φτάνεις

κι ἂν ἔχῃς ἄλογο ὄκνῳ στὸ σπίτι τοὺς προφταίνεις.
 Βαριά θαστάει τ' ἄλόγου του στὸ σπίτι τοὺς προφταίνει.
 Στὴ μπάντα ἄρχοντες στὴ μπάντα κι ἀφεντάδες,
 στὴ μπάντα τὸ συμπεθεριακὸ νὰ μὲ κεράσῃ ἡ νύφη.
 Τὸν κερνάει μιὰ, τὸν κερνάει δυό, στὰ μάτια τὸν τηράει.
 Ἐσὺ ἄντρα μου ὕστερινὸ πῆγαινε στὸ καλὸ σου.
 Ἐμένα ἦρθε ὁ ἄντρας μου, τὸ πρῶτο μου στεφάνι.

(Περικλῆς Παπαχριστοδούλου, ἐτῶν 56)

Κυνηγὸς ποὺ κυνηγάει πὰ σὲ ἔρημα βουὰ
 ἔτυχε νὰ συναντήσῃ μιὰ ἔρημη ἐκκλησιά.
 Προχωρεῖ καὶ μπαίνει μέσα μὲ τὴν ὅλη τὴν καρδιά
 βλέπει γιὰ νὰ προσκυνάῃ μιὰ μικρὴ καλογριά.
 Καλογριά μου σοῦ λέγω τ' ὄνομά σου πιθυμῶ
 ἄς τὸ μάθω κι ἄς πεθάνω μὲς στὸ ῥημοκλήσι αὐτό.
 Τ' ὄνομά μου δὲ στὸ λέγω γιατί θὰ μ' ἀλυπηθῇς
 γιατί ἐσὺ ἦσουν αἰτία καλογριά νὰ μὲ δῇς.
 "Οπου δῇς δυὸ κυπαρίσσια καὶ στὴ μέση μιὰ σμυρτιά
 ἐκεῖ θὰ ἔχουνε θαμμένη τὴ μικρὴ τὴν καλογριά.
 "Οπου δῇς δυὸ κυπαρίσσια καὶ στὴ μέση ἓνα σταυρὸ
 ἐκεῖ θὰ ἔχουνε θαμμένο τὸ μικρὸ μίαν κυνηγό.

(Ἐλένη Δαλαμάγκα, ἐτῶν 78)

Γιὰ δὲς τὸ νιὸ π' ἀρρώστησε
 βαριά γιὰ νὰ πεθάνῃ
 δὲν εἶχε μίαν νὰν τὸ κλαίῃ
 πατέρα νὰν τὸ κλάψῃ.
 Τὸ κλαίγει ὁ καπετάνιος του
 μ' ὅλα τὰ παλικάρια.
 Γιὰ πιᾶστε με νὰ σηκωθῶ
 καὶ βάλτε μου νὰ κάτσω
 βρὲ φέρτε καὶ τὴν πέννα μου
 καὶ τὸ ῥημο κουμπάσο
 νὰ κουμπασάρω τὸν καιρὸ
 νὰ βγοῦμε σὲ λιμάνι.
 Βλέπεις ἐκεῖνο τὸ βουνὸ
 τὸ πέρα καὶ τὸ δῶθε

νά μή μὲ θάψτε μακριά
 στοῦ Ἁγίου Γιώρ' τὴν πόρτα
 γιατί εἶμ' ὁ δόλιος ὄρφανός
 καὶ κακοπερασμένος
 νά μή μὲ χτυπάη ἡ θάλασσα
 καὶ τὸ ἔρημο τὸ κύμα.
 Ὡρα καλή σας βρὲ παιδιά.

(Βασιλικὴ Λεμονῆ, ἐτῶν 50)

Λαϊκὲς διηγήσεις

Πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια στὴ θέσι Ἁγίου Γιάννη κάτω ἀπὸ μιὰ ἐλιά
 βρῆκε ὁ πατέρας μου καθὼς ξεχέρωνε μιὰ στολὴ στρατηγοῦ. Ἦταν δόλο-
 χρυσὸ καὶ μυγδαλωτὴ ὅπως τὸ φύλλο τῆς ἐλιάς. Στὸ μέτωπο εἶχε ἓνα φλουρί
 σὲ μεγάλο μέγεθος. Οὐλόκληρ' θὰ ἔπιανε περίπου 3 κιλά. Τοὺν εἶπαν ὅμως
 τὸ γέρο ὅτι ἦταν πάφιλα καὶ τοὺν γέλασαν καὶ τὴ μπῆραν γιὰ ἓνα κουμμάτ'
 ψωμί. Ὅστε ἔμαθαν τ'ν ἀλήθεια καὶ τοὺν κυνήγησαν ἐκεῖνον ποὺ τοὺν γέ-
 λασι, ἀλλὰ ἦταν ἄργα. Τόσο ἀξία εἶχε τοῦ μάλαμα, ποὺ ἔλεγαν ὅτι μὲ μιὰ
 πινελιὰ μάλαμα ζωγράφιζες ἓνα ἄλογο. Καὶ δὲν ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἦταν δυὸ
 κι ὁ ἓνας θαμιμένος ἀπ' τὸν ἄλλο σὲ ἀπόσταση πενήντα μέτρα περίπου.

(Χρῆστος Λεμονῆς, ἐτῶν 56)

Γιὰ τὴν Παναγία λέν ὅτι ἦρθε ἀπ' τὴ Θεσσαλία διὰ θαλάσσης. Ἦταν
 ἓνα μάρμαρου ποὺ βγῆκε ἔξω καὶ τοῦ βράδ' ἀναβι φουτυχιές. Πῆγαν οἱ τσό-
 μπανοὶ εἶδαν τοῦ μάρμαρου μὲ τὴ μορφὴ τῆς Παναγίας κι εἰδοποίησαν στοῦ
 χουργιό. Τότε 10-20 οἰκογένειες ἔδωσαν μερικά χτήματα ἐκεῖ ποὺ βγῆκε ἡ
 εἰκόνα καὶ ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν. Ὅχι ὅμως ἐκεῖ ποὺ εἶναι σήμερα, ἀλλὰ λί-
 γο παραπάν'. Ὅσο ἔχτιζαν ὅμως τὴ νύχτα γκρεμίζονταν καὶ ἀναθε ἓνα φῶς
 ἐκεῖ ποὺ εἶναι χτισμένη σήμερα. Στὸ τέλος κατάλαβαν ὅτι ἐκεῖ ἦθελε νὰ χτι-
 στῇ καὶ γι' αὐτὸ σήμερα βρίσκεται σ' αὐτὴ τὴ θέσ' ἡ ἐκκλησία. Ἀργότερα ἔ-
 να! Τούρκους λέν ὅτι δὲν πίστεψε καὶ πάτησε πάνω στὴν εἰκόνα, ἀλλὰ ἔ-
 μεινε ἡ πατσά τ'. Ἡ ἐκκλησία λέγεται Παναγία Φανερωμένη, γιατί ἡ Πα-
 ναγία φανέρωθηκε μοναχὴ τ'.

(Τιμολέων Παπαχριστοδούλου)

Τὸ 1944 πῆγα στὴν Παναγία τ' Φανερωμέν' μὲ τὴ γυναῖκα μ' καὶ τὸ
 Χρῆστο τὸ Μαρούγκα κι ἀνάψαμι τὰ καντήλια κι ὕστερα πήγαμι ν' ἀνάψου-
 μι τὰ καντήλια σ' ἓνα ἄλλο ἐκκλησιάκ' παραπάν' στὸν Ἅγιο Δημήτριο. Μό-
 λις ἀνάψαμι τὰ καντήλια καὶ θέλησαμι νὰ χιριτήσουμε εἶδαμε τ' Μπαναγία

πού έκλιγε και τὸ δάκρυο ἔβγαине μὲς ἀπ' τ'ν χάντρα οὔτε ἀπ' τ'ν ἄκρη, οὔτε ἀπὸ πουθενὰ ἄλλου.

(Γεώργιος Πελέκας, ἐτῶν 56)

Στὸ Μύτικα, στὴν ἀρχαία Σκιώνη, λέν, ὅτι ἔχ' ἓνα λεοντάρ' στὸ ἀνήλιακο μέρος. Αὐτὸ τὸ λεοντάρ' τῶκαναν δῶρο οἱ Ἀραβες στὸ διάδοχο τῆς πολιτείας ὅταν εἶχε πάει ἐκεῖ μὲ τὰ πλοῖα καὶ τοὺν ἔκαναν γαμπρό. Ἦταν ὁλόχρυσο μὲ διαμαντένια μάτια πού τὰ ἔχαν γιὰ φάρο κι εἶχαν ἀκτῖνα 5 χιλιόμετρα. Ἀργότερα ὅταν πολέμουσαν οἱ Σκιωνῖτες μὲ τοὺς Ἀθηναίους τῶκρυσαν στὸ ἀνήλιακο μέρος κι ἀκόμα λέν πῶς θρίσκειται ἐκεῖ.

(Τιμολέων Παπαχριστοδούλου)

Στὴν περιοχή Ζών' ἢ στ' Κώτσου τ' ράχ' ζοῦσε μοναχὴ τσ' στὰ παλιὰ χρόνια μιὰ πριγκήπισσα μέσα σ' ἓναν μιγάλου πύργου. Αὐτὴν ἡ πριγκήπισσα ἔλεγαν ὅτι εἶχε μιὰ χρυσὴ ἀνέμ' πού ἀντικατόπτριζε τὰ καράδια, τὰ μάγευε καὶ τὰ βγάζε ἔξω. Κι ἀπ' αὐτὴ τ' ἀνέμ' πῆρε τὸνομα ἡ τοποθεσία καὶ λέγεται σήμερα Ἀνέμ'.

(Μιλτιάδης Περστεριανός, ἐτῶν 58)

Στ' ἁλὼν' τ' Καμιαρλῇ εἶχε μιὰ ἐκκλησία παλιά. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ μέρος αὐτὸ λέγεται παλιουκλήσ'. Σ' αὐτὸ ἔσκαψε τὰ θεμέλια τ' καὶ πῆρε τσ' πέτρις ὁ Ζουρνιαῆς κι ἔφκιαξε ἓνα σπῖτ' ἐκεῖ δίπλα πού εἶχε οἰκόπιδου. Μὲ λίγα χρόνια ἀρρώστσι καὶ πέθανε κι οὐ κόσμους εἶπαν ὅτι πέθανε γιατί τοὺν τιμώρισε ὁ Θεὸς γιατί πῆρε τσ' πέτρις ἀπ' τοῦ παλιουκλήσ'.

(Περικλῆς Παπαχριστοδούλου)

Πήγαينا μὲ τὸν ἀδελφὸ μ' τὸν Κώτσου νὰ κοιμηθῶ στ' ἁλὼν' μας πού ἦταν ἔξω ἀπ' τὸ χωργιὸ κάπου 2 χιλιόμετρα, στοῦ γκουστεῖκου. Στὸ δρόμου πού πάيناμι εἶχαμε ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα καλάμ' στὰ χέρια γιατί ἦταν νύχτα κι εἵμασταν καὶ μικροὶ καὶ φοβούμεσταν τὰ σκλιά, μὴ μᾶς δαγκώσ' κανένα. Ὅπως βιάδιζαμι ὁ Κώτσους σταμάτασι ξαφνικὰ καὶ μ' ἔδειχνε μπρουστά κι μ' ἔλεγε νὰ δῶ ἓνα ὁμουργο γατί. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἔβλεπα τίπουτα καὶ αὐτὸς ἐπέμενε κι μ' ἔλεγε ὅτι ἦταν μπρουστά μας κι εἶχε μάλιστα καὶ φτερά. Καὶ τὸ χτυποῦσε μὲ τὸ καλάμ' ἀλλὰ δὲ μπορούσε νὰ τὸ πετύχ' γιατί ξέφευγε μὲ πηδημάτα, ὡς πού χάθηκε ἐντελῶς ἀπ' τὰ μάτια τ'. Συνεχίσαμε τὸ δρόμου μας κι ὅταν ἔφτασαμι στ' ἁλὼν' μας ἔπεσαμι νὰ κοιμηθῶμε. Ἦταν φεγγάρ' ὁλόφιγγο. Ἀπέαντι ἀπὸ μᾶς σχεδὸν ἓκατὸ μέτρα ἦταν μιὰ ἐλιά μοναχιά, καὶ χοντρή, παλιὰ ἐλιά, μὲ κλωνάρια χοντρά ἀπλωμένα δεξιὰ κι ἀριστερά. Ἐκεῖ στ' ἐλιά μ' ἔδειχνε πάλι ὁ ἀδελφός μου ὁ Κώτσους καὶ μ' ἔλεγε ὅτι ἀνθρώπ' ἀνέβαιναν, κατέβαιναν, μπδοῦσαν καὶ κριμάζουνταν στὸ δίπλο τὸ

κλωνάρ'. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἔδλεπα τίπουτα. Ἀλλὰ ξαφνικά ἄκουσα κρότο ἀπ' τὸ κλωνάρ' ποὺ ἔσπασε καὶ ἔπεσε κάτ' καὶ μιὰ θαζούρα ἐκεῖ στ' ν' ἐλιά. Τ' ν' ἄλλ' ἡμέρα τᾶπαμε στὸν πατέρα μας καὶ μᾶς εἶπε ἐκεῖ ποὺ κοιμόμαστε νὰ φκιάνοῦμε ἓνα σταυρὸ ἀπὸ πᾶν' ἀπ' τὸ κεφάλ' μας.

(Περικλῆς Παπαχριστοδοῦλου)

Στὰ θαλάσσια τὰ χρόνια δὲν εἶχε καφινεῖα κι ἡ κόσμους μαζεύουνταν σ' ἓνα ἀνοιχτὸ μέρους, σὰν ἀλών' ποὺ τῶλιγαν χουρουστάς' κι χόρευαν. Αὐτὸ γίνονταν ντ' Κυριακὴ τ' ἀπόγεια κι τσ' γιουρτές. Κι ἓνας ἔπαιζε κλαρίνου. Δὲν εἶχαμι τίπουτα ἄλλου. Κι ἀποὺ κάπουτι χωρίναμι καὶ μὲ τὰ τραγούδια ὅταν δὲν εἶχε κλαρίνου. Ἐκεῖ στοὺ χουρουστάς' εἶχε ἓνα μεγάλου ξύλου ποὺ τῶλεγαν ντιμπιλόξλου, γιατί τσ' καθημερινές πάειναν κι κάθουνταν οἱ ντιμπέλδεις.

(Λίκατερὶνη Λειονῆ, ἐτῶν 76)

Ἐ θ ι μ α κ α ῖ τ ρ α γ ο ὗ θ ι α τ ο ὕ γ α μ ι ο υ

(Οἱ ἐτοιμιασιές ἀρχινοῦσαν ἀπ' Ντιτάρτ' ποὺ στοὸ σπῖτ' τσ' νύφς ἔρραβαν τὸ νυφικό. Ἡ μοδίστρα δὲν ἀνοίγ' τοῦ ψαλίδιτς' ἀν δὲν πληρώσ' ἡ πατέρας τσ' νύφς. Καὶ ἀρχινοῦσε νὰ ράβ' χωρὶς νὰ δέν' κόμπου στ' γκλωστή. Οἱ μοδίστρες ἦταν τρεῖς, καὶ τὰ κουρίτσα ἦταν μαζεμένα στοὺ σπῖτ' καὶ τραγοῦσαν:

Τῆς λυγερῆς τὸ φόρεμα
τῆς νύφης τὸ φουστάνι
δέκα κορίτσια τῶραβαν
καὶ δεκαχτὼ ραφτάδες.
Ἐνα κορίτσι ὁροσερὸ
ράβει καὶ τραγοῦδάει·
ὅσες κλωστής καὶ θελωνιές
ἔχει τὸ φόρεμά σου
τόσα γὰ εἶν' τὰ πλούτη σου
καὶ τόσα τὰ καλὰ σου.

Τὴ Μπέμιτ' ξημέρωμα γιὰ ντ' Παρασκευὴ πάειναν ἀπ' τοῦ σόϊ τ' γαμ-
προῦ στοὸ σπῖτ' τσ' νύφς κι ἔκουσαν ντ' μπουγάτσα. Τ' ν' ἔκουσαν σταυρωτὰ στοὸ
κεφάλ' κι ἦταν σιμάδ' πῶς θὰ γίνονταν ἡ γάμους σίγουρα. Ντ' Παρασκευὴ
τὸ πρῶτ' ἔντινε ἡ νύφ' τὰ προικιά. Γιόμιουζαν τὸ στρῶμα ἄχυρα καὶ κουρδου-
κλουσαν ἀπᾶν' ἓνα πιδὶ μικρὸ γιὰ νὰ κάνουν κι ἐκεῖν' πιδιά. Ὑστερα ἔδιναν
ἓνα σκνὶ ὄλου γύρω στοὺ σπῖτ' καὶ κρεμοῦσαν ἀπᾶν' τὰ προικιά, νὰ τὰ βλέπ' ἡ
κόσμιους. Ὑστερα μὲ ξηρὸ βασιλὸ ἐφκίαναν μπουκιτάκια, τᾶδιναν μὲ μιὰ

τρέδα κι ἔστελναν δυὸ κουρτσάκια καὶ προσκαλοῦσαν τοῦ γκόσμου στοῦ χουρ-
γιό. Ὑστερα ἔρναν οἱ γυναῖκες νὰ δγιοῦν τὰ προικιά κι ἔρχαν μπαμπακό-
οπουρο καὶ ρίζ'. Τσ' κιννοῦσαν κι ὕστερα χόρευαν μὲ τὰ τραγούδια γιατί δὲν
ὑπαρχαν βιουλιὰ καὶ λαγοῦτα καὶ ράδια ὅπως σήμερα.

Γένιται γάμιος γένιται
γένιται ἀρχοντούγαμιος
ἀρχοντουγιὸς παντρεύεται
κι ἀρχοντοθυγατέρα'
ἐκάλεσαν ἰνιὰ χωριὰ
καὶ δέκα πέντε κάστρα
κι κάλεσαν τὸ σταυραῖτὸ
νὰ πάη νὰ στεφανώση
κι οὐ σταυραῖτὸς ἰντράπηκε
νὰ πάη χουρὶς κανίσκι.
Σφάζει βουθάλια δώδεκα
βουθάλες δεκαπέντε.

Μηλίτσα μου, Μηλίτσα μου,
πολύκλωνη καὶ πολυκλωναροῦσα μου
πῶς νάχα ἐγὼ τοὺς κλώνους σου
νὰ ἡλλάζω νὰ στολίζωμαι
καὶ νὰ καλαρματώνωμαι.
Νὰ μὲ ρωτοῦν οἱ ἄρχοντες
κόρη μ' τὸ μύσχο ἔφαγες
καὶ τὸ βασιλικὸ κρατεῖς
καὶ μύρισαν τὰ ροῦχα σου
μύσχοβολάει ὁ κόρφος σου;

Ντ' Κυριακὴ πάειναν νὰ πάρουν τὴ νύφ' μὲ τραγούδια καὶ βιουλιὰ καὶ
κυρίως μὲ τὸ κλαρίνο ποὺ ἔπιζαν ὡς ντ' μπόρτα. Προυηγουμένους γιὰ νὰ ἔτοι-
μαστοῦν καὶ νὰ μαζευτοῦν οἱ συμπιθιρὶ ἔρχαν ἕνα τφάκ'. Καὶ ὅταν ἔφταναν
στὸ σπ'τ' τσ' νύφς ἔρχαν ἄλλα τφέκια γιὰ νὰ τοὺς ὑποδεχτοῦν. Ὅταν πήγα-
ναν στὸ ὁρόμια φεραγοῦσαν:

Νύφη νιόνυφη καμαρωμένη
ποιὸς σὲ τῶμαθε νὰ καμαρώνης;
Εἶχα μάνα καμαρωμένη
καὶ μὴ τῶμαθε κι καμαρώνου
τρέχουν τὰ νερά τρέχουν οἱ θρύσεις
τρέχουν κι ἄρχοντες νὰ δοῦν τὴ νύφη.

“Όταν οί ζμπιθιροί χιριτοῦσαν τή νύφ’ τραγοῦσαν:

Σήκ’ ἀπάνου Μαρουδιά
 συμπέθεροι μάς ἤρθανε.
 Σάν ἤρθαν καλῶς ἤρθαν,
 βάλτε προυνί κι ἄς κάτσουνε
 γλυκὸ κρασί κιράστι τους.

“Όταν ἡ γαμπρὸς ξιμπαινει μέσ στοῦ σπίτ’ τραγοῦσαν:

Γαμπρέ μ’ τή νύφη ν’ ἀγαπᾶς
 νά μὴ τὴν ἐμαλώνης
 σάν γλάστρα μὲ βασιλικὸ
 νά τὴν ἐκαμαρώνης.

Μόλις ξιμπιναν μέσ στοῦ σπίτ’ οί ζμπιθιροί κιρνιοῦνταν καί ὕστερα ἐπιζι τοῦ κλαρίνου κι στόλζαν τή νύφ’ γιατί φοροῦσι μούν’ τοῦ φουστάν’. Ἡ μπράτμιους τὴν ἔθαζι τοῦ θέλου (πέπλο) κι ἡ νύφ’ προυσκνοῦσι (ἔκανε σκῆ-
 μια) μπρουστά τρεῖς φουρές κι ἡ μπράτμιους ἔθαζι τὰ χέρια τ’ κι ἔπιανι τοῦ θέ-
 λου νά μὴ πέσ’ καταῆ. Κι ντ’ τρίτ’ φουρά τὸν ἔρχνι μπρουστά στὸ πρόσωπο
 καί τὸ κεφάλ’ τσ’ νύφης. “Υστερα ἡ μπράτμιους τ’ν ἔθαζι κι τὰ παπούτσα καί
 τὰ κλουτσοῦσι κι ‘κεῖνα τρεῖς φουρές ὡς πού νά τὰ δάλ’. “Υστερα τέσσιρα κου-
 ρίτσα πού εἶχαν γονεῖς κρατοῦσαν ἀπάν’ ἀπ’ τοῦ κεφάλ’ τσ’ νύφς ἕνα μετα-
 ξωτὸ μαντήλ’ ἀνοιχτό, κι μέσα ἔρχναν οἱ συγγενεῖς λεφτά. “Ερραριναν τή νύφ’.
 Καί τὰ κουρίτσια τραγοῦσαν:

Ἐὼ στοῦ γάμιου σου κι στὴ χαρά σου.
 Μαργαρίτα ῥῆ θὲ νά σὺ ράνου
 Μαργαρίτα ῥῆ καθάριου ἀσήμι
 κι ἀρραδῶνα ἀσημιουδακτυλίδι.

“Όταν ἦταν νά φύγ’ ἡ νύφ’ ἀπ’ τὸ σπίτ’ τραγοῦσαν:

Ἐβγα μάνα μου νά δῆς τοὺν ἥλιου
 ἂν ἐβράδιασε θὲ νά πααίνου
 κι ἂν εἶναι νωρὶς νά κάτσου ἀκόμα
 τώρα χόρτασα γλυκειά μου μάνα
 ἀπ’ τὸ σπίτι σου κι ἀπ’ τὶς αὐλές σου
 κι ἀπ’ τὶς πόρτες σου τὶς μαριμαρένιες.

“Υστερα τὴν ἔπαιρνε ἡ μάνα τσ’ κι ἡ πατέρα τσ’ καί τὴν ἔβγαζαν ζιμπόρ-
 τα καί γύρζε τοῦ κουρίτσ’ κατὰ τοῦ σπίτ’ μέσα κι ἔκανε σκῆμια τρεῖς φουρές.

"Εβγαζαν καὶ τὰ προικιά ὄξου στὴν αὐλή κι τὰ χόρευαν γύρου - γύρου. "(-
ταν κατέβαινε ἡ νύφ' κάτω τραγοῦσαν:

Χαιρέτα μας ξένου πουλι
χαιρέτα μας κι πάϊνι
χαιρέτα μας κι διάθινι
γειτόνισσες γειτόνισσες
ἀπ' ὅλες ὁμορφότερη
καὶ καπετάνισσά σας.

"Υστερα κατέβαζαν στὴν αὐλή τὰ προικιά καὶ τραγοῦσαν:

Περιστέρα συριανίζει
στοῦ συριότικου τοῦ γκάμπου
μὴ τὰ ξάτς μὴ τὰ γαϊτάνια τσ'
μὴ τὰ δυὸ πιριπνικάτα τσ'.

"Υστερα ξεκινοῦσαν γιὰ τὴν ἐκκλησία κι μόλις ἔφταναν ἐκεῖ στέκουν-
ταν ἀπ' ὄξου κι τραγοῦσαν:

Μαριμαροκκλησίτσες ἀνοίξει
νᾶρτ' ἡ συργουπούλα νὰ βλουγηθῇ.
Μὲ τὸν νιὸν ποὺ θέλει κι ἀγαπᾷ
ἔχει τρεῖς μέρες ποὺ περπατεῖ
κι Ἐκκλησιὰ δὲν βρίσκει νὰ βλουγηθῇ.

Μετὰ τοῦ στεφάνωμα γυρνοῦσαν στοῦ σπίτ' ντ' γαμπροῦ. Ἐκεῖ στὸ κα-
τώφλ' ζμπόρτα ἀποὺ μέσα ἔβαζαν ἕνα σίδηρου καὶ ζάχαρ' κι ἕνα ρόδ' κι ἔ-
βαζαν τὴ νύφ' νὰ τὰ πατήσ' γιὰ νὰ εἶναι γερὴ σὰν τοῦ σίδηρου, γλυκειὰ σὰ
ζάχαρ' κι νὰ φέρ' στοῦ σπίτ' τόσα καλὰ ὅσοι ἦταν τὰ σπόργια ἀπ' τοῦ ρόδ'.
Καὶ μόλις ἔμπαινε ἡ νύφ' ἡ πιθιρὰ τσ' τν' ἔδινε μιὰ πουγάτσα κι μιὰ κανάτα
κρασί. "Υστερα παίναν μέσα κιρνιοῦνταν κι ἡ νύφ' ἔπαιρνε τοῦ πανέρ' μὴ τοῦ
νταρὸ κι ντάρζι (ἔκανε δῶρα στοὺς καλεσμένους). Καὶ μετὰ συνεχίζονταν ἡ
διασκέδασ' ὡς τοῦ πρωῒ. Τὴ Δευτέρα ἡ πιθιρὰ ἔδινε στ' νύφ' νὰ κλώσ' μετὰξ'
γιὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μετὰξ'. Τὴν Τετάρτη ἡ νύφ' ἔπλυνε τὰ ροῦχα, τὸ ἡλιου-
βασίλειμα πάϊνε στὴ βρύσ' μὴ ντ' γκουνιάδα τσ' γιὰ νὰ φέρ' νερό. Ἐκεῖ ἔριχνι
λεφτὰ καὶ τᾶπαιρναν τὰ παιδιὰ. "Ολ' τὴν πρώτ' βδομάδα οἱ νεοπαντρεμέν'
δὲν ἔκανε νὰ πᾶν πουθινὰ, γιὰτὶ ἔπρεπε νὰ πᾶν πρώτα στὴν ἐκκλησία. Τὴν
Κυριακὴ μετὰ τὴν ἐκκλησιὰ τσ' ἔπαιρνε ἡ κουμπάρους νὰ τσ' φλέψ'. Ἀφοῦ
ἔτρωγαν καὶ σηκώνουνταν νὰ φύγουν τσ' ἔδιναν μία κότα μὲ κορδέλλα στὸ λαι-
μιό. Κι τὴν ἄλλη τὴν Κυριακὴ ἔπρεπε νὰ πᾶν νὰ φᾶν στοῦ σπίτ' τ' πατέρα
τσ' νύφς.

(Αἰκατερίνη Λειμονῇ, ἐτῶν 76)

Ἔθιμα τῆς κηδεΐας

“Οταν πιθάν’ ἕνας, μετρᾷν καὶ φικιάνουν ἕνα κερὶ ἴσα μὲ τ’ ἀνάστημά τ’. Αὐτὸ τ’ ἀνάθουν καὶ πρέπ’ νὰ καῇ ὅλου.

“Οταν βγάζουν τὸ νεκρὸ ἀπ’ τὸ σπίτ’ ἕνας συγγενῆς τ’ σπάν’ ἕνα πιάτο. Δὲν τῶχουν σὶ καλὸ νὰ γυρίσ’ νὰ δγῇ πίσω ἢ παπᾶς.

Στὴν ἐκκλησιά δὲν πρέπ’ κανένας νὰ φτερνιστῇ ἢ νὰ χασμουριθῇ, γιατί αὐτὸ τῶχουν κακὸ σιιάδ’. “Αν γίν’ αὐτό, κόβουν ἕνα μικρὸ κουριλάκ’ ἀπ’ τὰ ρούχα τσ’ καὶ τὸ ρίχνουν ἀπάν’ στοῦ νεκροῦ ἢ ἕνα μαντηλάκ’. “Οταν πααί-
γουν γιὰ τὸ νεκροταφεῖο δὲ τῶχουν σὶ καλὸ νὰ συναντήσουν ζῶο φορτωμένο.

(Λίκατερίνη Λειονῆ, ἔτων 76)

Διάφορα ἄλλα ἔθιμα

Στὴ συνέχεια θ’ ἀναφέρω μερικά γεγινὰ ἔθιμα τοῦ τόπου μου πού, ἐπει-
δὴ τὰ συγκέντρωσα ἀπὸ πάρα πολλοὺς καὶ εἶναι γνωστὰ σ’ ὅλους σχεδὸν τοὺς
κατοίκους τοῦ χωριοῦ μου, τὰ περισσότερα δὲ ἰσχύουν καὶ σήμερα, δὲν θὰ τ’
ἀποδώσω εἰδικὰ σὲ κάποιο πρόσωπο.

“Οταν ρίχνη χαλάζι ἢ ἀστραπὲς ἀνάθουν τὸ κερὶ πού ἔχουν πάρει ἀπ’
τὸν Ἐπιτάφιο τῇ Μ. Παρασκευῇ γιὰ νὰ σταματήσουν. Παλιότερα ἐδγαζαν ἔ-
θω τίς πυροστιῆς ἀνάποδα.

Τὴν πρώτη Μαρτίου βάζουν τὸ λεγόμενο «Μάρτη». Εἶναι μιὰ κλωστή
κόκκινη καὶ ἄσπρη στριμμένη καὶ τὴ βάζουν γιὰ νὰ μὴ τοὺς κάψῃ ὁ ἥλιος.
Τὴ βάζουν στὰ δάχτυλα τοῦ χεριοῦ ἢ τοῦ ποδιοῦ, ὅπου τοὺς πονεῖ ἢ σκοντά-
φουν. Τὴν φοροῦν ὡς πού νὰ δοῦν τὰ χελιδόνια. Κατόπι τὸν βγάζουν καὶ τὸν
βάζουν σέτρεχούμενο νερὸ κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα. “Υστερα ἀπὸ λίγες μέρες ση-
κίζουν τὴν πέτρα κι ἂν θροῦν ἐκεῖ μυρμηγκία σημαίνει ὅτι θὰ ἔχουν πλού-
σι:α σοδεῖα σιταριοῦ.

Παλιότερα οἱ ἄνθρωποι νήστευαν πολὺ καὶ κυρίως κατὰ τίς μεγάλες
τεσσαρακοστὲς καὶ μάλιστα μερικοὶ ἡλικιωμένοι κρατοῦσαν τρινήμερο (τρεῖς
μέρες δὲν ἔτρωγαν τίποτα).

Κατὰ τὴ νηστεία τῶν Χριστουγέννων ἔτρωγαν ψάρι μονάχα ἀπὸ τῆς ἑορ-
τῆς τῶν Εἰσοδίων 21 Νοεμβρίου μέχρι τοῦ Ἀγίου Μοδέστου 18 Δεκεμβρίου.
Ἐπίσης ἔτρωγαν ψάρι καὶ τὴν προηγούμενη τῶν Ἀπόκρεω τὴν 13η Νοεμ-
βρίου, ἑορτὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Γι’ αὐτὸ ἔλεγαν καὶ τὴν
παραμία: «Παναγία καὶ Ἀγιάννη βάλε ψάρι στὸ τηγάνι».

Τηροῦσαν τὴν ἀργία ὅλων τῶν ἑορτῶν καὶ κυρίως κατὰ τὰ ψυχασάββα-
τα. Γι’ αὐτὸ ἔλεγαν καὶ τὴν παροιμία: «Ἀνάθεια πού δούλευαν τὰ τρία καλὰ
σαββάτα, τὸ πρῶτο καὶ τὸ δεῦτερο καὶ τ’ ἄγιον Θεοδώρου».

Κατὰ τὴ γιορτὴ τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων (9 Μαρτίου) ἐπε-
δίδονταν στὴ δονδροφύτευση καὶ ἐλεημοσύνη. Γι’ αὐτὸ ὑπάρχει καὶ ἡ παροι-

μία: «Τ' ἅγιου Σαράντα, σαράντα φάει, σαράντα πιέ, σαράντα ὁδς γιὰ τίς ψυχές, σαράντα δένδρα φύτεψε στὴ γῆς ἀπουκάτω» ἢ διαφορετικά: «Σαράντα φάει, σαράντα πιές, σαράντα ὁδς γιὰ τὴ ψυχὴ σ', σαράντα δένδρα φύτεψε, καμένα νὰ μὴν ἀστουχήσ'».

Τὴν Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως τὴν ἔλεγαν γαλατοπέφτη, γιατί ἔφτιαχναν γαλατόπητες. Αὐτὸ γίνεται καὶ σήμερα.

Τῇ γιορτῇ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, στίς 20 Μαΐου, τὴν ἔλεγαν τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Ροδιστῆ, γιατί ροδίζουν τὰ γεννήματα.

Τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς πηγαίνουν, καὶ σήμερα ἀκόμη, στὴν ἐκκλησίᾳ κρατώντας φύλλα καρυδιᾶς. Πάνω σ' αὐτὰ γονατίζουν ὅταν μετὰ τὴ θεία λειτουργία στὴ συνέχεια γίνεται ὁ ἑσπερινός. Αὐτὰ τὰ φύλλα στὸ σπίτι τὰ βάζουν ἀνάμεσα στὰ ρούχα ποὺ ἔχουν σὲ κιβώτια σὰ φάρμακο γιὰ τὸ σκῶρο (δότριδα).

Στίς 24 Ἰουνίου ποὺ γιορτάζει ὁ Ἀηγιάννης ὁ Πρόδρομος, ποὺ τὸν λένε καὶ Ἀηγιάννη Θεριστῆ, ἀνάβουν στοὺς δρόμους φωτιές καὶ πηδοῦν πάνω σ' αὐτές, κυρίως οἱ νέοι.

Τ' ΑΜΙΛΗΤΟ ΝΕΡΟ

Τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιάς ἡ νοικοκυρὰ σηκώνεται πρωτὶ πολὺ, χωρὶς νὰ μιλήσῃ σὲ κανένα, παίρνει μιὰ πέτρα ἀπ' τὴν αὐλὴ καὶ τὴ βάζει στὸ τζάκι. Μετὰ πηγαίνει στὴ θρύση καὶ παίρνει «τ' ἀμίλητο νερό». Λέγεται ἔτσι γιατί δὲν μιλάει σὲ κανένα. Στὴ θρύση ρίχνει σιτάρι ἢ τυρὶ ἂν εἶναι οἰκογένεια κτηνοτρόφων καὶ λέγει «ὅπως τρέχει τὸ νερὸ νὰ τρέχῃ τὸ μπερκέτι στὸ σπίτι μας». Μετὰ ἔρχεται μὲ τὸ νερὸ, χωρὶς νὰ μιλήσῃ στὸ δρόμο, στὸ σπίτι καὶ λέγει «χρόνια πολλὰ» στοὺς σπιτικούς της. Τ' ἀμίλητο νερὸ τὸ χύνει στίς τέσσερες γωνίες τοῦ σπιτιοῦ «γιὰ νὰ τρέχουν ὅλη τὴ χρονιά τὰ καλούδια σὰν τὸ νερὸ». Τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιάς ἐπίσης ρίχνουν στὴ φωτιά κλαδιὰ πουργαριοῦ καὶ ἐλιάς καὶ ὅταν τρίζουν καθὼς καίγονται λένε «χρόνια πολλὰ παιδιά, γύφες, ὄρνιά, κατσίκια, σιτάρια».

Τ' ΑΠΟΔΙΑΚΟ

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ποὺ θὰ μπῇ στὸ σπίτι τὴν πρωτοχρονιά φέρει «ἀποδιακό». Δηλαδή ἂν ἔχῃ καλὸ ποδαρικό, τὸ σπίτι θὰ πάῃ καλά· ἀλλιῶς θὰ τὸ βροῦν συμφορές. Γι' αὐτὸ μερικοὶ παίρνουν μιὰ εἰκόνα ἀπ' τὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν πηγαίνουν τὸ πρωτὶ, πολὺ πρωτὶ, στὸ σπίτι. Αὐτὸν ποὺ θὰ μπῇ πρῶτος στὸ σπίτι τὸν κερνοῦν καὶ τὸν βάζουν νὰ καθίσῃ πάνω σὲ μαξιλάρι ποὺ ἀπὸ κάτω του βάζουν τὴν πέτρα, ποὺ ἔχουν στὸ τζάκι καὶ τοῦ λένε νὰ μὴν κουνιέται «γιὰ νὰ βγάλῃ ἡ κλώσσα καλὰ τὰ αὐγά». Τὴν πέτρα αὐτὴ τὴ βάζουν μετὰ στὸ τζάκι καὶ τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων τὴν πετᾶνε ἔξω μαζί μὲ τὴ στάχτη

πού ἔχει μαζευτῇ στό τζάκι ἀπ' τὰ Χριστούγεννα. Αὐτὴ τὴ στάχτη τὴ σκορπίζουν στὶς τέσσερες γωνίες τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε «στάχτη νὰ γίνουν ὅλα τὰ κακὰ ἀπὸ τὸ σπίτι μας». Ἡ νοικοκυρά, ἀφοῦ πετάξῃ τὴ στάχτη καὶ τὴν πέτρα, ἀνεβαίνει στό σπίτι κι ἀνάθει τὸ καντήλι. Μετὰ «φουντώνει» τὸ τζάκι γιὰ νὰ βγαίνουν οἱ φλόγες ἔξω καὶ νὰ κάψουν τοὺς καλλικαντσάρους.

Τὸ Σάββατο τῶν Ἀγίων Θεοδώρων τὰ σπίτια πού εἶχαν ὄνομα Θεόδωρο πῆγαιναν κόλλυθα στὴν ἐκκλησία καὶ μετὰ τὰ μοίραζαν στὰ κορίτσια, πού τὰ ἔβαζαν στό μαξιλάρι τους ἐπὶ τρεῖς νύχτες συνέχεια γιὰ νὰ δοῦν στ' ὄνειρό τους ποιὸν θὰ πάρουν.

Τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἔτριωγαν ἓνα κομιμάτι λουκάνικο, πού τὸ κρατοῦσαν ἀπ' τὰ Χριστούγεννα, γιὰ νὰ μὴν τοὺς τσιμπίσουν τὰ φίδια ὅλο τὸ χρόνο. Ἐπίσης συνήθιζαν νὰ ζυγίζωνται αὐτὴ τὴ μέρα καὶ νὰ φτιάχνουν κούνιες στὶς ἐλιές καὶ νὰ κουνιῶνται σχεδὸν ὅλη μέρα καὶ κυρίως οἱ νέες.

Η ΤΣΙΤΣΙΡΟΚΛΟΥΡΑ

Ὅταν οἱ νοικοκυρὲς θὰ ζυμώσουν ἀπ' τὸ νέο σιτάρι τὸ καλοκαίρι, θὰ κάνουν τὴν τσιτσιρόκλουρα. Εἶναι μιὰ κουλούρα ψωμί πού τὴν κρεμοῦν στὴ θρύση κι ὅσες πηγαίνουν νὰ πάρουν νερὸ κόβουν ἓνα κομιμάτι καὶ λένε: «Ὅπως τρέχει τὸ νερὸ στὴ θρύση ἔτσι νὰ τρέχουν καὶ τὰ μπερκέτια στό σπίτι πού ἔκαμε τὴν τσιτσιρόκλουρα». Κι ἔδλεπε κανεὶς στὴν ἴδια θρύση πολλὲς τέτοιες κουλούρες. Τὸ θράδυ τίς ἔδιναν στοὺς φτωχοὺς. Λεγόταν τσιτσιρόκλουρα γιατί τὴ ζητοῦσε ὁ τσίτσικας ὅταν ἀλώνιζαν.

Τὸ πρωτὶ τοῦ Ἀγίου Μοδέστου, γιορτῆς τῶν ζώων, ὅταν πῆγαιναν τὰ βόδια νὰ ποτίσουν, ἔβαζαν στὰ κέρατά τους μιὰ κουλούρα. Ἐκεῖνη πού ἔπεφτε κάτω τὴν ἔκοβαν καὶ τὴν μοίραζαν στὰ βόδια νὰ τὴ φᾶνε.

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΜΙΚΑ

* Ἀν θρέξῃ ὁ Ἀηγιώρς, θὰ πχῇ ὁ Ἀηδημήτρης.

Μαύρη ράγα, μαύρη κάπα.

Πέτα τὸ δρεπάνι, σπεῖρε τὸ ριπάνι.

Τὸ φεῖδι φύλαξέ το τὸ χειμῶνα, νὰ σὲ τσιμπήσῃ τὸ καλοκαίρι
(γιὰ ὅσους ἀνταποδίδουν τὸ καλὸ μὲ κακό).

* Ὅταν βλέπω νὰ θερίζουν, τότε μ' ἔρχεται νὰ σπέρνω (ὁ κνηρία).

* Ὅντάμπρεπε δὲν ἔδρεχε, τὸ Μάη δροσολογοῦσε.

* Ἀνθρωπο βλέπς, καρδιά δὲ ξέρς.

* Ἀσπείρα μένουν, ἄθερα δὲ μένουν.

Προμοῦθεμ' δλάχε μ' τ' ἄλογος (προνοητικός).
 Σήκωσε τσουτσουλιάνος παντιέρα (υπερήφανος).
 Νιὸ φεγγάρι, νιὸ παλικάρι.
 Τ' ἀψὺ ξύδι, τ' ἄγγειό του χαλάει (ὁ κακὸς βλάπτει τὸν ἑαυτοῦ).
 Πέντε δράμια ὑπομονὴ ἀξίζουσιν μιὰ δκα μυαλό.
 Ἡ καρδιά τοῦ τρελλοῦ θρίσκεται στὴ γλώσσα, τοῦ φρόνιμου στὸ μυαλό.
 Ὅποιος μιλάει χωρὶς νὰ σκέφτεται, πυροβολάει χωρὶς νὰ σημαδεύη.
 Δὲ χάνει τίποτ' ἀπὸ τὴν ἀξία του ὁ ἥλιος, ἐπειδὴ ἡ νυχτερίδα δὲν κατα-
 δέχεται νὰ κοιτάξῃ τὸ φῶς του.
 Ἄν ὁ ἀξιωματικὸς κλέψῃ ἐν' αὐτό, οἱ στρατιῶτες θὰ κλέψουν χίλιες κόττες.
 Κι ὁ κάθουρας στὴν τρύπα του μεγάλος ἄρχος εἶναι.
 Μὲ τὸ ξιμπα τοῦ Ἀπριλίου νὰ ξυπνᾷς πρὸ τοῦ ἡλίου.
 Ψάρι πού πλησιάζει στ' ἀγκίστρι εἶναι μισοπισσιμένο.
 Ἡ ἄλεπού ξέρει πολλά, ὁ σκατζόχοιρος ἓνα καὶ καλὸ.
 Ἄλλου τὰ κακαρίσματα κι ἄλλου γεννοῦν οἱ κόττες.
 Ὅποιος δὲν εἶδε κάστρο, εἶδε φουρνο καὶ θαμιάχτηκε.
 Ἀπ' τοῦ διαδόλου τὴν αὐλὴ μίτ' ἐρίφι μίτ' ἀρνί.
 Ἀπιαστα πουλιά χίλια στὸν παρᾶ.

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Η ΜΑΡΟΥΔΟΥΛΑ

Μὰ φάρ κι ἓναν καιρὸ ἦταν μιὰ οἰκογένεια καὶ δὲν εἶχε παιδιὰ. Κάθε
 μέρα παρακαλοῦσαν τὸ θεὸ νὰ τοὺς δώσ' ἓνα παιδάκ' καὶ ὁ θεὰὸ τσ' λυπήθηκε
 καὶ τσ' ἔδωσε ἓνα κορτσάκ', ἀλλὰ τὸν ὑποσχέθηκαν πῶς ἅμα γίν' δώδεκα χρο-
 νῶν νὰ τὸ πάρ' πίσω. Ἔτσι ἦταν εὐτυχισμέν' πού εἶχαν παιδιὶ καὶ τὸ κορτσάκ'
 μεγάλωνε κι ἦταν ὁμορφο πολὺ. Σιγὰ σιγὰ ὅμως ἔφτασ' ἡ μέρα πού ἔγινε δώ-
 δεκα χρονῶν, ἀλλὰ ἡ μάνα τ, εἶχε ξεχάσ' τὸ τάμα πού ἔκανε στὸ θεό. Γι' αὐτὸ
 ἐκεῖ πού ἔπαιζε μιὰ μέσα στὴ βρύσ' μὲ ἄλλα παιδάκια ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ θεοῦ
 νὰ τὸ λέγῃ νὰ πῇ τὴ μάνα τ' ὅτι εἶπε ὁθεὸς νὰ τὸν δώσ' τὸ τάμα πού τὸν ἔτα-
 ξε. Ἔτο' τὸ κορτσάκ' μὲ πῆγε στὸ σπίτι' εἶπε στ' μανούλα τ' τί τοῦπε ὁ θεός.
 Ἐκεῖν' τότε θυμῆκε τὸ τάμα πού εἶχε κάν, ἀλλὰ εἶπε στὸ κορτσάκ' πῶς ἅμα
 τὸ ξαναπῇ ὁ θεὸς τίποτα νὰ πῇ ὅτι ξέχασε νὰ τὴν πῇ, γιατί λυπόταν καὶ δὲν
 ἤθελε νὰ χάσ' τὸ παιδάκι τσ'. Ἔτο' ὅταν ὁ θεὸς ξαναρώτησε τὴ Μαρουδούλα
 ἂν εἶπε τίποτ' στὴ μαμά τσ', ἐκεῖν' τὸν εἶπε ὅτι ξέχασε.

Ὁ θεὸς ὅμως τὴν εἶπε τὰ ἴδια λόγια πάλι καὶ ὅταν ἡ Μαρουδούλα τὰ ἔπε
 στὴ μαμά τσ', ἐκεῖν' κατάλαβε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ κάν' διαφορετικὰ κι ὅτι ἔ-
 πρεπε νὰ τὸ πάρ' ἀπόφασ' ὅτι θὰ χάσ' τὸ κορτσάκι τσ'. Ἔτσι ὅταν ὁ θεὸς ξα-
 ναμίλησε στὴ Μαρουδούλα, τὸ κορτσάκ' ἀπάντησε ὅτι ἡ μαμά τ' τὸ ἔπε νὰ πῇ

στό θεούλη νά τὸ θαυπη γιὰ τὸ τάμα ν' ἀπλώσ' τὸ χέρι τ' καὶ νά τὸ πάρ'. Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ πέθανε ἡ Μαρουδούλα κι ὁ Θεὸς τὴν πῆρε στὸν οὐρανὸ μαζὶ μὲ τ' ἄλλα παιδάκια ποὺ ἦταν ὅλα ἀγγελούδια. Καθὼς ἔπαιζε μιὰ μέρα ἡ Μαρουδούλα μὲς στὸν κήπο, στὸν παράδεισο μὲ τ' ἄλλα τὰ παιδάκια, πῆγε νὰ κόψ' ἕνα μαρουλάκ'. Καὶ ἔτσ' ποὺ τὸκοβε τὸ μαρουλάκ', ἔτριξε κι τὸ κορτσάκ' εἶπε. «Τρίζ', τρίζ' τσ' μανούλας μ' ἡ καρδούλα γιὰ τ' ἡμένα τ' Μαρουδούλα».

(Παναγιώτα Λειμονῆ, ἐτῶν 32)

Ο ΤΕΜΠΕΛΟΡΙΑΝΝΟΣ

Κάποτε μιὰ μάνα εἶχε ἕνα γυιὸ ποὺ τὸν ἔλεγαν Γιάνν'. Ἀλλὰ ἦταν πολὺ ντεμπέλς καὶ δὲν ἔκανε ἀπολύτως καμιὰ ὀλεια. Ἡ μάνα τ' ἡ καυμένη στεναχωριοῦνταν καὶ τὸν μάλωνε συνέχεια. Κι ὁ Γιάννης γιὰ νὰ σταματήσ' ἡ μάνα τ' νὰ τὸν μαλῶν', τὴν εἶπε νὰ τὸν δῶσ' νὰ φάη ἕνα δοχεῖο μέλ' γιὰ νὰ γίν' γερός κι ὕστερα θὰ δλεῦ' πολὺ. Τὸν ἔδωσε ἡ μάνα τ' ἕνα δοχεῖο μέλ', τὸ πῆρε ὁ Γιάννης, πῆγε κάτ' ἀπὸ ἕνα δέντρο καὶ ἔφαγε, ἔφαγε τόσο πολὺ ποὺ γέμισε κι ὅλο τὸ πρόσωπό τ'. Ἀφοῦ ἔφαγε ἀποκοιμήθηκε καὶ πάϊναν μυγες καὶ κάθονταν ἀπάν' στὰ μοῦτρα τ' καὶ κολλοῦσαν στὸ μέλ'. Κι ὁ Γιάννης τσ' χτυποῦσε μὲ τὸ χέρι τ' γιὰτὶ τὸν τσιμποῦσαν. Ὅταν ξύπνησε μέτρησε τσ' μυγες ποὺ εἶχε σκοτώσ' καὶ ἔβηκε ὅτι ἦταν σαράντα. Πῆγε στ' μάνα τ' καὶ τὴν εἶπε νὰ τὸν φκιάξ' ἕνα σπαθὶ ποὺ νὰ γράφ' ἀπάν' «σαράντα σκοτώνω κοιμιστός, ποῦ ὀρθιος καὶ καθιστός». Τὸν ἔφκιασε ἡ μάνα τ' τὸ σπαθί, τὸ πῆρε ὁ Γιάννης, πῆγε ξανά κάτ' ἀπ' τὸ δένδρο, ἀρφωσε μπροστά τ' τὸ σπαθὶ κι ἔπесε πάλι ν' κοιμηθῇ. Ἐκεῖν' τῇ μέρᾳ ἔτυχε νὰ κατεβοῦν ἀπ' τὸ βουνὸ σαράντα ληστὲς πολὺ δυνατοὶ καὶ γεροί. Μόλις πέρασαν ἀπὸ 'κεῖ ποὺ κοιμόταν ὁ Γιάννης κι εἶδαν τὸ σπαθὶ φοβήθηκαν πάρα πολὺ νὰ μὴ τσ' σκοτώσ'. Πῆγαν κοντὰ τ' τὸν σκούνησαν κι ὁ Γιάννης ξύπνησε καὰ μόλις τσ' εἶδε, τὰ μάτια τ' πετάχτηκαν ἔξω ἀπ' τὸ φόβο τ' γιὰτὶ ἦταν καὶ πολὺ δειλὸς ὁ Γιάνης. Οἱ κλέφτες πάλι τὸν φοβήθηκαν καὶ προσπάθησαν νὰ τὸν πάρουν μαζὶ τους. Ὁ Γιάννης ἀπὸ φόβο νὰ μὴ τὸν σκοτώσουν τοὺς ἀκολούθησε στὸ βουνό. Ἐκεῖ οἱ κλέφτες εἶχαν μιὰ σπηλιά καὶ ζοῦσαν ὅλ' μαζὶ. Μιὰ μέρα ἦρθε ἡ σειρὰ τοῦ Γιάνν' νὰ πάη νὰ φέρ' νερὸ ἀπ' τὸ πηγάδ'. Οἱ λησταὶ ἔπαιρναν νερὸ μ' ἕνα βαρέλ', ἀλλὰ ὁ Γιάννης δὲν μποροῦσε νὰ τὸ γεμίσ' καὶ νὰ τὸ σκῶσ' γιὰτὶ ἦταν ἀνίκανος. Ἔτσ' ἀφοῦ σκέφκι λίγ' ὥρα ἄρχισε νὰ δέν' τὴν ἀλυσίδα γύρω ἀπ' τὸ πηγάδ'. Οἱ λησταὶ ἐπειδὴ περνοῦσε ἡ ὥρα ἔστειλαν ἕναν νὰ δῇ τί γίνεται καὶ 'κεῖνος ὅταν εἶδε τί ἔκανε ὁ Γιάννης καὶ τὸν ρώτησε γιὰτὶ τὸ κάν' αὐτό, ὁ Γιάννης τὸν ἀπάντησε. «Θὰ δέσω τὸ πηγάδ' νὰ τὸ φέρω ὀλόκληρο στὴ σπηλιά, νὰ μὴν ἔχουμε κάθε μέρα αὐτὴ τ' φασαρία νὰ κουβαλᾶμε νερό». Οἱ λησταὶ ὁμως ποὺ φοβοῦνταν τώρα ποὺ ἔδλεπαν πόσο χειροδύναμος ἦταν, τὸν παρακάλεσαν νὰ μὴν τὸ κάν' αὐτὸ κι ἄλλ' φορὰ δὲν θὰ τὸν στεῖλουν γιὰ νερό, ἀλλὰ θὰ κουβαλᾶν μονάχα αὐτοί. Ἔτσ' ὁ Γιάννης ξεγλύ-

τωσε κι αὐτὴ τ' φορά. Μιὰ ἀλλ' ἡμέρα πάλι βγήκαν νὰ παίξουν κι ἔριχναν ὅλ' μετὰ τῇ σειρά τὸ βόλι. Ὁ Γιάννης ὅμως δὲ μπορούσε οὔτε νὰ τὸ σηκώσ', οὔτε νὰ τὸ ρίξ'. Γι' αὐτὸ μόλις ἤρθε ἡ σειρά τ' εἶπε. «Σδάρνα ἡ Σμύρνη κι ἡ Πόλη, θὰ ρίξη ὁ Σπανός τὸ βόλι». Μόλις τᾶκουσαν οἱ λησται φοβήθηκαν νὰ μὴν κἀν' καταστροφή ὁ Γιάννης καὶ δὲν τὸν ἄφησαν νὰ ρίξ' τὸ βόλι. Ἔτσ' πάλι ξεγλύτωσε. Οἱ λησται ὅμως ἄρχισαν νὰ τὸν φοβοῦνται πολὺ καὶ σκέφτονταν πῶς νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἀποφάσισαν νὰ τὸν ζεματίσουν μὲ καυτὸ λάδ', ἀλλὰ ὁ Γιάννης ποὺ ἄκουσε τὴ συζήτηση ἔβαλε στὸ κρεβάτ' τὸ θράδ' ἕνα κούτσουρο. Ἔτσι ὅταν τὴ νύχτα οἱ λησται ἀνοιξαν μιὰ τρύπα πᾶν' ἀπ' τὴ σκεπὴ καὶ ἔρριξαν ἕνα καζάνι καυτὸ λάδ' ἀπᾶν' στὸ κρεβάτ', ὁ Γιάννης δὲν ἔπαθε τίποτα. Οἱ λησται ὅμως ἦταν βέβαιοι ὅτι τὸν σκότωσαν κι ὅταν τὸν εἶδαν ζωντανὸ τὴν ἄλλ' ἡμέρα τρομοκρατήθηκαν γιατί ἔδλεπαν ὅτι ἦταν παντοδύναμος. Ὁ Γιάννης μάλιστα ἄρχισε νὰ κοροϊδεύῃ κιόλας καὶ τσ' ἔλεγε: «βρὲ παιδιὰ ἀπόψε μὲ φάνηκε σὰ νὰ ψιλάλζι». Αὐτοὶ φοβήθηκαν ἀκόμα περισσότερο. Τὴν ἄλλη βραδυὰ σκέφτηκαν νὰ τὸν σφάξουν ὅταν θὰ κοιμόταν μὲ τὸ τσκούρ'. Ἀλλὰ ὁ Γιάννης πάλι στὸ κρεβάτ' εἶχε τὸ κούτσουρο. Τὴ νύχτα πῆγαν οἱ λησται καὶ ἄρχισαν νὰ χτυπᾶν μὲ τὸ τσκούρ' τὸ κούτσουρο γιατί νόμιζαν ὅτι ἦταν ὁ Γιάννης. Καὶ ἦταν σίγουρ' ὅτι αὐτὴν τὴ φορά τὸν εἶχαν σκοτώσ'. Τὴν ἄλλ' ἡμέρα ὅμως τὸν εἶδαν πάλι ζωντανὸ καὶ δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν. Τότε σκέφτηκαν νὰ τὸν πάρουν μὲ τὸ καλὸ καὶ νὰ τὸν διώξουν. Καὶ τὸν ρώτησαν: «Γιάνν' θέλς' νὰ πᾶς στὸ σπίτι σ' καὶ στ' μάνας σ';». Ἄλλο ποὺ δὲν ἤθελε κι ὁ καυμένος ὁ Γιάννης. Ἀμέσως φόρτωσαν μιὰ καμήλα μὲ χρυσάφ' καὶ ξεκίνησε ὁ Γιάννης μαζὶ μ' ἕναν ληστή νὰ φύγ'. Στὸ δρόμο ποὺ πῆγαιναν συνάντησαν ἕνα μεγάλο ποτάμι. Ὁ ληστής καὶ ἡ καμήλα τὸ πέρασαν μ' εὐκολία, ἀλλὰ ὁ Γιάννης δὲν μπορούσε νὰ τὸ περάσ'. Καὶ σκέφτονταν ὁ καυμένος: «Βρὲ νὰ πάρ' ὁ διάλος, γλύτωσα τόσες φορές καὶ τώρα στὰ τελευταῖα νὰ πεθάνω; Ἀλλὰ τί νὰ κάνω; Ἄμα δείξω ὅτι δὲν μπορῶ νὰ τὸ περάσω θὰ μὲ σκοτώσ' ὁ ληστής, ἂν πέσω μὲς στὸ ποτάμι' πάλι θὰ πνιγῶ. Τί νὰ κάνω; μπρὸς γκρεμὸς καὶ πίσω ρέμα», ἔλεγε ὁ καυμένος ὁ Γιάννης καὶ ἔπεσε μὲς στὸ ποτάμι'. Ἀρχισε νὰ τὸν παρασέρν' τὸ ρέμα καὶ θὰ πνίγονταν σίγουρα. Ἀλλὰ ἐκεῖν' τὴν ὥρα γύρισε ὁ ληστής καὶ ὅταν τὸν εἶδε πεσμένο μὲς στὸ ποτάμι' βούτηξε καὶ τὸν ἔβγαλε. Καὶ τὸν ρώτησε: «Βρὲ Γιάνν' πῶς δρέθηκες μέσα θὰ λὰ πνιγῆς;». Ὁ Γιάννης ὅμως ἔκανε τὸ θυμωμένο ποὺ τὸν ἔβγαλε καὶ τὸν εἶπε: «Νὰ σὲ πάρ' ἡ εὐχὴ καυμένη τί ἤθελες καὶ μ' ἔβγαλες; Εἶδα ἕνα μεγάλο ψάρ' καὶ βούτηξα νὰ τὸ πιάσω. Τώρα θὰ εἴχαμε ἕνα καλὸ μεζέ». Ἔτσ' ὁ Γιάννης πάλι σώθηκε καὶ γύρισε στὸ σπίτι τ' καὶ στ' μάνα τ' καὶ καλὰ καὶ πλούσιος, γιατί μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν δυνατός, ἀλλὰ ἦταν ἔξυπνος πολὺ. Κι ἔζησαν μὲ τ' μάνα τ' καλὰ.

ΔΥΟ ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΣΥΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΡΩΝΗ

Έρευνώντας¹ πρόσφατα τὸ ἀρχεῖο τῶν μεταβυζαντινῶν ἐλληνικῶν ἐγγράφων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χελανδαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, βρήκα ἀνάμεσα στὰ ἄλλα καὶ δύο ἔγγραφα ποὺ ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Τορώνης².

Πρόκειται γιὰ ἔγγραφα ποὺ ἐξέδωσε ἡ κοινότητά Συκιᾶς (στὴ Σιθωνία), τὸ ἕνα τὸ 1764 καὶ τὸ ἄλλο τὸ 1769, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκμισθώνει τὸν κισλᾶ³ τῆς Τορώνης στὴ Μονὴ Χελανδαρίου.

Ἀπὸ τίς πράξεις τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἔχουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Τορώνης. Ἡ Μονὴ τῆς Μεγ. Λαύρας εἶχε τὸ 1304 ἀρκετὰ κτῆματα γύρω ἀπὸ τὸν Κωφὸ - λιμένα, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ «... τὸν Ἁγίον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον πλησίον τῆς Τερώνης μετὰ τῆς νομαδιαίας γῆς καὶ ἐν τῇ αὐτῇ χοράφια ὡσεὶ μοδίῳ ἐξήκοντα...»⁴. Στὴν περιγραφή τοῦ «περιορι-

1. Ὁφείλω θερμὲς εὐχαριστίες στὸν ἱερομόναχο Χρυσόστομο Χελανδαρινὸ (Πρῶτο τοῦ Ἁγίου Ὁρους τὸ 1978 - 79) μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὁποῖου ἐγίνε δυνατὴ ἡ ἔρευνά μου στὸ Χελανδαρινὸ Ἀρχεῖο.

2. Γιὰ τὴν ἀρχαία Τορώνη βλέπε:

α) B. D. Meritt, Scione, Mende and Torone, A.J.A. Τόμ. XXVII (1923) σ. 453 - 460. Τὸ τμήμα τῆς μελέτης τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Τορώνη δημοσιεύθηκε στὰ Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς, τεύχ. 19 - 20 (1970), σ. 35 - 43, κατὰ μετάφραση Ἑλευθερίας Χριστοφάλλου καὶ σχολιασμὸ Ἰωακ. Παπαγγέλου.

β) Μαρίας Βερτσώνη - Κοκὸλ η, Τορώνη, μιὰ ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1970 (πολυγραφημένο).

γ) Ἀλεξάνδρου Καμπιτογλου, Ἀνασκαφὴ Τορώνης, ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Ἱερατικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1975, σ. 103 - 130, πίν. 94 - 109.

δ) Ἰωακείμ Ἀθ. Παπαγγέλου, Γενικαὶ σημειώσεις περὶ τὴν Τορώνην, Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς, τεύχ. 29 - 30 (1976) σ. 67 - 96.

ε) Νικολάου Νικονάου, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Ἁγίου Ὁρους καὶ Χαλκιδικῆς (1974), Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο 30 (1975): Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωση), καὶ Α.Δ. 31 (1976): Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωση).

στ) Εὐθυμίου Τοιγαρίδα, Βυζαντινὰ καὶ Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Χαλκιδικῆς - Ἁγίου Ὁρους (1976), Α.Δ. 32 (1977): Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωση).

3. Δικαίωμα βοσκῆς.

4. P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - D. Papachryssanthou, Actes de Lavra, vol. II (de 1204 a 1328), Paris 1977, 97. 11 - 12.

σμου» τῶν κτημάτων διαβάζουμε⁵: «... κατέρχεται (δηλ. ὁ περιορισμός) διόλου καθὰ κυκλεύει ὁ αὐτὸς ποταμός, καὶ φθάνει εἰς τὸ λιβάδιον τῆς Τερώνης καὶ εἰς τὴν ἐκεῖσε μεγάλην πέτρην... αὐθὺς κλίνει ὡς πρὸς μεσημβρίαν, περιπατεῖ κατὰ πάντα τοὺς πρόποδας τῶν βουνῶν καὶ ἀκουμίζει εἰς τὸν αἰγιαλὸν εἰτα στρέφεται πρὸς ἄρκτον, κρατεῖ τὸν αἰγιαλὸν καὶ ἔρχεται ἕως τοῦ λιμένος τοῦ λεγομένου Κωφοῦ, καὶ ἔκτοτε πορεύεται κατὰ ἀνατολάς, ἔχων δεξιὰ τὸ βιδάριον τῆς αὐτῆς μονῆς...».

Ἀπὸ τὸν περιορισμὸ αὐτὸ προκύπτει ὅτι τὸ 1304 ἡ περιοχὴ ποὺ καταλάμβανε ἡ ἀρχαία Τωρώνη καὶ ὅλη ἡ χερσόνησος τῆς Βίγλας, ἦταν μέσα στὰ ὅρια τοῦ κτήματος τῆς Λαύρας⁶. Τὸ λιβάδι ὅμως τῆς Τωρώνης μένει ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ Λαυρεωτικοῦ κτήματος.

Τς 1346 ἡ Μονὴ Ἑσφιγμένου κατέχει⁷ «... καὶ χειμαδεῖον περὶ τοῦ Λογγοῦ πλησίον τοῦ αἰγιαλοῦ τὸ ὀνομαζόμενον ἡ Τερώνη...».

Τὸ 1357 ἡ ἴδια Μονὴ εἶχε⁸ «... ἀπὸ μακρὰς συνηθείας νομὴν περὶ τὰ μέρη τοῦ Λογγοῦ εἰς τόπων δι' ἀνάπαυσιν τῶν ζώων αὐτῶν τῶν ὀνομαζόμενων Παρθενῶνα καὶ Φραγκόκαστρον καὶ ἕτερον τόπων λεγόμενον Τερώνην». Ἀρχεῖται ἀπὸ τα δεξιὰ μέρη τὰ σήνορα, ὁ Κρυφός, ὁ Στραδόλακος, Μαδοτόποι, Κακοὶ Σκάλλα, Ραγαζόδατος».

Τὸ 1446⁹ ἡ Μονὴ Κουτλουμουσίου κατέχει¹⁰ «... τοὺς εἰς τὸν Λογκὸν εὐρισκομένους τόπους, ἡγουν τὴν Τριστιρίν, τὴν Τωρώνην καὶ τὸ Γεράνι¹¹...».

Στὶς 10 Ἰουνίου 1527 οἱ μοναχοὶ τῆς Ἑσφιγμένου¹² κάνουν προσφυγὴ στὴν «μεγάλην σύναξιν τοῦ Πρωτάτου», ὅπου «ἀνέφερον τὸ αὐτῶν ἄδικον, ὃ ἐποίησαν αὐτοῖς οἱ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ζωγράφου μοναχοὶ περὶ τιнос τόπου εἰς τὸν Λογκόν, Τωρώνην ὀνομαζόμενον. οἱ τῆς μονῆς τοῦ Ἑσφιγμένου, ὡς διαλαμβάνουσι τὰ χρυσόδουλλα τῆς αὐτῆς τοῦ Ἑσφιγμένου μονῆς καὶ τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Βατοπαιδίου καὶ τῶν ἐξῆς γειτονούντων, εἶχον τὸν τόπον τοῦτον ἄνωθεν, καὶ ἐξήτησαν αὐτὸν οἱ ἐκ τῆς τοῦ Ζωγράφου μονῆς, ἵνα βόσκωσι τὰ βουδάλια αὐτῶν εἰς τὸν Τωρώνην καὶ γὰρ δίδωσι τοῖς Ἑσφιγμενίταις τέσσαρα φλωρία κατ'»

5. Act. Lav., ἔ.δ. 97. 41 - 43.

6. Σήμερα ἡ Μονὴ Μεγίστης Λαύρας κατέχει τὸ Μετόχιον «ὁ Μαραθῆας», ἀνατολικῶς τοῦ Κωφοῦ - λιμένος.

7. J. L e f o r t, Actes d' Esphigmenou, Paris 1973, 22, 11 - 12.

8. Act. Esph., ἔ.δ., appendice D. 2 - 4.

9. Ἡ χρονολόγησις δὲν εἶναι βεβαία, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ ἔτος σώζονται τὰ ἐγγράφα μόνον τὰ στοιχεῖα 52..

10. P. L e m e r l e, Actes de Kutlumu, Paris 1946, 47. 2 - 3.

11. «Τριστιρίν»: προφανῶς ἡ Ντριστινίκα, περιοχὴ Β.Δ. τῆς Τωρώνης. «Γεράνι»: ἀναφέρεται Γεράνη τῆς Λαύρας, ἀνατολικῶς τοῦ Κωφοῦ, μετὰ τὸ βιδάριον. Βλ. Act. Lav., ἔ.δ. 97. 43.

12. L. P e t i t e t W. R e g e l, Actes d' Esphigmenou, Βυζαντινὰ Χρονικά, Παράρτημα τοῦ IB' τόμου, St. Pétersbourg 1906, XXV, 5 - 19.

έτος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὡς διελάμβανε τὸ μαρτυρικὸν καὶ ἐναφράγιστον γράμμα τῶν Ζωγραφετῶν ὕστερον ἐτραχηλίασαν οἱ Ζωγραφεῖται καὶ ἔκοψαν τὰ τέσσαρα φλωρία τὸ πάκτος, ὃ ἔδιδαν τοῖς Ἑσφιγμένιταις, ὡς προέφημεν. διὰ τοῦτο ἔκρινεν ἡ ἁγία σύναξις ἅπασα τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ὅτι νὰ πάρουν οἱ Ἑσφιγμένιται τὸν τόπον αὐτὸν ἀπὸ τοὺς Ζωγραφεῖτας καὶ νὰ τὸν ἔχουν εἰς τὸ θέλημα αὐτῶν ὡς ἔδικόν τους...».

Στις 7 Αὐγούστου 1528, ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι ἡ φιλονικία μεταξὺ τῶν δύο Μονῶν δὲν ἔληξε, ὁ ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ καὶ Ἀγίου Ὁρους Μακάριος συντάσσει συμφωνητικὸ γράμμα, στὸ ὁποῖο διαβάζουμε¹³: «Οἱ ἐκ τῶν θείων μονῶν τοῦ Ἑσφιγμένου καὶ τοῦ Ζωγράφου εὐρισκόμενοι μοναχοὶ ὑπέπεσον ἐν φιλονικίᾳ διὰ τινα τόπον λεγόμενον Τερώνην ἐν τῷ Λογγῷ, ὃς ἐλογίζετο Σφιγμενίτικος μετὰ χρυσοδούλλων· εἶχον δὲ οἱ Ζωγραφεῖται καὶ ἐνομίζοντο αὐτὸν χρόνους ἱκανοὺς. ἀθετήσαντες δὲ ἀμφοτέρω: τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν, ἣν εἶχον ἐκ πολλῶν καιρῶν καὶ χρόνων αἱ δύο μοναί, καὶ ἐποίησαν σύγχυσιν οὐκ ὀλίγην ἐν μέσῳ αὐτῶν, ὅσον ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑξωτέρᾳ κρίσει εἶχον τοῦ ἐξελεῖν, καὶ τὰς ἑαυτῶν μονὰς κατειχμαλωτίσωσιν... καὶ πείσας μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ σπουδῆς, ἐσυμφώνησαν ἵνα ἴστανται καὶ εὐρίσκονται ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων δύο μονῶν ὡς μία αἱ μάνδραι τῶν βουδαλίων ἐν τῇ λεγομένῃ Τερώνῃ ἄνευ ὀχλήσεως καὶ ταραχῆς, ἀλλ' ἔσονται ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔξης ἐν πᾶσι ἐνωμένοι αἱ δύο μοναὶ ἄνευ τινὸς σκανδάλου εἰς τὸν ἅπαντα αἰῶνα, ὡς τῷ θεῷ φίλον καὶ αἱ μάνδραι αὐτῶν εἶεν, ὅπου ἂν εἴη τὸ ἀρμοδιότερον, καὶ τὸ ὕψωρ τοῦ τόπου ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ αἱ οἰκεῖται καὶ αἱ βίγλαι καὶ ἅπαντα μετὰ διακρίσεως ἵνα ποιήτωσαν...».

Τὶ συνέβη ὅμως στὸ διάστημα τῶν 236 ἐτῶν (1528 - 1764) ὥστε τὸ 1764 καὶ 1769 νὰ μὴ μνημονεύεται στὰ ἔγγραφα μας μοναστηριακὴ ἰδιοκτησία στὴν Τερώνη καὶ νὰ ἀνήκει ἡ περιοχὴ στὴν κοινότητα Συκιᾶς; Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε μέχρι τώρα στὴ διάθεσή μας, δὲν μποροῦμε νὰ δώσουμε ἀπάντησιν στὸ ἐρώτημα. Πιστεύουμε ὅμως, ὅτι ὅταν κάποτε ὁλοκληρωθῇ ἡ ἔρευνα τῶν ἀγιορειτικῶν μοναστηριακῶν ἀρχείων καὶ εἰδικότερα τῶν ἀρχείων τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων, θὰ λυθῇ καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ὅπως θὰ λυθῇ καὶ πληθὺς ἄλλων παρομοίων προβλημάτων τῆς ἱστορίας καὶ ἱστορικῆς τοπογραφίας τῆς Χαλκιδικῆς¹⁴.

Παραθέτουμε κατωτέρω τὰ ἔγγραφα μεταγραμμένα καὶ στὴ συνέχεια ἀποκατεστημένο τὸ κείμενό τους μὲ ἕναν σύντομο σχολιασμό.

13. L. P. et. W. R., Act. Esph., ἔ.δ. XXVI. 1-8 καὶ 15-22.

14. Τὸ χαρακτηριστικὸ δευκόρυφο ὕψωμα Β.Α. τῆς Περιδοσκιδῆς (= τοῦτο τῆς Τερώνης) ὀνομάζεται «Καρακαλινὴ (ῆ)». Μήπως τὸ τοπωνύμιον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ γιὰ ἔρευνα στὸ Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς Καρακάλλου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐλάχιστα ἔγγραφα εἶναι γνωστά;

+ δνα του παροντους γράματος, δηλοποιούμεν. κ(αἰ) φανε/²ρνομεν. οἰμης οι προῆτη. τη χώρας. σικιας με ὀλη την/³ κνηνηποιτητα. το ποσ ἐδόσαμεν. τον κήδα. την τῶρω/⁴νη. με ὀλον της. το κήδα: εις τους πατερας, τους ευρης/⁵κομενος. εις κηλλανταρη. δια χρόνους. ολόκληρος. πέν/⁶τε. τον ωπιον. τον εδοκαμε. διακοσία. ηκοσι γρόσια/⁷ ηγον - 220 - κ(αἰ) ἐλαθαμεν. τασιρα. ὅδα κ(αἰ) ανε/⁸λητης. κ(αἰ) να μην εχη. απο την διμερον κάνης. να τους/⁹ εἴγλησι. κ(αἰ) ωποτη. να σπηρομη τη ραγαζα. να απο/¹⁰μενη. η παλεοχωρα. κ(αἰ) οποτη. παλε. να σπηρομη/¹¹ τη παλεοχωρα. να απομενη η ραγάζα. κ(αἰ) τον εχο/¹²με απο το κόρακια. κ(αἰ) εος. το κάρταλη. να τον βοσκον/¹³ κ(αἰ) δνα το βέβνον. της αληθειας. ἐδόσαμεν. την ωμολο/¹⁴γνάμας. εις τας χῆρας. το σκευφηλάκα. το παπα κυρ/¹⁵ γηράσιμος. εις ενδηξην. κ(αἰ) ἀσφαλῆν --- 1764/¹⁶ ἐν μινι μαρτιου 22

/¹⁷ κ(αι) υγο ο παπα κονόμιος. υπόεχο/¹⁸με τα ἀνόθεν

/¹⁹ κ(αι) υγο ο γερο διμήτρις. υποεχομε τα ἀνοθεν.

/²⁰ κ(αι) ηγο ο χορο λεμονης. ηποεχομε. τα ἀνοθεν

/²¹ κ(αι) ηγο ἀγγελης. ο γραμματικος. ηποεχομε τα ἀνοθεν

/²² (στο περιθώριο ἀριστερά) εγο ο παπα συγκεκός μάρτυρως. απο χορίον δικίαν

Στήν πίσω ὀψη τοῦ ἐγγράφου σλαβική σημείωση σὲ δύο σειρές, ἀναφέρει τὸ περιεχόμενο καὶ ἀκολουθῶς:

/²⁵ ὁμολογία της σικιάς δια τον κυελά

Ἀποκατάσταση

+ Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιούμεν καὶ φανε/²ρώνομεν ἡμεῖς οἱ προεστοὶ τῆς χώρας Συκιάς με ὅλην τὴν/³ κοινότητα(;), τὸ πὼς ἐδώσαμεν τὸν κισλὰ τὴν Τιρώ/⁴νην με ὅλον της τὸν κισλὰ εἰς τοὺς πατέρας τοὺς εὐρισκο/⁵μένους εἰς Χιλαντάρι, διὰ χρόνους ὀλόκληρους πέν/⁶τε, τὸν ὅποιον (=κισλὰ) τὸν ἐδόκαμεν (διὰ) διακόσια εἴκοσι γρόσια/⁷ ἤγουν - 220 - καὶ ἐλάβαμεν τὰ ἄσπρα σῶα καὶ ἀνε/⁸ληπιτή. Καὶ νὰ μὴν ἔχη ἀπὸ τὴν σήμερον κανεῖς νὰ τοὺς/⁹ σίγλησι(;). Καὶ ὅποτε νὰ σπείρωμε τὴν Ραγάζα, νὰ ἀπο/¹⁰μένη ἢ Παλαιόχωρα, Καὶ ὅποτε πάλιν νὰ σπείρωμε/¹¹ τὴν Παλαιόχωρα, νὰ ἀπομένη ἢ Ραγάζα. Καὶ τὸν ἔχο/¹²με ἀπὸ τὸν Κόρακα καὶ ἔως τὸ Καρτάλι νὰ τὸν βόσκουν.¹³ Καὶ διὰ τὸ βέβαιον τῆς ἀληθείας, ἐδώσαμεν τὴν ὁμολο/¹⁴γίαν μας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σκευοφύλακα τοῦ παπα κυρ/¹⁵ Γερασίου, εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν. 1764/¹⁶ ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 22

- /¹⁷ καὶ ἐγὼ ὁ παπα - οἰκονόμος ὑπόσχο/¹⁸μαι τὰ ἄνωθεν
 /¹⁹ καὶ ἐγὼ ὁ γερο - Δημήτρης ὑπόσχομαι τὰ ἄνωθεν
 /²⁰ καὶ ἐγὼ ὁ γερο - Λεμονῆς ὑπόσχομαι τὰ ἄνωθεν
 /²¹ καὶ ἐγὼ Ἀγγελῆς ὁ γραμματικὸς ὑπόσχομαι τὰ ἄνωθεν
 /²² ἐγὼ ὁ παπα - συγκεῶς (;) μάρτυρας ἀπὸ χωρίον Συκιάν.
 /²⁵ ὁμολογία τῆς Συκιᾶς διὰ τὸν κισλᾶ.

Παρατηρήσεις

- στ. 3. με ο λ η ν τ η ν κ η ν η ν η ο τ η τ α (= με ὅλην τὴν κοινότητα ἢ κοινωνιότητα;) : Ἀπὸ ὅσα γνωρίζω μέχρι τώρα, εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ συναντοῦμε στὴν Χαλκιδική, σὲ τόσο πρῶτιμο ἔγγραφο, τὸν ὄρο «κοινότητα» μετὰ τὴν ἔννοια τῆς συγκροτημένης ομάδας ἀνθρώπων ἐνὸς χωριοῦ¹⁵. Ἴσως ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ στὴ λέξη «κηνηνηση» ἡ ἀποκατάσταση «κοινωνιότητα» (ἄγνωστος τύπος γιὰ μένα) μετὰ τὴν ἔννοια «τῆς ἐπισήμου καὶ ὑπευθύνου ἔναντι τῆς κοινωνίας» ὁμολογίας¹⁶.
- στ. 3 - 4. τ ὶ ρ ὠ ν η (= Τιρώνη) : Χρησιμοποιεῖται ὁ ζωντανὸς ἀκόμη καὶ σήμερα τύπος «Τιρώνη». Κατὰ μία ἀποψη¹⁷, πρόκειται γιὰ ἐπιδίωση τοῦ ἀρχαίου τύπου «Τερώνη» προσαρμοσμένου στὴν τοπικὴ διάλεκτο.
- στ. 9. ν α τ ο υ ς σ ί γ λ η σ ι : Δύσκολη ἡ ἐρμηνεία τοῦ ρήματος. Ἐχει βεβαίως τὴν ἔννοια «νὰ τοὺς φέρῃ ἐμπόδια», «νὰ τοὺς δημιουργήσῃ προβλήματα», ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε τὸ ρῆμα. Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τουρκικὴ λέξη.
- στ. 9. ρ α γ α ζ α (= Ραγάζα, ἡ) : Περιοχὴ βορειοδυτικῶς τοῦ σημερινοῦ οἰκισμοῦ τῆς Τορώνης, μετὰ ὀμώνυμο χεῖμαρρο. Σὲ προαναφερθέν¹⁸ ἔγ-

15. Τὸν ὄρο «κοινότητα» τὸν συναντοῦμε μετὰ ἑκατάβαρη ἔννοια σὲ ἀπόφαση τῆς κοινότητος Τρικέρων, ἀπὸ 23 Αὐγούστου 1811. Βλ. Ν. Ι. Πανταζόπουλου, Κοινοτικὸς βίος εἰς τὴν Θεσσαλομαγνησίαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν Ἐπιστ. Ἐπετ. Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Α.Π.Θ., τόμ. ΙΔ' - γ, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 54 καὶ σ. 71 ἔγγρ. 4. 8 - 9. «... καὶ ὅσα βεβεοσιν ἔγιναι τὸ παρὸν κατασφραγισμένου μετὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἡμῶν κυνότητος καὶ μετὰ τὰς ἰδίας σφραγίδας καὶ ἐστὼ εἰς ἐνδξην...».

Ἄλλο ὄρος «κοινότητα» ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ στὴν «ὁμολογία» τῆς κοινότητος Μηλεῶν ἀπὸ 3 Ἰουνίου 1817. «... ἤβελησαν νὰ ἀπέχουν ἀπὸ κάθε ληφοδοσίαν καὶ φροντίδα τῆς κοινότητος ἡμῶν...». Βλ. Ν. Ι. Πανταζόπουλου, ἔ.δ., σ. 82, ἔγγρ. 11. 5.

16. Ἡ ἐναλλακτικὴ αὐτὴ πιθανὴ ἐρμηνεία προέκυψε μετὰ ἀπὸ οὐντομη συζήτηση τοῦ προβλήματος μετὰ τὸν καθηγητὴ κ. Ν. Πανταζόπουλου, τὸν ὁποῖο καὶ πάλιν εὐχαριστῶ.

17. Ι. Α. Παπαγγέλου, ἔ.δ., σ. 68, σημ. 6.

18. Act. Esph., ἔ.δ., appendice D. 4.

γραφο τοῦ 1357 συναντήσαμε τὸ τοπωνύμιο «Ραγαζόδατος», τὸ ὁποῖο, πιθανῶς, ἀναφέρεται στὸν ἴδιο χῶρο.

- στ. 10. πα λ ε ο χ ο ρ α: Σήμερα τοπωνύμιο «Παλιόχωρα», βορείως τοῦ οἰκισμού Τορώνης, ὅπου ἐντοπίσθηκαν ἔχνη ἀρχαίας ἐγκαταστάσεως¹⁹. Ἡ διατήρηση τοῦ -ε- στὴ σύνθεση τοῦ ἐπιθέτου «παλαιός», παρατηρεῖται συχνὰ στὴ Χαλκιδικὴ ἀκόμη καὶ σήμερα, π.χ. Παλιχώρι (Ἄρναϊας), Παλαίχωρα (Ζερβοχωρίων), Παλιφυλακὴ (περιοχὴ Πολυγύρου), Παλαίπορτα (ὁμοίως), Παλικάστρου (περιοχὴ Νικήτη), Παλαίμους (= παλαιόμυλος, περιοχὴ Νικήτη). Ὅσο περνάει ὁ καιρὸς χάνεται καὶ αὐτὸς ὁ τύπος.
- στ. 12. τ ο κ ὀ ρ α κ ι α (= τὸν Κόρακα): Κόρακας λέγεται τὸ ἀκρωτήριο πὺλ χωρίζει τὴν πεδιάδα τῆς Τορώνης ἀπὸ τὴ δυτικὰ εὐρισκόμενη μικρὴ πεδιάδα «Ντριστινοῦδα».
- στ. 12. τ ο κ ᾱ ρ τ α λ η (= τὸ Καρτάλι): Βραχῶδης καὶ ἀπόκρημνη ἀκτὴ στὴν ἄκρὴ τῆς Σιθωνίας. Σήμερα περισσότερο γνωστὴ στὸν πληθυντικὸ, «τὰ Καρτάλια». Οἱ Συκιῶτες τὸ ἐτυμολογοῦν ἀπὸ τὸ ἀρπακτικὸ ὄρνεο καρτάλι, πὺλ σὲ σμήνη κατοικοῦσε στοὺς δυσπρόσιτους βράχους μέχρι πρὶν λίγα χρόνια.
- στ. 22. πα πα συ γ ε κ ὀ ς: Δυσνόητο τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρα αὐτοῦ. Ἴσως νὰ εἶναι κακογραφία τοῦ «Εὐγένιος».

Μελετώντας τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφο, ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς: Οἱ Συκιῶτες μισθώνουν γιὰ βοσκότοπο ὅλη τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸν Κόρακα μέχρι τὸ Καρτάλι. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν χῶρο ὑπάρχουν καὶ καλλιεργούμενες ἐκτάσεις (ἢ Ραγάζα καὶ ἢ Παλιόχωρα), γιὰ τίς ὁποῖες κρατοῦν τὸ δικαίωμα τῆς καλλιέργειας. Μὲ τὸ σύστημα ὁμοίως τῆς ἀγρονομίας πὺλ ἐφαρμοζόταν τότε, τὰ χωράφια ἔπρεπε κάθε δεύτερο χρόνο νὰ παραμένουν ἀκαλλιέργητα. Στὸ μίσθωμα λοιπὸν, συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ δικαίωμα βοσκῆς τοῦ ἀγροῦ πὺλ «ἀναπαύεται».

2

»διὰ το. παροντος γραμματος. γραφομε κ(αι) ωμῶλο/²γῶμε. ειμῖς εἴ δικίους ει πρὸν εικονόμος. κ(αι) ο παπακονο/³μος κ(αι) ο ἀγγελῆς. κ(αι) ο θοδορος. κ(αι) ανεσταῖς κ(αι) ὁλη ει χόρα/⁴ μικρη κ(αι) μεγάλη. το

19. Βλ. Ι. Α. Παπαγγέλου, ἔ.δ., σ. 96, ὅπου ἀναφέρονται ἀρχαιότητες στὴ θέσση «Λευκαδούδια». Τὰ «Λευκαδούδια» εἶναι στὴν περιοχὴ τῆς Παλιόχωρας.

πος πολησάμι. το κιελα. τι παλε/⁵οχώρα δια χρόνος διω κ(αι) το τζαειρι δια χρόνος έννας κ(αι)/⁶ τον πολησάμι. το χιλάνταρι. το μαναστειριου δια γροσια/⁷ 180 ειχον εικατον. οχδοντα. κ(αι) να κήσλατισων. τα προβα/⁸τα δια χρόνος διο τι παλεοχώρα κ(αι) το τζαείρι έναν./⁹ κ(αι) δια το βέβιον. τις αληθιας. εδοσάμι. τειν ωμολο/¹⁰γιά μας. εις τας χήρας. του μαναστειριου. το χιλατα/¹¹ριου 1769 εν μίνι. [σιπτεβριου/¹² 1] απριλνου/¹³ 1.

Ἀποκατάσταση

«Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος γράφομεν καὶ ὁμολο/²γοῦμεν ἡμεῖς οἱ Συκιῶ-
τες οἱ πρῶν(;) Οἰκονόμος καὶ ὁ παπα - Οἰκονό/³μος καὶ ὁ Ἀγγελῆς καὶ ὁ
Θόδωρος καὶ ὁ Ἀνεστάσης καὶ ὅλη ἡ χώρα/⁴ μικροὶ καὶ μεγάλοι, τὸ πῶς ἐ-
πωλήσαμεν τὸν κισλὰ τὴν Παλαι/⁵οχώρα διὰ χρόνους δύο καὶ τὸ τζαῖρι διὰ
χρόνον ἕναν. Καὶ/⁶ τὸν ἐπωλήσαμε εἰς τὸ Χιλαντάρι τὸ μοναστήριον διὰ γρό-
σια/⁷ 180 ἦγουν ἑκατὸν ὀγδόντα. Καὶ νὰ κισλατῖσουν τὰ πρόβα/⁸τα διὰ χρό-
νους δύο τὴν Παλαιοχώρα καὶ τὸ τζαῖρι ἕναν./⁹ Καὶ διὰ τὸ βέβαιον τῆς ἀλη-
θείας ἐδώσαμεν τὴν ὁμολο/¹⁰γίαν μας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μοναστηρίου τοῦ
Χιλαντα/¹¹ριου. 1769 ἐν μηνί/¹² Ἀπριλίω/¹³ 1.

Παρατηρήσεις

- στ. 3. *ανεστασις* (= Ἀνεστάσης): Ἀκόμη καὶ σήμερα στὴ νότια
Χαλκιδική (Νικήτη) τὸ ὄνομα «Ἀναστάσης» τὸ προφέρουν καὶ «Ἀνε-
στάσης».
- στ. 7. *να κήσλατισων* (= νὰ κισλατίσουν): Ρῆμα «κισλατίζω»
(= βόσκω τὸ κοπάδι), προφανῶς παράγωγο ἀπὸ τὸ τουρκικὸ «κισλὰς».
Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τὸ συναντοῦμε σὲ ἔγγραφο ἀπὸ τὴν Χαλκιδική.
- στ. 6 καὶ 10. *μαναστειριου - μαναστειρῆου* (= μοναστηρίου):
Ἀκόμη καὶ σήμερα στὴ Νικήτη οἱ ἡλικιωμένοι τὸ προφέρουν καὶ «τοῦ
μνασστήρ».
- στ. 11. [σιπτεβριου 1]: Διαγράφηκε.

Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶναι περισσότερο ἀσαφές, ὥς πρὸς τὶς τοπογραφικὲς
πληροφορίες, ἀπὸ τὸ προηγούμενο. Οἱ Συκιῶτες μισθώνουν τὴν βοσκή τῆς Πα-
λιόχωρας γιὰ δύο χρόνους καὶ τὸ τσαῖρι γιὰ ἕναν χρόνο. Τσαῖρι εἶναι ἀκόμη
καὶ σήμερα ὁ Ἀσημάνης (γύρω ἀπὸ τὸν παλαιοχριστιανικὸ ἐρειπιῶνα τοῦ Ἀ-

γίου Ἀθανασίου), ἡ Περδικοσκιά καὶ μεγάλο μέρος τῆς παραθαλάσσιας λωρίδας ἀπὸ Περδικοσκιά μέχρι Κόρακα ²⁰.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὅπως εἶναι γνωστό, στὸ "Ἅγιον Ὄρος ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος θηλυκῶν ζώων. Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, παρ' ὅλον ὅτι κατ' ἐπανάληψιν παραβλέφθηκε στὴ διάρκεια τῆς ὑπερχιλιετοῦς ζωῆς τῆς μοναστικῆς Πολιτείας. Οἱ ἀγιορειτικὲς ἀνάγκες σὲ κτηνοτροφικὰ προϊόντα καλύπτονταν κυρίως ἀπὸ τὴν ὁργανωμένη κτηνοτροφία στὰ ἔκτος Ἅγίου Ὄρους μετόχια τῶν Μονῶν.

Ἀπὸ τίς δύο ὁμολογίες πού δημοσιεύουμε, προκύπτει ὅτι ἡ Μονὴ Χελανδαρίου, προκειμένου νὰ καλύψῃ τίς ἀνάγκες βοσκῆς τῶν προβάτων τῆς, ἀναγκάζεται νὰ μισθώσῃ τὸν κισλὰ τῆς Τορώνης τὸ 1764, ἀρχικὰ γιὰ πέντε χρόνια. Παράλληλα στὶς 23 Ἀπριλίου τοῦ 1764, παίρνει, γιὰ ἀόριστο χρόνο, τὸ δικαίωμα βοσκῆς στὸ παρακείμενο μετόχιο τῆς Μονῆς Ζωγράφου ²¹, παραχωρώντας σὰν ἀντάλλαγμα στοὺς Ζωγραφίτες τὸν κισλὰ πού ἔχει στὸν Πρόδλακα.

Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα νὰ προκύπτῃ τὸ γιὰτί οἱ Χελανδαρινοὶ μισθώνουν βοσκοτόπους ²². Τὸ μόνο πού μπορούμε νὰ σκεφθοῦ-

20. Προφανῶς εἶναι ἡ ἴδια περιοχὴ μὲ τὸ «λιβάδιον τῆς Τερώνης» πού συναντήσαμε ἀνωτέρω, στὰ ὅρια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ιδιοκτησίας τῆς Λαύρας τὸ 1304. (Λαν. 97.41).

21. Τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν παίρνουμε ἀπὸ ἔγγραφο τῆς Μονῆς Ζωγράφου πού ἐντοπίσαμε στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Χελανδαρίου. Θεωροῦμε σκόπιμο νὰ παραθέσουμε αὐτοῦ τοῦ περιεχόμενό του.

3

Σφραγὶς Μονῆς Ζωγράφου

† διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλωποιοῦμεν ἡμεῖς οἱ ζωγραφίται/² προεστοί. ὅτι ἐ-
συμφωνήσαμεν μὲ τοὺς ἀγίους προεστοὺς τῆς βασιλι/³κῆς μονῆς τοῦ χιλιανταρίου. νὰ
τοὺς δώσωμεν τὸν κυσλὰν ὃ/⁴πὺ ἔχομεν εἰς τὸν λογκόν. κ(αί) ἡ πανοσιότης τοὺς μᾶς
ἔδωσαν/⁵ τὸν κυσλὰν ὅπου ἔχουν εἰς τὸν πρόδλακα. κ(αί) εἰς ὅσον και/⁶ρον ἔχουν τὸν
κυσλὰν τῆς σικκιῆς τόσον νὰ ἔχουν κ(αί) τὸν ἐ/⁷δικόν μας. κ(αί) τόσον ἡμεῖς νὰ ἔχω-
μεν τὸν ἐδικόν τους.⁸ διὰ γοῦν τὸ βέβαιον τῆς ἀληθείας ἐπεδώσαμεν αὐτοῖς /⁹ τὸ πα-
ρὸν ἡμῶν γράμμα, ἐσφραγισμένον μὲ τὴν/¹⁰ σφραγίδα τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν μοναστηρίου.
κατὰ/¹¹ τὸ - 1764 - ἀπριλλίου - 23 - :-

/¹² (ὑπογραφή τοῦ σκευοφύλακος Ἀρσενίου, βουλγαρισί).

Τὸ μετόχι αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ τοπωνύμιον «Μετόχι Ζωγράφου», πού ση-
μειώνεται στὸν Ἐπιτελικὸ Χάρτη 1:50.000, ἔκδ. Ἰουλίου 1969, φ. Συκέα. Βρίσκεται σὲ
ἀπόσταση περίπου 45' λεπτῶν πορείας Β.Α. τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Τορώνης.

22. Καὶ τὸ 1819 οἱ Χελανδαρινοὶ ἀναζητοῦν νὰ ἀγοράσουν κισλὰ, γι' αὐτὸ οἱ πρό-
κριτοι τοῦ Πολυγύρου σπεύδουν νὰ ἐνημερώσουν τὴ Μονὴ "... ὅτι εἰς ὅλον τὸν καζάν τῆς

με είναι, ἔτι τὰ μετόχιά τους δὲν ἦταν κατάλληλα γιὰ κτηνοτροφία, ἐπειδὴ τὰ ἐκμεταλλεύονταν εἴτε γεωργικὰ (Καλαμαριά - Κασσάνδρα), εἴτε δασοκομικὰ (Κάκαβος) ²³.

Προβληματικές εἶναι ἐπίσης οἱ τιμές μὲ τίς ὁποῖες μισθώνουν τίς βοσκές. Τὸ 1764, μισθώνουν τὴν περιοχή ἀπὸ τὸν Κόρακα μέχρι τὸ Καρτάλι γιὰ 40 γρόσια τὸ χρόνο, ἐνῶ τὸ 1769 μισθώνουν τὸ 1/6 περίπου τῆς ἴδιας περιοχῆς γιὰ 90 γρόσια τὸ χρόνο (καὶ μάλιστα τὸ τσαῖρι μόνον γιὰ ἓνα χρόνο).

Ἐνδεικτικὰ παίρνοντας τὸν τόκο πού πληρώνει τὸ Χελανδάρι γιὰ δάνεια στὰ ἴδια χρόνια, βλέπουμε ²⁴ ὅτι ἀπὸ τὸ 1764 μέχρι τὸ 1777 δανεῖζεται μὲ τόκο πού κυμαίνεται ἀπὸ 8 ἕως 10% ²⁵. Πιθανότατα λοιπὸν τὸ 1769 δὲν ἀνέβηκε ξαφνικὰ ἡ ἀξία τῆς γῆς, ἀλλὰ μᾶλλον κάποιο εἰδικὸ πρόβλημα θὰ ἀπασχολοῦσε τὸ 1764 τοὺς Συκιῶτες καὶ ἀναγκάσθηκαν νὰ μισθώσουν τὸν κισλὰ τῆς Τορώνης σὲ τόσο χαμηλὴ τιμὴ.

Παρατηρώντας τίς ὑπογραφές στὸ ἔγγραφο 1, βλέπουμε ὅτι εἶναι ἰδιόχειρες, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ γερο - Λεμονῆ καὶ τοῦ Ἀγγελῆ γραμματικοῦ, πού εἶναι μὲ τὸ ἴδιο χέρι πού ἔγραψε τὸ κείμενο τοῦ ἔγγράφου. Τὸ ἔγγραφο 2, μολονότι τὸ χωρίζουν πέντε χρόνια ἀπὸ τὸ προηγούμενο, φαίνεται εὐκολα ὅτι εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι. Ἐπειδὴ στὴ δεύτερη ἐξιολογία συμμετέχουν ἀπὸ τοὺς παλιούς προσετοὺς μόνο ὁ παπὰ - Οἰκονόμος καὶ ὁ Ἀγγελῆς, θὰ πρέπει νὰ εἰμαστε σχεδὸν βέβαιοι, ὅτι τὰ ἔγγραφα γράφηκαν ἀπὸ τὸν Ἀγγελῆ, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ γραμματικός.

Τὰ κείμενα τῶν δύο ἐγγράφων, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀρθογραφικῶν λαθῶν, εἶναι συνηθισμένοι τύποι ἐγγράφων γιὰ παρόμοιες πράξεις, πού τοὺς συναντοῦμε κατ' ἐπανάληψιν στὰ μοναστηριακὰ ἀρχεῖα ὅλης τῆς μέσης τουρκοκρατίας.

Θεσσαλονίκης, καλλιώτερος κισλὰς δὲν εὐρίσκεται ἀπὸ τὸν ἐξέχον μας...». Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ ἔγγραφο πού ἐντοπίσαμε στὸ ἴδιο ἀρχεῖο, καὶ τὸ ὁποῖο ἐτοιμάζουμε γιὰ δημοσίευση, μαζὶ μὲ ἄλλα ἔγγραφα πού ἀφοροῦν τὸν Πολύγυρο.

23. Ὑπάρχει ἡ πιθανότης νὰ ἤθελαν τοὺς κισλάδες τῆς Τορώνης γιὰ παραχείμασιν μόνον τῶν κοπαδιῶν τους. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Σιθωνία εἶναι ἰδανικὸ χειμαδιό, γι' αὐτὸ μέχρι πρόσφατα οἱ «βλάχοι» κατέβαζαν κάθε χειμῶνα τὰ κοπάδια τους. Ἀπὸ φερμάνιο τοῦ Σελίμ 6' (τῆς 31ης Αὐγούστου 1569), μαθαίνουμε ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁθῶ «... ἔδωσαν γράμμα τῇ ἐμῇ βασίλειᾳ διὰ τὰ μούλκια... ὁμοῦ καὶ τὰ ἐξεχιμαδία τους, τὸν Ἀγχὸν διλονότι· ὅπου ἐξεχιμάζουν τὰ ζῶα τους...» (βλ. Ι. Π. Μ α μ α λ ά κ η, Τὸ Ἁγίων Ὅρος διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 621). Ἐπίσης, ὅπως μοῦ ἀνέφερε ὁ φίλος Παῦλος Ν. Παντάλης, ἀπὸ τὰ Βραστὰ τῆς Χαλκιδικῆς, οἱ μελισσοκόμοι τοῦ χωριοῦ του, ἀκόμη καὶ σήμερα «πηγαίνουν τὰ μελίσσια στὸν Λογγὸ γιὰ νὰ ξεχειμωνιάσουν».

24. Ἀπὸ ὁμολογίες θανεισμοῦ στὸ Ἀρχεῖο Χελανδαρίου.

25. Μιὰ περίπτωση μόνον συναντήσαμε νὰ δανεῖζονται μὲ μεγάλο τόκο. Τὸ 1774 παίρνουν ἀπὸ «...τον κύρ χατζὶ σαφριανόν. κ' (αι) τον κύρ γέρω βασιληκῶν. απω χωριών. πωλύγερων...» 500 γρόσια πρὸς 20 % (πληροφορία ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ ἴδιου ἀρχείου).

